

АНОТАЦІЯ

Гора М. І. Інституційний механізм реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань 08 «Право»). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне конституційно-правове дослідження інституційного механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що сучасний етап розвитку української державності вирізняється глибинними трансформаційними процесами, пов'язаними з утвердженням демократичних засад конституційного ладу, зміцненням принципу верховенства права, модернізацією системи публічної влади та послідовною інтеграцією України до європейського і євроатлантичного політико-правового простору. Європейська та євроатлантична інтеграція впродовж тривалого проміжку часу залишалися важливими політичними орієнтирами розвитку держави, однак після внесення змін до Конституції України 2019 року вони набули нового правового змісту, перетворившись із політико-програмного напрямку на конституційно закріплений стратегічний курс.

Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII інтеграційний вектор розвитку держави було включено до системи компетенційних положень Основного Закону. Відповідні зміни було внесено до ст. 85, 102 і 116 Конституції України, що зумовило покладення на Верховну Раду України, Президента України та Кабінет Міністрів

України конституційно визначених функцій у сфері реалізації стратегічного курсу на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. З цього моменту європейська та євроатлантична інтеграція набула значення не лише зовнішньополітичного пріоритету, а й особливого конституційного орієнтира діяльності органів публічної влади.

Зазначене зумовлює необхідність комплексного наукового осмислення інституційного механізму реалізації конституційно закріпленого курсу. Ідеться не лише про визначення кола суб'єктів, уповноважених діяти у відповідній сфері, а й про з'ясування характеру їхньої взаємодії, меж компетенції, форм реалізації повноважень, засобів координації та контролю, а також ролі інститутів громадянського суспільства в забезпеченні суспільної легітимності інтеграційних процесів. Особливої ваги це питання набуває в умовах збройної агресії проти України, коли європейська та євроатлантична інтеграція має важливе значення для забезпечення національної безпеки, збереження державного суверенітету, утвердження конституційної ідентичності України та подальшого розвитку демократичного правопорядку.

Актуальність теми посилюється й тим, що у національній юридичній науці є значний масив досліджень, присвячених європейській інтеграції, правовій адаптації законодавства України до права Європейського Союзу, реформуванню державних інституцій відповідно до європейських стандартів, а також розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору. Водночас питання інституційного механізму реалізації саме конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору досі не має цілісного та комплексного конституційно-правового дослідження. Це зумовило вибір теми, визначило логіку дослідження та засвідчило його теоретичну і практичну значущість.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний конституційно-правовий аналіз інституційного механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації

Північноатлантичного договору та формування науково обґрунтованих висновків щодо його структури, особливостей функціонування і напрямів удосконалення.

Для досягнення поставленої мети в дисертації проаналізовано стан наукової розробки проблеми, досліджено конституційно-правову природу стратегічного курсу держави на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору, схарактеризовано нормативну регламентацію цього курсу в системі джерел права України, визначено роль Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України й інших державних органів у механізмі його реалізації, а також окреслено значення права українського народу на самовизначення, політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства в забезпеченні реалізації відповідного курсу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Предметом дослідження є інституційний механізм реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Діалектичний метод використано для дослідження динаміки розвитку конституційного курсу України та його трансформації з політичної програми в конституційно закріплену стратегічну норму. Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу положень Конституції України, законів і підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують відповідну сферу. Системний метод дав змогу розглянути інституційний механізм реалізації конституційного курсу як цілісну багаторівневу структуру. Історико-правовий метод використано для дослідження становлення інтеграційного курсу України й еволюції нормативних засад його закріплення. Порівняльно-правовий метод сприяв аналізу конституційних моделей держав-членів Європейського Союзу й Організації Північноатлантичного договору. Метод структурно-функціонального аналізу застосовано з метою визначення

місця та ролі окремих суб'єктів у загальному механізмі реалізації конституційного курсу.

У першому розділі дисертації досліджено доктринальні підходи та нормативну регламентацію конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Проаналізовано стан наукової розробки відповідної проблеми в національній конституційно-правовій доктрині. Встановлено, що в українській правничій науці сформовано значний масив досліджень, присвячених питанням європейської інтеграції, євроатлантичного співробітництва, адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу, реформування публічної влади відповідно до європейських стандартів, а також проблемам конституційного розвитку України в умовах інтеграційних процесів. Водночас обґрунтовано, що більшість наукових праць зосереджена переважно на загальнотеоретичних, політико-правових або галузевих аспектах інтеграції, натомість питання інституційного механізму реалізації конституційно закріпленого стратегічного курсу досліджено фрагментарно.

У процесі аналізу наукових поглядів виокремлено три основні доктринальні підходи до оцінки змін Конституції України 2019 року: як нормативного закріплення вже обраного політичного курсу; як нового етапу розвитку українського конституціоналізму, пов'язаного з конституціоналізацією європейської та євроатлантичної інтеграції; як елементу ширшої трансформації моделі української державності. Обґрунтовано позицію, відповідно до якої зміни 2019 року мають характер саме конституціоналізації стратегічного інтеграційного вектору, що зумовило появу нового функціонального виміру діяльності органів публічної влади.

У межах дослідження нормативної регламентації встановлено, що реалізацію стратегічного курсу здійснюють у межах багаторівневої нормативної архітектури, яка охоплює конституційний, законодавчий, підзаконний, стратегічний та міжнародно-правовий рівні. На конституційному рівні

інтеграційна мета безпосередньо пов'язана з компетенційними повноваженнями Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України. На законодавчому рівні відповідну сферу регламентує значна кількість спеціальних і галузевих нормативно-правових актів, однак констатовано брак системоутворювального закону, який комплексно би визначав механізм реалізації конституційного курсу. Така ситуація засвідчує фрагментарність законодавчої регламентації та потребу її подальшого впорядкування.

Увагу зосереджено на аналізі стратегічних документів держави, що конкретизують інтеграційний напрям розвитку України. Встановлено, що вони виконують програмно-цільову функцію, однак їх неоднорідна юридична природа та брак чіткої ієрархії в системі джерел права можуть спричиняти нормативне дублювання та неузгодженість.

Також досліджено міжнародно-правові інструменти реалізації стратегічного курсу. Доведено, що європейський напрям інтеграції ґрунтується на комплексному механізмі правового наближення, сформованому насамперед Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, натомість євроатлантичний напрям реалізується переважно через партнерські, програмні та політико-правові механізми співпраці з Організацією Північноатлантичного договору. Унаслідок цього нормативна архітектура європейського та євроатлантичного вимірів інтеграції має асиметричний характер.

За результатами дослідження першого розділу обґрунтовано, що конституціоналізація стратегічного курсу створила нормативну основу для структурної трансформації системи публічної влади, водночас виявила наявність доктринальної та нормативної прогалини щодо цілісного розуміння механізму реалізації відповідного курсу.

У *другому розділі* дисертації досліджено державні органи в механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Обґрунтовано, що закріплення стратегічного курсу в ст. 85, 102 і 116 Конституції України трансформувало європейську та євроатлантичну інтеграцію

зі сфери політичної програми у сферу конституційного обов'язку органів державної влади. Це надало можливість визначити конституційний курс як особливу стратегічну норму, що поєднує ознаки норми-принципу та норми-цілі. Доведено, що реалізація цієї норми є довгостроковим, поетапним і багатовимірним процесом, спрямованим на системну трансформацію правового порядку й інституційної архітектури держави.

У межах дослідження ролі Верховної Ради України встановлено, що парламент виконує системоутворювальну роль у механізмі реалізації конституційного курсу. Верховна Рада України забезпечує законодавче закріплення інтеграційних реформ, ратифікацію міжнародних договорів, парламентський контроль за виконанням інтеграційних зобов'язань, а також демократичну легітимацію інтеграційної політики держави. Сформульовано висновок, що дискреція парламенту у сфері відповідних рішень не є абсолютною, а має здійснюватися з огляду на стратегічні завдання, визначені Конституцією України.

У процесі аналізу конституційного статусу Президента України встановлено, що після внесення змін до Конституції України 2019 року його функція гаранта набула чітко вираженого стратегічного спрямування. Президент України є інституційним гарантом незворотності інтеграційного вектору, забезпечуючи політичну сталість курсу, стратегічну координацію дій різних суб'єктів публічної влади, зовнішньополітичне представництво держави та безпекову підтримку євроатлантичної інтеграції. Гарантійну функцію Президента України розглянуто не як вияв концентрації влади, а як стабілізаційний механізм у межах конституційної системи розподілу повноважень.

Щодо Кабінету Міністрів України доведено, що уряд є ключовим суб'єктом забезпечення реалізації стратегічного курсу. Саме на рівні виконавчо-управлінської діяльності стратегічна конституційна норма набуває конкретного змісту у вигляді програм, планів заходів, секторальних реформ, механізмів імплементації міжнародних зобов'язань і координації роботи центральних органів

виконавчої влади. Уряд формує організаційні, нормативні, фінансові й управлінські передумови виконання державою інтеграційних зобов'язань.

Окремо досліджено роль інших державних органів у механізмі реалізації конституційного курсу. Встановлено, що Конституційний Суд України забезпечує функцію інституційного гаранта конституційної сумісності інтеграційних рішень, підтримуючи баланс між міжнародними зобов'язаннями України та верховенством Конституції України. Рада національної безпеки і оборони України здійснює стратегічну координацію безпекового виміру євроатлантичної інтеграції. Центральні органи виконавчої влади спеціальної компетенції забезпечують секторальну реалізацію інтеграційних реформ. Незалежні регулятори й антикорупційні інституції розглянуто як важливі елементи інституційної зрілості держави й необхідну передумову її інтеграційної спроможності.

За результатами дослідження другого розділу сформульовано авторське бачення інституційного механізму реалізації конституційного курсу як багаторівневої поліцентричної системи публічної влади. Доведено, що її елементи функціонують як система взаємопов'язаних центрів, діяльність яких ґрунтується на координації, взаємному обмеженні, функціональному розподілі повноважень і відповідальності. Така модель відповідає сучасному розумінню багаторівневого врядування та забезпечує баланс між стратегічним керівництвом, нормативним регулюванням, практичною імплементацією та конституційним контролем.

У третьому розділі дисертації досліджено інститути громадянського суспільства в механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Передусім висвітлено значення права українського народу на самовизначення як фундаментальної основи стратегічного інтеграційного вибору держави. Обґрунтовано, що право на самовизначення, закріплене в міжнародному праві та втілене в Конституції України через категорії народного суверенітету й установчої влади, становить базову конституційну передумову для визначення

Україною свого геополітичного та цивілізаційного вектору розвитку. Досліджено історичну еволюцію цього права від державного самовизначення 1991 року до сучасного геополітичного та безпекового самовизначення в умовах збройної агресії проти України.

У дисертації доведено, що інтеграція України до європейського та євроатлантичного простору є не випадковим політичним рішенням, а виявом тривалого цивілізаційного вибору українського народу, що було нормативно закріплено 2019 року на рівні Основного Закону. У цьому контексті стратегічний курс на членство в Європейському Союзі та НАТО набуває ознак елементу конституційної ідентичності України, оскільки відображає фундаментальні цінності українського конституційного ладу, серед яких демократія, верховенство права, права людини, народний суверенітет і державна незалежність.

Увагу зосереджено на дослідженні ролі політичних партій у системі реалізації конституційного курсу. Встановлено, що політичні партії виконують функцію політичного представництва, виголошення суспільних інтересів і забезпечення нормативного оформлення інтеграційних реформ через парламентську діяльність, участь у формуванні уряду, вплив на державну політику й електоральну легітимацію інтеграційного напрямку. Водночас обґрунтовано, що значення політичних партій у відповідному механізмі не вичерпується виборчою функцією, а охоплює також програмне формування інтеграційного порядку денного держави.

Окремо проаналізовано роль інших інститутів громадянського суспільства: громадських об'єднань, аналітичних центрів, експертних спільнот, правозахисних організацій, медіа й інших суб'єктів публічної активності. З'ясовано, що вони забезпечують експертну участь у підготовці реформ, суспільний контроль за діяльністю органів державної влади, комунікацію інтеграційних змін, правопросвітницьку діяльність і підвищення легітимності інтеграційної політики. У такий спосіб формується багаторівнева модель взаємодії держави й суспільства, у межах якої реалізація конституційного курсу набуває не лише інституційного, а й суспільного вимірів.

Також проаналізовано вплив умов воєнного стану на функціонування партійної системи та громадянського суспільства. Констатовано, що ці умови спричинили трансформацію форматів політичної конкуренції та громадянської активності, однак не скасували значення політичного плюралізму і громадянської участі як невіддільних елементів демократичного конституційного ладу. Реалізація стратегічного курсу в таких умовах потребує збереження балансу між захистом конституційного ладу, національною безпекою та забезпеченням демократичних процедур.

За результатами третього розділу обґрунтовано, що право українського народу на самовизначення, політичні партії та інші інститути громадянського суспільства утворюють важливий суспільний сегмент механізму реалізації конституційного курсу. Саме в єдності державного та суспільного вимірів забезпечуються правова визначеність, політична підтримка й суспільна легітимність стратегічного інтеграційного вибору України.

У дисертації сформульовано низку загальних теоретичних висновків. Встановлено, що конституційний курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору є комплексним конституційно-правовим феноменом, який поєднує нормативний, інституційний та суспільний виміри. Його зміст не зводиться лише до зовнішньополітичної орієнтації держави, а охоплює довгострокову трансформацію правового порядку, системи публічного врядування та механізмів взаємодії держави й суспільства.

Доведено, що реалізацію цього курсу забезпечують багаторівневим інституційним механізмом, у межах якого Верховна Рада України виконує нормативно-системоутворювальну функцію, Президент України – гарантійну та координаційну функції, Кабінет Міністрів України – виконавчо-забезпечувальну функцію, а інші державні органи забезпечують конституційний контроль, секторальну імплементацію, безпекову координацію, регулятивний нагляд й антикорупційну спроможність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації сформовано цілісну конституційно-правову концепцію інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Уперше в національній конституційно-правовій науці обґрунтовано авторське розуміння інституційного механізму реалізації конституційного курсу як багаторівневої поліцентричної системи органів публічної влади й інститутів суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення довгострокової трансформації держави відповідно до вимог Конституції України, стандартів Європейського Союзу й Організації Північноатлантичного договору. Обґрунтовано, що стратегічний курс на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору має характер стратегічної конституційної норми, яка поєднує ознаки норми-принципу та норми-цілі. Визначено функціональні рівні інституційного механізму реалізації конституційного курсу: нормативний, гарантійний, виконавчо-управлінський, функціонально-диференційований та суспільно-легітимаційний.

Удосконалено наукові підходи до розуміння конституційної природи стратегічного курсу держави на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору, а також до визначення ролі Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України в механізмі його реалізації. Набули подальшого розвитку наукові положення щодо значення права українського народу на самовизначення як основи інтеграційного вибору держави, а також щодо ролі політичних партій та інститутів громадянського суспільства в забезпеченні реалізації конституційно закріпленого стратегічного курсу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання сформульованих у дисертації положень і висновків у нормотворчій діяльності – під час удосконалення законодавства України у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції; у правозастосовній та організаційній діяльності органів державної влади – з метою підвищення ефективності координації та реалізації інтеграційних зобов'язань України; у науково-дослідній роботі – для

подальшого розвитку конституційно-правової доктрини; в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Порівняльне конституційне право», «Європейське право» та інших спеціальних курсів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, додатків і списку використаних джерел, який налічує 307 найменувань.

Ключові слова: конституційний курс, європейська інтеграція, євроатлантична інтеграція, інституційний механізм, органи державної влади, Конституція України, Європейський Союз, Організація Північноатлантичного договору (НАТО), конституційна ідентичність, народний суверенітет, публічна влада, громадянське суспільство.

ANNOTATION

Hora M. I. Institutional Mechanism for the Implementation of the Constitutional Course towards Full Membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 “Law” (field of knowledge 08 “Law”). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation provides a comprehensive constitutional and legal study of the institutional mechanism for the implementation of the constitutional course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization.

The relevance of the research topic is determined by the fact that the current stage of development of Ukrainian statehood is characterized by profound transformational processes related to the consolidation of the democratic foundations of the constitutional order, strengthening the principle of the rule of law, modernization of the system of public authority, and the consistent integration of Ukraine into the European and Euro-Atlantic political and legal space. European and Euro-Atlantic integration had long remained important political guidelines for the development of the state; however, after the introduction of amendments to the Constitution of Ukraine in 2019, they acquired a new legal meaning, having been transformed from a political and programmatic direction into a constitutionally enshrined strategic course.

By the Law of Ukraine of February 7, 2019 No. 2680-VIII “On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding the Strategic Course of the State towards Acquiring Full Membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization),” the integration vector of the state’s development was incorporated into the system of competence-related provisions of the Basic Law. Relevant amendments were introduced into Articles 85, 102, and 116 of the Constitution of Ukraine, which led to the assignment of constitutionally defined functions in the field of implementing the strategic course towards membership in the European Union and NATO to the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, and the Cabinet of

Ministers of Ukraine. From that moment, European and Euro-Atlantic integration acquired significance not only as a foreign policy priority, but also as a special constitutional guideline for the activities of public authorities.

This determines the need for a comprehensive scientific understanding of the institutional mechanism for the implementation of the constitutionally enshrined course. It is not limited merely to identifying the range of entities authorized to act in this sphere, but also involves clarifying the nature of their interaction, the limits of their competence, the forms of exercising their powers, the means of coordination and control, as well as the role of civil society institutions in ensuring the social legitimacy of integration processes. This issue gains particular importance under conditions of armed aggression against Ukraine, when European and Euro-Atlantic integration acquires crucial significance for ensuring national security, preserving state sovereignty, affirming Ukraine's constitutional identity, and further developing a democratic legal order.

The relevance of the topic is further reinforced by the fact that Ukrainian legal scholarship contains a substantial body of research devoted to European integration, the adaptation of Ukrainian legislation to European Union law, the reform of state institutions in accordance with European standards, as well as the development of Ukraine's relations with the North Atlantic Treaty Organization. At the same time, the issue of the institutional mechanism for the implementation of precisely the constitutional course towards full membership of Ukraine in the European Union and NATO has not yet received a holistic and comprehensive constitutional and legal study. This predetermined the choice of the topic, shaped the logic of the research, and demonstrated its theoretical and practical significance.

The purpose of the dissertation is to carry out a comprehensive constitutional and legal analysis of the institutional mechanism for implementing the constitutional course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization and to formulate scientifically substantiated conclusions regarding its structure, specific features of functioning, and directions for improvement.

To achieve this purpose, the dissertation analyzes the state of scientific development of the problem, examines the constitutional and legal nature of the strategic

course of the state towards membership in the European Union and NATO, characterizes the normative regulation of this course within the system of sources of law of Ukraine, determines the role of the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, and other state bodies in the mechanism of its implementation, and reveals the significance of the right of the Ukrainian people to self-determination, as well as the role of political parties and other civil society institutions in ensuring the implementation of the relevant course.

The object of the study is social relations arising in the process of implementing the constitutional course of Ukraine towards full membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization.

The subject of the study is the institutional mechanism for implementing the constitutional course of Ukraine towards full membership in the European Union and NATO.

The methodological basis of the research is formed by a system of general scientific and special legal methods of cognition. The dialectical method was used to study the dynamics of the development of Ukraine's constitutional course and its transformation from a political program into a constitutionally enshrined strategic norm. The formal legal method was applied in analyzing the provisions of the Constitution of Ukraine, laws, and subordinate legal acts regulating the relevant sphere. The systemic method made it possible to consider the institutional mechanism for implementing the constitutional course as an integral multi-level structure. The historical-legal method was used to study the formation of Ukraine's integration course and the evolution of the normative foundations of its consolidation. The comparative legal method facilitated the analysis of constitutional models of the states that are members of the European Union and NATO. The method of structural and functional analysis was applied to determine the place and role of individual actors within the general mechanism for implementing the constitutional course.

The *first chapter* of the dissertation examines doctrinal approaches and the normative regulation of the constitutional course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization.

The state of scientific development of the relevant issues in Ukrainian constitutional law doctrine is analyzed. It is established that Ukrainian legal scholarship has developed a considerable body of research devoted to European integration, Euro-Atlantic cooperation, the adaptation of Ukrainian legislation to the acquis of the European Union, the reform of public authority in accordance with European standards, as well as the problems of Ukraine's constitutional development in the context of integration processes. At the same time, it is substantiated that most academic works focus primarily on general theoretical, political-legal, or sectoral aspects of integration, whereas the issue of the institutional mechanism for the implementation of the constitutionally enshrined strategic course remains studied only fragmentarily.

In the course of analyzing scholarly approaches, three main doctrinal approaches to assessing the 2019 amendments to the Constitution of Ukraine are identified: as a normative consolidation of the already existing political course; as a new stage in the development of Ukrainian constitutionalism associated with the constitutionalization of European and Euro-Atlantic integration; and as an element of a broader transformation of the model of Ukrainian statehood. The position is substantiated according to which the 2019 amendments should be regarded precisely as the constitutionalization of the strategic integration vector, which resulted in the emergence of a new functional dimension of the activity of public authorities.

Within the framework of the study of normative regulation, it is established that the implementation of the strategic course takes place within a multi-level normative architecture, which includes constitutional, legislative, subordinate, strategic, and international legal levels. At the constitutional level, the integration goal is directly linked to the competence-related powers of the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, and the Cabinet of Ministers of Ukraine. At the legislative level, the relevant sphere is regulated by a significant number of special and sectoral legal acts; however, the absence of a system-forming law that would comprehensively define the mechanism for implementing the constitutional course is established. This indicates the fragmented nature of legislative regulation and the need for its further systematization.

Special attention is paid to the analysis of the state's strategic documents that specify the integration direction of Ukraine's development. It is established that they perform a program-target function; however, their heterogeneous legal nature and the absence of a clearly defined hierarchy in the system of sources of law may lead to normative duplication and inconsistency.

International legal instruments for implementing the strategic course are also examined. It is proved that the European integration direction is based on a comprehensive mechanism of legal approximation formed primarily by the Association Agreement between Ukraine and the European Union, whereas the Euro-Atlantic direction is implemented mainly through partnership, programmatic, and political-legal mechanisms of cooperation with NATO. As a result, the normative architecture of the European and Euro-Atlantic dimensions of integration has an asymmetric character.

As a result of the study of the first chapter, it is substantiated that the constitutionalization of the strategic course created the normative basis for the structural transformation of the system of public authority, while at the same time revealing the existence of a doctrinal and normative gap concerning a holistic understanding of the mechanism for implementing the relevant course.

The *second chapter* of the dissertation examines state bodies within the mechanism for implementing the constitutional course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization.

It is substantiated that the enshrinement of the strategic course in Articles 85, 102, and 116 of the Constitution of Ukraine transformed European and Euro-Atlantic integration from the sphere of a political program into the sphere of a constitutional duty of state authorities. This made it possible to define the constitutional course as a special strategic norm combining the features of a principle norm and a goal norm. It is proved that the implementation of this norm is a long-term, phased, and multidimensional process aimed at the systemic transformation of the legal order and the institutional architecture of the state.

Within the study of the role of the Verkhovna Rada of Ukraine, it is established that Parliament performs a system-forming role in the mechanism for implementing the

constitutional course. The Verkhovna Rada of Ukraine ensures the legislative formalization of integration reforms, the ratification of international treaties, parliamentary oversight over the fulfillment of integration obligations, as well as the democratic legitimation of the state's integration policy. It is concluded that Parliament's discretion in the sphere of relevant decisions is not absolute and must be exercised taking into account the strategic goals determined by the Constitution of Ukraine.

In the process of analyzing the constitutional status of the President of Ukraine, it is established that after the introduction of amendments to the Constitution of Ukraine in 2019, the President's function as guarantor acquired a clearly expressed strategic orientation. The President of Ukraine acts as the institutional guarantor of the irreversibility of the integration vector, ensuring the political stability of the course, the strategic coordination of the actions of various public authorities, the state's foreign policy representation, and security support for Euro-Atlantic integration. At the same time, the guarantee function of the President of Ukraine is considered not as a manifestation of concentration of power, but as a stabilization mechanism within the constitutional system of distribution of powers.

As regards the Cabinet of Ministers of Ukraine, it is proved that the Government is the key actor ensuring the implementation of the strategic course. It is precisely at the level of executive and managerial activity that the strategic constitutional norm acquires concrete content in the form of programs, action plans, sectoral reforms, mechanisms for implementing international obligations, and coordination of the work of central executive bodies. The Government forms the organizational, normative, financial, and managerial preconditions for the state's fulfillment of its integration obligations.

The role of other state bodies in the mechanism for implementing the constitutional course is also examined separately. It is established that the Constitutional Court of Ukraine performs the function of an institutional guarantor of the constitutional compatibility of integration decisions by maintaining a balance between Ukraine's international obligations and the supremacy of the Constitution of Ukraine. The National Security and Defense Council of Ukraine carries out the strategic coordination of the security dimension of Euro-Atlantic integration. Central executive bodies with special

competence ensure the sectoral operationalization of integration reforms. Independent regulators and anti-corruption institutions are regarded as important elements of the state's institutional maturity and as a necessary prerequisite for its integration capacity.

Based on the results of the study of the second chapter, the author's vision of the institutional mechanism for implementing the constitutional course is formulated as a multi-level polycentric system of public authority. It is proved that its elements function as a system of interconnected centers whose activity is based on coordination, mutual restraint, the functional distribution of powers, and responsibility. Such a model corresponds to the modern understanding of multi-level governance and ensures a balance between strategic leadership, normative regulation, practical implementation, and constitutional control.

The *third chapter* of the dissertation examines social institutions within the mechanism for implementing the constitutional course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization

First of all, the significance of the right of the Ukrainian people to self-determination as the fundamental basis of the state's strategic integration choice is revealed. It is substantiated that the right to self-determination, enshrined in international law and embodied in the Constitution of Ukraine through the categories of popular sovereignty and constituent power, constitutes the basic constitutional precondition for Ukraine's determination of its geopolitical and civilizational vector of development. The historical evolution of this right is studied, from state self-determination in 1991 to the current geopolitical and security self-determination under conditions of armed aggression against Ukraine.

The dissertation proves that Ukraine's integration into the European and Euro-Atlantic space is not an accidental political decision, but rather a manifestation of the long-term civilizational choice of the Ukrainian people, which received normative consolidation in 2019 at the level of the Basic Law. In this context, the strategic course towards membership in the European Union and NATO acquires the features of an element of Ukraine's constitutional identity, since it reflects the fundamental values of

the Ukrainian constitutional order: democracy, the rule of law, human rights, popular sovereignty, and state independence.

Considerable attention is paid to the study of the role of political parties within the system for implementing the constitutional course. It is established that political parties perform the function of political representation, articulation of social interests, and ensuring the normative formalization of integration reforms through parliamentary activity, participation in government formation, influence on public policy, and electoral legitimation of the integration direction. At the same time, the dissertation substantiates that the significance of political parties in the relevant mechanism is not exhausted by the electoral function, but also covers the programmatic shaping of the state's integration agenda.

The role of other civil society institutions, including public associations, think tanks, expert communities, human rights organizations, mass communication media, and other actors of public activity, is analyzed separately. It is established that they ensure expert participation in the preparation of reforms, public oversight over the activities of state bodies, communication of integration changes, legal education activities, and an increase in the legitimacy of integration policy. In this way, a multi-level model of interaction between the state and society is formed, within which the implementation of the constitutional course acquires not only an institutional, but also a social dimension

The impact of martial law conditions on the functioning of the party system and civil society is also analyzed. It is concluded that these conditions have caused a transformation of the formats of political competition and civic activity, but have not eliminated the significance of political pluralism and civic participation as integral elements of a democratic constitutional order. The implementation of the strategic course in such conditions requires maintaining a balance between the protection of the constitutional order, national security, and the safeguarding of democratic procedures.

Based on the results of the third chapter, it is substantiated that the right of the Ukrainian people to self-determination, political parties, and other civil society institutions constitute an important social segment of the mechanism for implementing the constitutional course. It is precisely in the unity of the state and social dimensions

that the legal certainty, political support, and social legitimacy of Ukraine's strategic integration choice are ensured.

The dissertation formulates a number of general theoretical conclusions. It is established that the constitutional course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization is a complex constitutional and legal phenomenon combining normative, institutional, and social dimensions. Its content is not limited merely to the state's foreign policy orientation, but covers the long-term transformation of the legal order, the system of public governance, and the mechanisms of interaction between the state and society.

It is proved that the implementation of this course is ensured by a multi-level institutional mechanism within which the Verkhovna Rada of Ukraine performs a normative and system-forming function, the President of Ukraine performs a guarantee and coordination function, the Cabinet of Ministers of Ukraine performs an executive and ensuring function, while other state bodies ensure constitutional review, sectoral implementation, security coordination, regulatory supervision, and anti-corruption capacity.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that the dissertation develops a holistic constitutional and legal concept of the institutional mechanism for implementing the constitutional course of Ukraine towards full membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization.

For the first time in Ukrainian constitutional law scholarship, the author substantiates an understanding of the institutional mechanism for implementing the constitutional course as a multi-level polycentric system of public authorities and social institutions whose activity is aimed at ensuring the long-term transformation of the state in accordance with the requirements of the Constitution of Ukraine and the standards of the European Union and the North Atlantic Treaty Organization. It is substantiated that the strategic course towards membership in the European Union and NATO has the character of a strategic constitutional norm combining the features of a principle norm and a goal norm. The functional levels of the institutional mechanism for implementing

the constitutional course are identified as normative, guarantee, executive-managerial, functionally differentiated, and socio-legitimizing.

Scientific approaches to understanding the constitutional nature of the strategic course of the state towards membership in the European Union and NATO, as well as to determining the role of the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the mechanism of its implementation, have been improved. Scientific provisions concerning the significance of the right of the Ukrainian people to self-determination as the basis of the state's integration choice, as well as the role of political parties and civil society institutions in ensuring the implementation of the constitutionally enshrined strategic course, have received further development.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the provisions and conclusions formulated in the dissertation in law-making activities, in particular in the improvement of Ukrainian legislation in the sphere of European and Euro-Atlantic integration; in the law enforcement and organizational activities of public authorities with a view to increasing the effectiveness of coordination and implementation of Ukraine's integration obligations; in research work for the further development of constitutional law doctrine; and in the educational process while teaching such academic disciplines as "Constitutional Law of Ukraine," "Comparative Constitutional Law," "European Law," and other special courses.

The dissertation consists of an introduction, three chapters comprising six subsections, conclusions, annexes and a list of references containing 307.

Keywords: constitutional course, European integration, Euro-Atlantic integration, institutional mechanism, public authorities, Constitution of Ukraine, European Union, NATO, constitutional identity, popular sovereignty, public power, civil society.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гора М. І. Інституційні аспекти взаємодії органів державної влади в конституційному курсі на європейську та північноатлантичну інтеграцію України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Серія «Юридичні науки»*. 2023. № 5 (68). С. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.2>
2. Гора М. І. Стан наукового дослідження конституційного курсу на європейську та північноатлантичну інтеграцію України. *Наукові перспективи*. 2023. № 6 (36). С. 293–303. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-6\(36\)-293-303](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-6(36)-293-303)
3. Гора М. І. Політичні партії та інші інститути громадянського суспільства у системі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському союзі та в організації Північноатлантичного договору. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4 (93). С. 17–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-17-27>
4. Гора М. І. Органи державної влади у механізмі реалізації європейського та євроатлантичного курсу України. *Право і суспільство*. 2026. № 1. С. 193–207. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2026.1.2.26>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гора М. І. Кабінет Міністрів України як суб'єкт забезпечення конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО. *Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації* : матеріали круглого столу (Київ, 1 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 51–54.
2. Гора М. І. Особливості конституційного курсу на європейську та північноатлантичну інтеграцію України. *Вплив сучасної науки на права людини* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 43–47.

3. Гора М. І. Верховна Рада України у механізмі реалізації конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО. *Сучасна доктрина юридичної практики та правоохорони* : матеріали круглого столу (Київ, 22 берез. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 63–66.

4. Гора М. І. Президент України як гарант реалізації конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО. *Актуальні питання реформування правової системи держави: теорія та практика* : матеріали круглого столу (Київ, 30 трав. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 76–79.

ЗМІСТ

ВСТУП	27
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНА ТА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КУРСУ НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ	377
1.1. Стан і методологія наукового дослідження конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.....	377
1.2. Регламентация конституційного курсу на набуття повноправного членства України та зарубіжних країн у Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.....	600
Висновки до розділу 1	833
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО КУРСУ НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ	888
2.1. Верховна Рада України в механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.....	888
2.2. Президент України як гарант реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.....	1077
2.3. Кабінет Міністрів України як суб'єкт забезпечення конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.....	1266

2.4. Інші державні органи в механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.....	1466
Висновки до розділу 2.....	1634

РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУТИ СУСПІЛЬСТВА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО КУРСУ НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ	1699
---	-------------

3.1. Право на самовизначення Українського народу як основа конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.....	1699
---	------

3.2. Політичні партії та інші інститути громадянського суспільства в системі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору	1833
Висновки до розділу 3.....	210

ВИСНОВКИ.....	2144
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	2188
ДОДАТКИ	25353

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний етап розвитку української державності характеризується глибокими трансформаційними процесами, пов'язаними з утвердженням демократичних засад конституційного ладу, зміцненням принципу верховенства права й модернізацією системи публічної влади. Одним із ключових напрямів цих трансформацій є реалізація стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Європейська та євроатлантична інтеграція протягом тривалого проміжку часу залишалася важливим напрямом зовнішньої політики України. Водночас після внесення змін до Конституції України 2019 року, якими стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору було закріплено на рівні Основного Закону, інтеграційний напрям розвитку держави набув нового конституційно-правового змісту.

Закріплення відповідних положень у ст. 85, 102 і 116 Конституції України визначило інтеграцію до Європейського Союзу й Організації Північноатлантичного договору як стратегічний орієнтир діяльності Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України. Унаслідок цього європейська та євроатлантична інтеграція трансформувалася з політичної декларації в конституційно визначений напрям розвитку держави, що передбачає формування відповідного інституційного механізму реалізації.

Актуальність теми дослідження посилюється умовами широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, що розпочалася 2022 року. У цих умовах інтеграція України до європейського та євроатлантичного простору набуває важливого значення для забезпечення національної безпеки, зміцнення демократичного конституційного ладу, утвердження принципів верховенства права та захисту прав і свобод людини.

Отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу 2022 року, а також започаткування переговорного процесу щодо членства в ЄС створюють нові правові й інституційні передумови реалізації відповідного конституційного курсу. У зв'язку з цим важливе значення має дослідження інституційного механізму його реалізації, який охоплює діяльність органів державної влади, політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства.

Попри вагомий науковий доробок у сфері європейської інтеграції України, питання інституційного механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору не має достатнього комплексного висвітлення в національній конституційно-правовій науці. Це зумовлює необхідність системного конституційно-правового дослідження відповідної проблематики.

Доктринальну основу дослідження становлять праці знаних учених у галузі конституційного права, міжнародного права та теорії держави і права, зокрема М. Баймуратова, Ю. Барабаша, О. Батанова, Ю. Бисаги, О. Бориславської, Гудзь Т. І., В. Ковальчука, М. Козюбри, О. Колодія, А. Крусян, Куракіна О. М., В. Лемака, О. Марцеляка, В. Муравйова, О. Петришина, Р. Петрова, В. Погорілка, М. Савчина, А. Селіванова, О. Скрипнюка, Т. Слінько, О. Совгирі, П. Стецюка, В. Федоренка, В. Шаповала, С. Шевчука, О. Шпакович, Ю. Шемшученка та ін.

У науковому дискурсі вже здійснено дослідження, присвячені конституційно-правовим аспектам європейської та євроатлантичної інтеграції України. Зокрема, у монографії В. Гомоная «Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» проаналізовано нормативні засади й конституційно-правові передумови інтеграційних процесів, а також аспекти правового забезпечення відповідного стратегічного курсу держави. Водночас зазначене дослідження зосереджується переважно на питаннях конституційно-правового регулювання інтеграційної політики, натомість проблема інституційного механізму реалізації конституційного курсу, що охоплює систему

органів публічної влади, їхні функції, взаємодію та участь інститутів громадянського суспільства в забезпеченні інтеграційного процесу, потребує окремого комплексного конституційно-правового вивчення. Саме на аналізі інституційного виміру реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору зосереджено увагу в цій дисертаційній роботі.

Отже, необхідність комплексного конституційно-правового дослідження інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору зумовлена як потребами розвитку конституційно-правової науки, так і практичними завданнями вдосконалення діяльності органів державної влади й інститутів громадянського суспільства у сфері реалізації інтеграційної політики держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до положень Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV, Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, а також положень Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 року, які визначають правові засади співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору.

Дослідження також ґрунтується на положеннях Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, що визначають стратегічні напрями розвитку держави, утвердження принципів

демократії, верховенства права й інтеграції України до європейського та євроатлантичного простору.

Тема дисертаційного дослідження відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки, затвердженій наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454, а також Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затвердженим рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року (протокол № 23). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 25 жовтня 2022 року (протокол № 14) і включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 157, 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є комплексний конституційно-правовий аналіз інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору, формування науково обґрунтованих висновків, пропозицій та рекомендацій щодо його структури, особливостей функціонування та напрямів удосконалення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

– проаналізувати стан і методологію наукового дослідження питання реалізації конституційного курсу України на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору;

– висвітлити зміст і конституційно-правову природу стратегічного курсу України на членство в ЄС й Організації Північноатлантичного договору;

– дослідити нормативну регламентацію конституційного курсу України й зарубіжних країнах на рівні Основного Закону, законодавства і підзаконних актів;

– запропонувати авторську модель інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору;

- з'ясувати роль Верховної Ради України в механізмі реалізації конституційного курсу;
- визначити функції Президента України як гаранта реалізації конституційного курсу;
- розглянути діяльність Кабінету Міністрів України як суб'єкта забезпечення реалізації конституційного курсу;
- окреслити роль інших державних органів у механізмі реалізації інтеграційної політики;
- схарактеризувати значення права українського народу на самовизначення як основи конституційного курсу;
- встановити роль політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства в реалізації стратегічного інтеграційного напрямку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Предметом дослідження є інституційний механізм реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить система загальнонаукових і власне юридичних методів наукового пізнання, застосованих у взаємозв'язку та взаємодоповненні. Серед філософських методів наукового пізнання використано *діалектичний метод* для дослідження конституційного курсу України на членство в Європейському Союзі й НАТО як правового явища, що знаходиться в розвитку та відображає трансформаційні процеси української державності. За допомогою цього методу проаналізовано еволюцію інтеграційного курсу України – від політичного проголошення європейського вибору в 1990-х роках до його конституційного закріплення 2019 року, а також обґрунтовано виокремлення етапу конституціоналізації інтеграційного курсу як нового періоду розвитку українського конституціоналізму. Зазначений метод застосовано під час дослідження

становлення інтеграційної доктрини та періодизації її розвитку (підрозділ 1.1), а також під час аналізу нормативного закріплення стратегічного курсу в Конституції України (підрозділ 1.2). Серед загальнонаукових методів дослідження використано *системний метод*, який застосовано для аналізу конституційного курсу як елементу системи засад конституційного ладу України й вивчення інституційного механізму його реалізації як складової механізму держави. Завдяки використанню цього методу інституційний механізм реалізації конституційного курсу розглянуто як цілісну систему взаємопов'язаних елементів органів державної влади й інститутів суспільства. Системний метод використано для дослідження ролі державних органів у реалізації інтеграційного курсу (підрозділи 2.1–2.4) і під час формування загальної моделі механізму реалізації конституційного курсу (висновки до розділів, загальні висновки). *Структурно-функціональний метод* застосовано для з'ясування внутрішньої структури інституційного механізму реалізації конституційного курсу й визначення функціонального призначення його окремих елементів. За допомогою цього методу досліджено роль Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших державних органів у механізмі забезпечення інтеграційної політики держави, що дало змогу визначити їхні функції, компетенцію та місце у відповідному механізмі (підрозділи 2.1–2.4). *Методи аналізу й синтезу* використано для дослідження інституційного механізму реалізації конституційного курсу. Метод аналізу застосовано для виокремлення його основних елементів, зокрема суб'єктів, їхніх повноважень і форм взаємодії. Метод синтезу використано для узагальнення отриманих результатів і формування цілісної теоретичної моделі механізму реалізації конституційного курсу України на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору (розділи 2, 3, загальні висновки). У дослідженні також використано логічні *методи індукції та дедукції*. Дедукцію застосовано під час переходу від загальнотеоретичних положень конституціоналізму до аналізу конкретних конституційних норм, що визначають стратегічний курс на членство України в ЄС та Організації Північноатлантичного договору (підрозділи 1.2, 2.1–

2.4). Індукцію використано під час узагальнення результатів аналізу діяльності державних органів й інститутів суспільства з метою формування узагальненої моделі інституційного механізму реалізації інтеграційного курсу (розділ 3, загальні висновки). Серед власне юридичних методів використано *формально-юридичний метод*, який застосовано для аналізу змісту положень Конституції України (зокрема ст. 85, 102, 116), законодавства у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції та визначення нормативної природи стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору (підрозділ 1.2). *Метод тлумачення норм права* застосовано для з'ясування змісту конституційних положень, що визначають стратегічний курс держави, а також для встановлення їхнього регулятивного значення для діяльності органів державної влади у сфері реалізації інтеграційної політики (підрозділ 1.2, підрозділи 2.1–2.3). *Порівняльно-правовий метод* використано для аналізу досвіду держав-членів Європейського Союзу щодо конституційного закріплення інтеграційних процесів і зіставлення його з українською моделлю конституційного регулювання стратегічного курсу (підрозділи 1.2, 3.1). *Історико-правовий метод* застосовано для дослідження еволюції європейської та євроатлантичної інтеграції України, періодизації розвитку інтеграційної доктрини й аналізу етапів нормативного закріплення інтеграційного курсу (підрозділ 1.1).

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному конституційно-правовому дослідженні інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору, що дало змогу сформулювати низку нових наукових положень, висновків, пропозицій та рекомендацій.

Науковими результатами, що є новими або вирізняються певним ступенем новизни та винесені на захист, є такі:

уперше:

– обґрунтовано концепцію інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору як багаторівневої поліцентричної системи, що функціонує на основі взаємодії нормативного, гарантійного, виконавчо-управлінського та функціонально-диференційованого сегментів;

– розроблено авторську структурно-функціональну модель інституційного механізму реалізації конституційного курсу, яка, на відміну від наявних підходів, ґрунтується на його поліцентричній організації, функціональній диференціації та взаємодії елементів у межах системи стримувань і противаг;

– уведено до наукового обігу поняття функціонально-диференційованого рівня інституційного механізму реалізації конституційного курсу й обґрунтовано його місце як самостійного елемента структури механізму, що забезпечує галузеву імплементацію, координацію та контроль інтеграційних процесів;

удосконалено:

– підходи до визначення правової природи конституційного курсу України, який запропоновано розглядати як елемент засад конституційного ладу, що має обов'язковий характер для органів державної влади;

– наукові положення щодо нормативної регламентації конституційного курсу, зокрема шляхом виокремлення конституційного, законодавчого, стратегічного й міжнародно-правового рівнів, уточнення їх функціонального призначення;

– обґрунтування права українського народу на самовизначення як функціональної конституційної основи реалізації інтеграційного курсу, визначаючи межі дискреції органів державної влади, забезпечуючи його легітимність і незворотність;

– наукові підходи до визначення ролі інших органів державної влади в механізмі реалізації інтеграційної політики з огляду на їх функціональну спеціалізацію;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення щодо стану й методології дослідження проблеми реалізації конституційного курсу України, зокрема через систематизацію наявних доктринальних підходів;

– періодизація розвитку конституційно-правової думки щодо європейського та євроатлантичного курсу України, що відображає еволюцію від програмно-декларативного до конституційно закріпленого рівня;

– положення щодо порівняльно-правового аналізу моделей конституційної регламентації інтеграційних процесів у державах – членах Європейського Союзу;

– підходи до визначення ролі політичних партій та інститутів громадянського суспільства в реалізації інтеграційного курсу;

– уявлення про інституційний механізм реалізації конституційного курсу як відкритої, динамічної та неієрархічної системи, що функціонує у взаємодії державних і недержавних суб'єктів.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції мають прикладний характер і спрямовані на вдосконалення конституційно-правового забезпечення реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Отримані результати впроваджені та можуть бути використані у:

– *нормотворчій діяльності* – під час підготовки й удосконалення законодавства України у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема актів, спрямованих на імплементацію положень Конституції України щодо стратегічного курсу держави на членство в Європейському Союзі та НАТО (акт впровадження Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу 04-20/16-2026/34301 від 17 лютого 2026 року);

– *правозастосовній діяльності органів державної влади* – у практичній діяльності Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України й інших органів державної влади під час формування і реалізації

державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, а також під час розроблення стратегічних і програмних документів у цій сфері;

– *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Порівняльне конституційне право», «Європейське право», «Право Європейського Союзу», а також під час підготовки підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 березня 2026 року № 66-оп);

– *науково-дослідній роботі* – у подальших дослідженнях проблем конституційно-правового забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції України, розвитку інституційного механізму реалізації конституційного курсу держави на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 березня 2026 року № 67-нд).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на засіданнях круглих столів, науково-практичних конференціях, зокрема: «Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації» (м. Київ, 1 грудня 2023 року); «Вплив сучасної науки на права людини» (м. Київ, 8 грудня 2023 року); «Сучасна доктрина юридичної практики та правоохорони» (м. Київ, 22 березня 2024 року); «Актуальні питання реформування правової системи держави: теорія та практика» (м. Київ, 30 травня 2025 року).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 307 найменувань, і двох додатків. Повний обсяг дисертації становить 259 сторінок, з них обсяг основного тексту – 191 сторінка.

РОЗДІЛ 1

**ДОКТРИНА ТА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КУРСУ
НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й ОРГАНІЗАЦІЇ
ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ**

1.1. Стан і методологія наукового дослідження конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

Проблема конституційного закріплення стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі (ЄС) та в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) посідає особливе місце в сучасній вітчизняній конституційно-правовій доктрині. Водночас наукове осмислення цієї теми формувалося поступово, еволюціонуючи від загального аналізу європейської інтеграції як зовнішньополітичного пріоритету держави до комплексного дослідження її конституційно-правової природи після внесення змін до Конституції України у 2019 році.

До конституційних змін 2019 року питання європейської та євроатлантичної інтеграції України переважно порушувалися у межах досліджень зовнішньої політики держави, міжнародно-правових зобов'язань України, адаптації національного законодавства до *acquis* Європейського Союзу, а також трансформації механізмів державного управління в умовах євроінтеграції. Попри посилену увагу українських учених-конституціоналістів до принципу верховенства права, демократичних стандартів, проблем імплементації європейських норм у національну правову систему, феномен «конституційного курсу» як окрема категорія конституційного права досі залишається поза межами системного аналізу. Значний внесок у формування теоретичних засад дослідження інтеграційних процесів здійснили такі дослідники, як О. Батанов, М. Козюбра,

О. Марцеляк, В. Погорілко, М. Савчин, О. Скрипнюк, В. Федоренко, та інші, які вивчали питання європейської інтеграції крізь призму конституціоналізму, принципу верховенства права, конституційної демократії та взаємодії національного та наднаціонального правопорядків. Водночас автори цих досліджень осмислювали інтеграційний курс України як політико-правовий вектор розвитку держави, а не як конституційно закріплений стратегічний імператив.

Після внесення змін до Конституції України 2019 року [203], якими було закріплено стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, наукова дискусія набула якісно нового виміру. З'явилися дослідження, присвячені конституційній природі відповідних положень, їх юридичній силі, співвідношенню з принципом народного суверенітету, проблемам стабільності конституційного ладу та межах конституційних змін.

Аналіз сучасної наукової літератури дає підстави стверджувати, що більшість публікацій зосереджені або на загальних питаннях європейської інтеграції, або на політико-правових аспектах співпраці з ЄС і НАТО, натомість комплексне дослідження саме конституційного курсу як системної категорії конституційного права, що має нормативний, аксіологічний та інституційний виміри, залишається фрагментарним. Окремий напрям становлять дослідження взаємодії національної конституційної ідентичності та європейської інтеграції, у яких проаналізовано співвідношення суверенітету держави, принципу верховенства Конституції та зобов'язань перед наднаціональними організаціями. Проте навіть у цих працях бракує глибокого теоретичного обґрунтування питання про місце конституційного курсу в системі основ конституційного ладу України.

Слід також зазначити, що у вітчизняній науці не сформовано уніфікованої класифікації підходів до осмислення правової природи конституційного курсу. Умовно можна виокремити щонайменше три доктринальні підходи: перший тлумачить його як політичну декларацію стратегічного характеру; другий концентрується на визначенні курсу як конституційно-правового принципу

розвитку держави; третій формує розуміння курсу як складової засад конституційного ладу, що має підвищений рівень стабільності та обмежує дискрецію органів державної влади. Водночас залишається дискусійним питання, чи формує закріплення такого курсу новий елемент конституційної ідентичності України, чи воно є формою нормативної конкретизації вже наявних конституційних цінностей, демократії, верховенства права, прав людини.

Отже, сучасний стан наукового дослідження проблеми вирізняється наявністю значної кількості робіт, присвячених європейській та євроатлантичній інтеграції України, проте комплексну доктринальну модель конституційного курсу як самостійного об'єкта конституційно-правового аналізу досі не сформовано. Це зумовлює необхідність системного вивчення його природи, структури, функцій та місця в механізмі реалізації конституційного ладу України. На цій теоретико-методологічній основі ґрунтується подальше дослідження. З огляду на це, аналіз стану наукової розробки потребує чіткого методологічного окреслення меж дослідження, визначення критеріїв добору джерел і систематизації доктринальних підходів. По-перше, у межах цього підрозділу увагу зосереджено переважно на працях українських учених у галузі конституційного права, опублікованих переважно у 2019–2025 роках, тобто в період після конституційного закріплення стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО. На цьому етапі якісно змінюється предмет наукової дискусії: інтеграційний курс переходить із площини політичної декларації до рівня конституційної норми, що визначає функціональне спрямування діяльності органів державної влади. Також з метою забезпечення історико-доктринальної цілісності аналізу опрацьовано ключові наукові праці попередніх періодів (1990–2018 рр.), які сформували теоретичне підґрунтя для подальшої конституціоналізації інтеграційного курсу. Це надає можливість простежити еволюцію підходів від ціннісного осмислення європейського вибору до нормативного закріплення стратегічної мети держави. По-друге, предметом аналізу є насамперед конституційно-правові дослідження. Політологічні, міжнародно-правові та загальнотеоретичні праці взято до уваги лише з огляду на їхній вплив на формування конституційної доктрини або

безпосередній зв'язок з інституційним забезпеченням реалізації інтеграційного курсу. Такий підхід зумовлений тим, що саме конституційне право визначає засади організації та функціонування публічної влади, а отже формує юридичну основу реалізації стратегічних напрямів державної політики. По-третє, у межах цього підрозділу розмежовуємо суміжні, але не тотожні поняття:

1. Конституційний курс є закріпленим у Конституції України стратегічним напрямом розвитку держави, що має нормативно-обов'язковий характер та визначає діяльність органів публічної влади.

2. Стратегічний курс використовується для позначення політично сформульованої довгострокової мети розвитку держави як на конституційному, так і на інших рівнях.

3. Інтеграційний курс відображає процесуальний вимір зближення України з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору, що передбачає адаптацію законодавства, інституційні реформи й імплементацію міжнародних стандартів.

Таке розмежування має методологічне значення, оскільки дає змогу уникнути змішування нормативного, політичного та процесуального рівнів аналізу. Значну частину наукових праць присвячено саме інтеграційним процесам, проте в них членство в ЄС і НАТО не кваліфіковане як юридично визначена конституційна мета, що передбачає обов'язки для суб'єктів публічної влади. Нерідко інтеграцію аналізують у контексті зовнішньої політики або міжнародного співробітництва, натомість її конституційно-інституційний вимір залишається поза фокусом комплексного дослідження. По-четверте, аналіз наукових джерел здійснюється із застосуванням історико-доктринального, системного та порівняльного підходів. Історико-доктринальний підхід надає можливість простежити зміну наукових уявлень про природу інтеграційного курсу; системний – визначити місце відповідних положень у структурі конституційного ладу; порівняльний – виявити відмінності в дослідженні європейського та євроатлантичного напрямів.

Аналіз доктринальних підходів до оцінки конституційних змін 2019 року потребує попереднього методологічного уточнення. Значна частина теоретичних положень, на яких ґрунтується сучасна дискусія щодо правової природи стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО, була сформульована українськими конституціоналістами ще до внесення відповідних змін до Конституції України. Ідеться передусім про розроблення теорії конституційних принципів, програмних норм, доктрини конституційної ідентичності та еволюції функціонального призначення Основного Закону. Отже, у подальшому аналізі позиції авторів окреслено не як прямі оцінки змін 2019 року, якщо такі були сформульовані до їх внесення, а як теоретичне підґрунтя, яке дає змогу інтерпретувати правову природу відповідних конституційних положень у межах сучасної наукової дискусії. Саме крізь призму раніше сформованих доктринальних концепцій відбувається осмислення інтеграційного курсу як елементу системи конституційних норм.

Як було вже зазначено, сучасній українській конституційно-правовій доктрині бракує уніфікованої класифікації підходів до оцінювання змін до Конституції України, внесених у 2019 році. Водночас на підставі аналізу наукових публікацій визначено кілька концептуальних напрямів (підходів) осмислення їх правової природи. З огляду на методологічні критерії, осмислення ролі Конституції, співвідношення політичного й нормативного чинників та оцінювання впливу змін на систему конституційного ладу, доцільно умовно виокремити три доктринальні підходи. У сучасній теорії конституціоналізму закріплення стратегічних напрямів розвитку держави на рівні Конституції є виявом трансформації моделі Основного Закону від «організаційного» акта, що визначає систему органів влади, до ціннісно-програмного нормативного документа, який фіксує довгострокові орієнтири розвитку держави. Конституція дедалі більше сприймається як акт, що не лише організовує владу, а й задає стратегічний вектор еволюції правової системи.

У працях українських конституціоналістів акцентовано, що Конституція містить норми різної юридичної природи, зокрема норми-правила, норми-

принципи, норми-декларації та програмні положення. Принципи конституційного ладу мають системоутворювальний характер, оскільки визначають спрямованість діяльності публічної влади та встановлюють межі реалізації її дискреційних повноважень.

Як зауважує О. Скрипнюк [263, с. 157–166; 265], конституційні принципи виконують функцію внутрішнього вектора розвитку правової системи, забезпечуючи узгодженість законодавства та діяльності органів державної влади з фундаментальними засадами конституційного ладу. Подібної позиції дотримується Ю. Барабаш [77, с. 77–96; 78, с. 93–99], який вважає, що норми-принципи безпосередньо впливають на тлумачення та застосування інших положень Конституції. У цьому контексті закріплення інтеграційного курсу в тексті Основного Закону є формою конституціоналізації стратегічного напрямку розвитку держави, що виходить за межі політичної декларації та набуває нормативного значення.

Важливим теоретичним орієнтиром є також доктрина конституційної ідентичності. На думку С. Шевчук [298, с. 167–174], Конституція фіксує ціннісне ядро правової системи, яке визначає її самоідентифікацію та межі подальшої еволюції. У цьому аспекті включення інтеграційного вектора до тексту Конституції може тлумачитися як елемент самоідентифікації держави в європейському правовому та цивілізаційному просторі. Отже, закріплення стратегічних орієнтирів у Конституції означає підвищення рівня їх нормативної стабільності та трансформацію політичної установки в юридично значущий орієнтир діяльності органів публічної влади.

Внесення змін до Конституції України 2019 року, якими було закріплено стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, стало якісним етапом розвитку українського конституціоналізму. Відповідні зміни були здійснені Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 року

№ 2680-VIII [203], що позначилися, зокрема, на преамбулі Конституції України, а також ст. 85, 102, 116 Основного Закону, якими визначено повноваження Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України щодо реалізації стратегічного курсу держави [156]. Це спричинило активізацію наукової дискусії щодо правової природи відповідних положень та їхнього місця в системі конституційних норм.

Підхід закріплення вже наявного зовнішньополітичного курсу. У межах цього підходу зміни 2019 року тлумачать як такі, що мають стабілізаційний характер і спрямовані на конституційне закріплення раніше сформованого інтеграційного курсу держави. У працях П. Стецюка [275, с. 11–14] та матеріалах наукових заходів Конституційного Суду України [246] акцентовано, що стратегія європейської та євроатлантичної інтеграції була визначена задовго до 2019 року, зокрема в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [283], а також у законодавстві та програмних документах у сфері національної безпеки. Відповідно, конституційна реформа є актом юридичної стабілізації політичного рішення, що надає йому вищу юридичну силу, проте не формує принципово нової моделі державності. Інтеграційний курс визначають як такий, що фактично реалізовувався ще до його конституційного закріплення [262, с. 183–191; 283].

Підхід трансформації моделі державності. У працях О. Бориславської [89, с. 3–14] та М. Савчина [249, с. 12–53] зміни 2019 року пов'язують з глибшою трансформацією конституційної моделі держави. Інтеграційний курс є складовою конституційної ідентичності й елементом нової парадигми розвитку конституціоналізму. У межах цього підходу закріплення курсу впливає не лише на зовнішню політику, а й на систему конституційних пріоритетів, є чинником структурної перебудови конституційного ладу та інтеграції його з європейською правовою традицією. Водночас позиція П. Стецюка [275, с. 11–14] доповнює цей підхід твердженням, що підвищення нормативної визначеності курсу потребує належного інституційного та законодавчого забезпечення.

Підхід конституціоналізації інтеграційного курсу. Третій підхід акцентує на нормативному характері змін 2019 року, відповідно до якого стратегічний курс

набуває статусу конституційної норми-принципу, обов'язкової для органів державної влади. У матеріалах науково-практичних конференцій окреслено, що такі положення можуть використовуватися як орієнтир для оцінки конституційності актів і визначення меж дискреції суб'єктів владних повноважень. У працях М. Бобко [86, с. 61–68] стратегічний курс визначено як функціональний імператив діяльності органів публічної влади. Подальший розвиток цього підходу відображено у колективній монографії [90, с. 110–112; 195], а також у працях О. Марцеляка та М. Козюбри, де інтеграційний курс є системоутворювальним чинником розвитку правопорядку. Зокрема, М. Козюбра [130, с. 6–18] аналізує його крізь призму верховенства права та конституційної демократії, а О. Марцеляк [166, с. 53–72] зауважує щодо необхідності інституційної перебудови державних механізмів.

Отже, зазначені підходи відображають різні рівні осмислення змін 2019 року: від їх осмислення як акта стабілізації політичного курсу до трактування як чинника трансформації конституційного ладу та конституціоналізації інтеграційного напрямку. Попри відмінності, вони одностайні у визнанні того, що закріплення інтеграційного вектора в Конституції підвищило рівень його нормативної визначеності та посилило обов'язковість для органів державної влади.

Порівняльний аналіз цих підходів дає змогу сформулювати такі *висновки*: по-перше, доктрині бракує єдиного підходу до визначення правової природи стратегічного курсу; по-друге, наукові дослідження зосереджено переважно на загальнотеоретичному й аксіологічному вимірах відповідних змін, натомість інституційний механізм їх реалізації залишається недостатньо систематизованим; по-третє, саме після 2019 року інтеграційний курс уперше став предметом самостійного конституційно-правового аналізу, що створює передумови для подальшого комплексного дослідження його нормативної природи й інституційного забезпечення. З огляду на предмет дослідження в межах дисертації, методологічно продуктивним є підхід, відповідно до якого конституційні зміни 2019 року слід тлумачити як етап конституціоналізації

інтеграційного курсу, що трансформує його з політичної декларації в конституційно зобов'язальний імператив.

Для забезпечення системності аналізу стану наукової розробки проблеми доцільно застосувати історико-доктринальний підхід та виокремити основні етапи розвитку конституційно-правової думки щодо європейського та євроатлантичного курсу України. Критеріями запропонованої періодизації можуть бути: характер нормативного закріплення інтеграційного курсу; рівень його інституційної визначеності; домінантні доктринальні підходи в конституційно-правовій науці. У зв'язку з цим можна виокремити такі чотири етапи розвитку відповідної доктрини.

Перший етап (1990–2004 рр.) вирізняється формуванням ціннісно-аксіологічних засад європейського вибору України. Європейський вектор у цей період осмислюється передусім як цивілізаційний вибір, пов'язаний із правами людини, верховенством права та демократичною правовою державою, а не як конституційно визначена мета чи імператив діяльності органів публічної влади. У працях П. Рабіновича увагу зосереджено на нормативній значущості міжнародних стандартів прав людини для становлення демократичної правової держави [237], що формує підґрунтя для інтеграції до європейського правового простору. Конституція України 1996 року закріпила відповідні засади – верховенство права (ст. 8), пріоритет прав людини (ст. 3), введення міжнародних договорів до національного законодавства (ст. 9) [156]. У працях А. Колодія [137, с. 130–136], В. Погорілка, В. Федоренка [193], О. Скрипнюка [265] ці положення визначають як аксіологічне ядро конституційного ладу. Зокрема, європейський вибір не закріплено безпосередньо: він логічно зумовлений моделлю правової держави. Введення міжнародних договорів до правової системи (ст. 9 Конституції) створило механізм правового зближення, що у працях І. Яковюка [306, с. 37–49] інтерпретовано як основу інтеграції правових систем. Проте відсутність конституційного закріплення мети членства зумовлює домінування ціннісного, а не нормативного підходу. Інтеграційний курс конкретизовано через міжнародні та стратегічні акти, зокрема Угоду про партнерство і співробітництво 1994 року [284], Стратегію інтеграції України до ЄС [211], а також Послання Президента

України 2002 року [115], проте залишається поза межами конституційного регулювання. Водночас питання інституційного механізму реалізації інтеграційного курсу є фактично не дослідженими: діяльність органів державної влади аналізують у межах класичних тем конституційного права без урахування інтеграційної мети. Щодо НАТО, відповідний напрям у цей період розвивається переважно як безпекова взаємодія (PfP 1994 [180], Хартія 1997 [290]) і не набуває конституційно-правового осмислення. Отже, перший етап сформував ціннісно-нормативне підґрунтя інтеграції, однак не створив конституційної моделі курсу та не сформував інституційного механізму його реалізації.

На *другому етапі (2004–2014 рр.)* відбувається перехід до правового осмислення інтеграції як процесу адаптації законодавства та зближення правопорядків. Нормативним маркером став Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [208], який визначив напрями та механізми адаптації. У цей період посилюється увага до юридико-технічних аспектів інтеграції, а також формується інституційна координація, зокрема через Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції [205]. У науковій літературі євроінтеграцію тлумачать як інтеграцію у простір правових стандартів, що відображено, зокрема, у працях С. Головатого. Євроатлантичний напрям і надалі осмислюють переважно у безпековому та зовнішньополітичному контексті, без формування самостійної конституційно-правової категорії. Тому європейський курс набуває правової конкретизації, але ще не сформувався як елемент конституційного ладу.

Третій етап (2014–2019 рр.) пов'язаний з імплементацією Угоди про асоціацію [283] та зміщенням дослідницького фокуса на механізми її реалізації. У цей період інтеграція стає фактором модернізації конституційних інститутів і розвитку конституційної демократії. У науковій літературі з'являються дослідження, присвячені конституційно-правовим аспектам імплементації асоціації [100, с. 6–20], що обґрунтовує необхідність конституційної визначеності

інтеграційного курсу. Водночас щодо НАТО зберігається доктринальна асиметрія, адже цей напрям і надалі аналізують переважно у безпековому вимірі.

Четвертий етап (2019–2025 рр.) вирізняється конституціоналізацією інтеграційного курсу. Конституційні зміни 2019 року [203] закріпили європейську ідентичність і незворотність курсу, що трансформувало його в конституційно визначену мету. У працях М. Козюбри [130, с. 6–18] акцентовано на сутності верховенства Конституції як чинника, що визначає межі державної політики, натомість В. Ковальчук [42, с. 250–258] виокремлює роль інтеграційного курсу як елементу конституційних цінностей. Категорія незворотності набуває нормативного значення, виступаючи обмеженням дискреції органів публічної влади та орієнтиром правотворчості й конституційного контролю [43, с. 177–195; 155]. Отже, на сучасному етапі інтеграційний курс формується як комплексна конституційна категорія, що поєднує аксіологічний, нормативний, інституційний та контрольний виміри і є орієнтиром розвитку всієї системи публічної влади [26].

Також важливо зосередити увагу на тому, що введення до преамбули Конституції України положення про європейську ідентичність українського народу зумовило активізацію доктринального напрямку, у межах якого інтеграційний курс держави аналізують не лише як політичну мету або стратегічний напрям зовнішньої політики, а і як елемент конституційної ідентичності та ціннісного ядра Основного Закону. У такому підході європейський вибір осмислюють як вияв самоідентифікації конституційного суб'єкта – українського народу, через систему фундаментальних цінностей, притаманних європейському конституціоналізму. У вітчизняній конституційно-правовій науці проблема конституційної ідентичності є комплексною категорією, що охоплює історичні, культурні, правові та ціннісні компоненти державності. А. Колодій, досліджуючи засади конституційного ладу України, зауважує, що конституційна ідентичність формується через систему базових принципів і цінностей, закріплених у Конституції, які визначають напрям і межі розвитку держави. У цьому контексті європейська ідентичність українського народу не заперечує національної самобутності, а конкретизує її в координатах правової держави,

демократії та верховенства права як складових сучасної європейської конституційної традиції [139, с. 114–122]. Розвиток цієї проблеми простежується і в працях О. Колодія, який, аналізуючи конституційно-правовий статус українського народу, вважає, що народ як носій суверенітету та єдине джерело влади є суб'єктом конституційної ідентичності. Тому формула «європейська ідентичність українського народу» набуває значення не декларативного означення, а характеристики способу реалізації народного суверенітету в умовах інтеграції до європейського правового простору [140]. У науково-практичному коментарі до Конституції України [131, с. 12–14] М. Козюбра визначає преамбулу не як декларативний вступний елемент, а як нормативно значущий компонент Основного Закону, що відображає ціннісні засади конституційного ладу й окреслює ідентифікаційні орієнтири держави. На його думку, преамбула фіксує установчу волю українського народу, історичну спадкоємність державотворення та стратегічну спрямованість розвитку України, а отже, її мають враховувати під час тлумачення інших конституційних положень. У цьому контексті положення про європейську ідентичність українського народу набуває значення не символічної формули, а ціннісного орієнтира, який інтегрується у зміст засад конституційного ладу та впливає на розуміння принципів демократії, верховенства права й прав людини як фундаменту сучасної української державності.

У сучасних дослідженнях українських конституціоналістів, зокрема в матеріалах конституційних форумів [124], присвячених проблемам української конституційної ідентичності в контексті євроінтеграції, виокремлено, що європейська ідентичність не є зовнішнім нашаруванням на національну модель державності, а відображає інтеграцію універсальних європейських конституційних цінностей в національний конституційний лад. У своїх працях О. Бориславська обстоює думку про те, що інтеграція до Європейського Союзу є елементом конституційної самоідентифікації держави, а положення про європейську ідентичність створює додатковий інтерпретаційний ресурс для узгодження національного правопорядку з правом ЄС. Зокрема, учена зазначає,

що конституційна ідентичність – це відображена у тексті Конституції ідентичність спільноти, яка охоплює такі складові, як мова, культура та інші елементи національного життя, що стають частиною Конституції через її принципи й цінності [88, с. 3–15]. У сучасному контексті це створює підґрунтя для визначення формули «європейська ідентичність українського народу» як норми, що конкретизує ціннісний зміст основ конституційного ладу України.

В. Ковальчук, досліджуючи співвідношення різних рівнів ідентичності в сучасному конституціоналізмі, акцентує на багатовимірності конституційної ідентичності, яка містить громадянський, національний та наднаціональний компоненти. У цьому контексті європейська ідентичність українського народу є нормативним відображенням належності України до європейського правового й цивілізаційного простору, що визначає стратегічну спрямованість держави та впливає на зміст конституційних інститутів [128, с. 65–76].

Важливим для тлумачення цієї категорії є також інтерпретаційний пласт, сформований у концепціях суддів Конституційного Суду України, які приділяють увагу співвідношенню понять «національна ідентичність» та «європейська ідентичність». На їхню думку, європейська ідентичність українського народу не протиставляється національній, а ґрунтується на збереженні й розвитку національних конституційних традицій у межах спільного європейського простору цінностей [176]. Це дає змогу аналізувати відповідне положення преамбули як таке, що підлягає системному тлумаченню разом із принципами народного суверенітету, верховенства права та демократичної правової держави.

У межах четвертого етапу розвитку доктрини формується концептуальне розуміння європейської ідентичності українського народу як складової конституційної ідентичності держави, що відображає ціннісну самоідентифікацію народу в координатах європейського конституціоналізму, конкретизує зміст засад конституційного ладу через орієнтованість на демократію, права людини та верховенство права, є інтерпретаційним орієнтиром для правотворчості та правозастосування, підсилює нормативний статус стратегічного курсу як елементу ціннісного ядра Конституції.

Отже, європейська ідентичність українського народу в сучасній українській конституційній доктрині поступово осмислюється як системоутворювальний компонент конституційного ладу, що поєднує національну державність із належністю до європейської правової традиції та надає інтеграційному курсу аксіологічної та нормативної визначеності.

Після 2022 року тема курсу на членство в ЄС набуває нового виміру, адже він стає не лише стратегічною метою, а й елементом конституційної стійкості держави. Це зумовлено суттєвою активізацією агресії російської федерації проти України: у джерелах цей етап називають початком повномасштабної війни в лютому 2022 року. У цей час стратегічний курс України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі набуває нового, глибшого конституційно-правового виміру. Він перестав бути лише зовнішньополітичним або програмним напрямом і став елементом конституційної стійкості держави, що реалізується в умовах надзвичайних викликів і висуває підвищені вимоги до інституційної спроможності влади. Надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС у червні 2022 року [29, с. 2–5] не лише конкретизувало її інтеграційний вектор на міжнародному рівні. Цей статус став також своєрідним сигналом внутрішньому конституційному порядку про міцність і неперервність стратегічного вибору, що закріплений у Конституції та має бути втілений у діяльності всіх гілок влади в мирний і воєнний час. Як відомо, Європейська Комісія у своїй офіційній думці від 17 червня 2022 року [113] рекомендувала Раді ЄС підтвердити перспективу України на членство в ЄС, що стало підставою для надання Україні статусу кандидата. 23 червня 2022 року це рішення офіційно ухвалила Європейська Рада у висновках щодо заяв України, Молдови та Грузії про членство [28].

Після 2022 року інтеграційний курс України набуває ознак інституційної трансформації, що охоплює реформування системи публічного управління, антикорупційної інфраструктури, судової влади та механізмів парламентського контролю. Згідно із сучасними міждисциплінарними дослідженнями, статус України як кандидата до вступу в ЄС став каталізатором модернізації державних інституцій та посилення їхньої стійкості в умовах збройного конфлікту [49]. Такий

підхід підтверджує, що європейська інтеграція функціонує не лише як зовнішньополітична мета, а як фактор внутрішньої інституційної перебудови.

Сучасні дослідження конституційного права засвідчують, що в умовах збройного конфлікту саме конституційні норми та їхня інституційна реалізація стають стійким ядром правової системи, здатним протистояти зовнішнім викликам, зберігаючи демократичні стандарти й верховенство права. У цьому контексті основним компонентом української конституційної ідентичності є поєднання історичного досвіду державотворення із сучасними прагненнями до інтеграції в європейський правовий простір, а ключові принципи демократії, незалежності судової влади та захисту фундаментальних прав є стабілізуючими факторами, які підтримують конституційну стійкість навіть за умов тривалої агресії.

Науковці зауважують, що після 2022 року питання конституційної стійкості курсу на членство стають тісно пов'язаними не лише з нормативним закріпленням мети, а й зі здатністю інституцій ефективно імплементувати її у законодавчі й адміністративні процеси. Це стосується забезпечення верховенства права, прозорості публічного управління, а також посилення інституцій, що відповідають за адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС та координацію євроінтеграційної політики парламентом і урядом, навіть у надзвичайних умовах [129, с. 115–127]. Таке бачення інтеграційного курсу як інструменту забезпечення конституційної стійкості та модернізації держави представлено в актуальних наукових оглядах європейського інтеграційного курсу України. У центрі наукової дискусії перебуває питання забезпечення належної інституційної спроможності реалізації цього курсу в умовах надзвичайних викликів без зниження стандартів демократії та верховенства права.

У вітчизняній конституційно-правовій науці виявляється певна усталена доктринальна асиметрія між рівнем опрацювання проблеми інтеграції України до Європейського Союзу та євроатлантичного напрямку. Якщо європейський вектор досліджують як багатовимірний юридичний процес взаємодії правопорядків, що охоплює питання імплементації *acquis communautaire*, адаптації національного

законодавства, співвідношення норм права ЄС і Конституції України, впливу стандартів ЄС на модернізацію публічної влади та судову практику, то інтеграція до НАТО переважно аналізують у площині міжнародних відносин, стратегічних студій та безпекової політики.

Для європейського сегмента доктрини властивий системний аналіз трансформацій правової системи під впливом європейських стандартів. У загальнотеоретичній площині М. Козюбра [133, с. 3–9] послідовно обґрунтовує значення принципу верховенства права як фундаменту конституційного ладу і як критерію обмеження дискреції публічної влади, що безпосередньо має значення для аналізу інтеграційних процесів у правовій державі. М. Савчин зазначає, що сучасний конституціоналізм у глобальному контексті вирізняється впливом правового плюралізму та міжнародних стандартів, які трансформують національні правові системи й вимагають системного осмислення ціннісних та інституційних змін [247, с. 40–65]. У контексті повномасштабної війни важливим орієнтиром для осмислення трансформацій конституційного ладу є праця М. Савчина «Конституціоналізм і війна» [248, с. 3–14], у якій автор аналізує функціонування конституційної держави в умовах збройного конфлікту та зауважує щодо необхідності збереження ядра конституційних цінностей навіть за надзвичайних обставин. На його думку, війна не скасовує конституціоналізм, а навпаки, випробовує його стійкість, зокрема щодо гарантій прав людини, балансу влад і верховенства права. Такий підхід безпосередньо релевантний для аналізу інтеграційного курсу України після 2022 року: якщо європейська інтеграція в доктрині вже визначено як чинник модернізації правової системи, то євроатлантичний напрям потребує аналогічного конституційного осмислення крізь призму інституційної стійкості, меж дискреції влади та збереження демократичних стандартів в умовах воєнного стану. Отже, проблема конституціоналізму в умовах війни створює методологічну основу для подолання наявної доктринальної асиметрії між дослідженнями ЄС і НАТО.

Натомість євроатлантичний напрям у науковому дискурсі здебільшого представлений роботами безпекового та стратегічного характеру. Наприклад,

О. Александров в аналітичному дослідженні «Україна – НАТО: реалії співробітництва» [72] аналізує трансформацію взаємовідносин у контексті зовнішньополітичної стратегії та безпекових викликів. Також Г. Яворська розглядає стратегічну адаптацію НАТО до нових безпекових викликів і можливості для України, акцентуючи на геополітичному й оборонному вимірі співпраці [303]. У колективній монографії за редакцією В. Горбуліна [251] проблема взаємодії України з НАТО постає у контексті гібридної війни та трансформації сектору безпеки. Водночас конституційно-правовий аналіз інтеграції до НАТО, її правової природи, інституційних механізмів реалізації, меж дискреції парламенту, Президента й уряду у сфері оборонної політики залишається фрагментарним.

Методологічно така асиметрія має, на наш погляд, об'єктивні причини. По-перше, різна правова природа Європейського Союзу та НАТО зумовлює відмінні дослідницькі підходи: якщо ЄС функціонує як наднаціональний правопорядок із розвиненою системою джерел права та механізмами юридичної інтеграції, то НАТО є міжурядовою організацією, інтеграція до якої не передбачає створення автономного наднаціонального нормативного простору. По-друге, категорії аналізу різняться, адже в дослідженні ЄС ключовими є поняття «acquis», «гармонізація», «примат права», натомість щодо НАТО такими є «колективна безпека», «сумісність», «стратегічна стійкість», які традиційно осмислюють в іншій дисциплінарній парадигмі. По-третє, в умовах збройної агресії російської федерації проти України євроатлантична інтеграція природно фокусується на оборонній трансформації держави, що посилює її безпековий, а не конституційний вимір.

Внесення 2019 року змін до Конституції України, якими стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО поставлено в один нормативний ряд, створює підстави для подолання цієї доктринальної асиметрії. Якщо інтеграція до ЄС вже набула статусу об'єкта системного конституційно-правового аналізу, то євроатлантичний напрям потребує аналогічного опрацювання через категорії конституційного ладу,

функцій органів державної влади, меж дискреції у сфері безпеки та критеріїв конституційності рішень, що впливають на реалізацію стратегічного курсу.

Виокремлення спеціального «зрізу» щодо НАТО в межах цього підрозділу вбачається не лише логічно виправданим, а й методологічно необхідним кроком для формування цілісної концепції конституційного курсу України на повноправне членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору.

Системний аналіз сучасної конституційної доктрини дає нам підстави стверджувати, що стратегічний курс України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору не може бути визначений у межах одновимірної правової категорії. Його правова природа є багаторівневою, що зумовлює необхідність чіткого теоретичного розмежування щонайменше трьох рівнів його існування в системі конституційного права, а саме: аксіологічного, нормативного й інституційного.

Курс як конституційна цінність. В аксіологічному вимірі стратегічний курс є елементом ціннісної структури конституційного ладу. Він кореспондує з базовими засадами державності, а саме демократією, верховенством права, повагою до прав і свобод людини, суверенітетом і правовою державою, а також конкретизує їх у площині стратегічної орієнтованості розвитку держави. У цьому значенні інтеграційний вектор не є автономною політичною метою, а відображає спосіб реалізації конституційної ідентичності України. Його аксіологічна природа полягає в тому, що він визначає напрям державотворення, проте не встановлює безпосередньо індивідуалізованих юридичних обов'язків конкретних суб'єктів. Отже, курс функціонує як орієнтир ціннісного порядку, пов'язаний із матеріальним ядром Конституції.

Курс як конституційний принцип. На нормативному рівні стратегічний курс набуває характеру конституційного принципу. Принцип у системі конституційного права – це норма загального характеру, яка визначає напрям правового регулювання та слугує критерієм тлумачення інших конституційних положень. У такому розумінні інтеграційний курс має загальну обов'язковість,

впливає на формування змісту законодавства, обмежує дискрецію органів публічної влади та є орієнтиром у процесі оцінювання конституційності рішень. Саме на цьому рівні виявляється юридичний зміст категорії незворотності. Вона означає не політичну декларативність, а нормативну стабільність принципу, який не допускає свавільного відступу від стратегічно визначеного напрямку розвитку держави без внесення відповідних змін до Основного Закону у встановленому порядку.

Курс як функціональний елемент механізму державної влади. На інституційному рівні стратегічний курс трансформується у функціональний вимір діяльності органів державної влади. Ідеться про юридично обов'язкову спрямованість їх повноважень на забезпечення реалізації інтеграційного напрямку. Закріплення стратегічного курсу в положеннях Конституції, що визначають компетенцію Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України, означає формування інтеграційного функціонального блоку в системі публічної влади. У цьому контексті курс впливає не лише на зміст політичних рішень, а й на структуру компетенції відповідних суб'єктів. Тому стратегічний курс перестає бути виключно політичною програмою та набуває характеру структурного елемента механізму держави, що підлягає реалізації в межах конституційно визначених процедур і повноважень.

Запропоноване розмежування дає змогу уникнути зведення інтеграційного курсу лише до програмної декларації або суто символічної формули. Воно створює підґрунтя для визначення місця стратегічного курсу в системі джерел конституційного права, окреслення меж дискреції органів державної влади, формування критеріїв конституційності рішень, що впливають на реалізацію інтеграційного напрямку та подолання доктринальної фрагментарності в дослідженні євроатлантичного виміру.

Стратегічний курс на членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору постає як багаторівнева конституційна конструкція, що поєднує ціннісну основу державності, нормативний імператив розвитку й інституційний механізм його реалізації.

Сформульована узагальнена позиція щодо природи конституційного курсу та запропонована теоретична модель інституційного механізму його реалізації потребують належного методологічного обґрунтування. Оскільки предмет дослідження поєднує нормативний, інституційний, функціональний та ціннісний виміри, його аналіз неможливий без застосування системи взаємопов'язаних методів наукового пізнання. Саме вибір і поєднання відповідних методів забезпечують наукову коректність сформульованих висновків і надають можливість перейти від опису окремих правових положень до побудови цілісної теоретичної конструкції. З огляду на це, доцільним є визначення методологічних засад дослідження інституційного механізму реалізації конституційного курсу.

Дослідження інституційного механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору потребує комплексного методологічного підходу, зумовленого багаторівневим характером предмета дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить система загальнонаукових і власне-юридичних методів наукового пізнання, застосування яких зумовлено складною правовою природою конституційного курсу та багаторівневим характером інституційного механізму його реалізації. Поєднання зазначених методів забезпечило цілісність дослідження, логічну послідовність викладення матеріалу та наукову обґрунтованість сформульованих висновків.

Застосування філософських методів зумовлене необхідністю осмислення конституційного курсу як правового явища, що перебуває в розвитку та відображає трансформації державності. Діалектичний метод використано як універсальний спосіб пізнання правових явищ у їхньому взаємозв'язку та розвитку. У дисертації він застосований для дослідження еволюції інтеграційного курсу України – від політичного проголошення у 1990-х роках до конституційного закріплення 2019 року, а також для обґрунтування періодизації розвитку інтеграційної доктрини (1990–2025 рр.) і переходу від кількісних змін у законодавстві до якісної трансформації статусу курсу.

Загальнонаукові методи забезпечують логічну впорядкованість дослідження та надають можливість тлумачити інституційний механізм як складну багаторівневу систему. Системний метод застосовано для аналізу конституційного курсу як елементу системи конституційних принципів та інституційного механізму як цілісної структури взаємопов'язаних елементів. Структурно-функціональний метод використано для визначення внутрішньої будови механізму та функціонального призначення його елементів, зокрема ролі Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів у реалізації курсу, що дало змогу обґрунтувати існування інтеграційної функції держави. Методи аналізу й синтезу застосовано відповідно для розподілу механізму на складові (суб'єкти, повноваження, форми взаємодії) і формування цілісної теоретичної моделі. Методи індукції та дедукції забезпечили перехід від загальнотеоретичних положень до аналізу конкретних норм і, навпаки, узагальнення результатів для побудови цілісної концепції.

Власне-юридичні методи використано з огляду на нормативну природу дослідження. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень Конституції України (зокрема ст. 85, 102, 116), законодавства у сфері інтеграції та визначення нормативного змісту стратегічного курсу. Метод тлумачення норм права (системний, логічний, телеологічний) дав змогу встановити правову природу курсу як норми-принципу імперативного характеру. Порівняльно-правовий метод використано для аналізу досвіду держав-членів ЄС та виявлення специфіки української моделі. Історико-правовий метод застосовано для періодизації розвитку інтеграційної доктрини (1990–2025 рр.) та обґрунтування етапу конституціоналізації з 2019 року.

Методологічну основу доповнюють принципи наукового дослідження. Принцип наукової об'єктивності реалізовано через аналіз різних доктринальних підходів і формулювання авторської позиції. Принцип системності забезпечив розгляд механізму як цілісної структури взаємопов'язаних елементів. Принцип історизму дав можливість дослідити еволюцію інтеграційного курсу. Принцип комплексності забезпечив поєднання нормативного, інституційного,

функціонального та ціннісного аналізу. Принцип верховенства права використано як базову конституційну цінність під час дослідження інтеграційного курсу як механізму розвитку конституційної демократії.

Дослідження також ґрунтується на наукових підходах. На підставі системного підходу інституційний механізм визначено як цілісну структуру взаємопов'язаних елементів. Інституційний підхід застосовано для визначення суб'єктного складу механізму. Функціональний підхід – для аналізу діяльності суб'єктів і виокремлення інтеграційної функції держави. Аксиологічний підхід дав змогу з'ясувати ціннісний зміст інтеграційного курсу. Телеологічний підхід використано для обґрунтування стратегічного курсу як цільового орієнтира діяльності держави.

Поєднання методів, принципів і підходів забезпечило комплексний характер дослідження, надало можливість окреслити правову природу конституційного курсу, сформуванню теоретичну модель інституційного механізму його реалізації та обґрунтувати етап конституціоналізації як новий період розвитку українського конституціоналізму.

Зазначене дає підстави стверджувати, що стан наукової розробки проблеми конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору вирізняється формуванням розгалуженого, проте концептуально незавершеного доктринального поля. Еволюція наукових підходів від 1990-х років до сьогодення відображає перехід від аксіологічного осмислення європейського вибору як цивілізаційної орієнтованості до нормативного закріплення стратегічного курсу в Конституції України. У межах цієї еволюції сформовано підходи до тлумачення європейської інтеграції як чинника розвитку верховенства права, аналізу конституційної демократії крізь призму європейських стандартів, дослідження конституційної ідентичності й оцінки змін 2019 року як етапу конституціоналізації інтеграційного вектора. Водночас доктринальний розвиток залишається нерівномірним: проблематика членства України в Європейському Союзі вирізняється глибшим теоретичним опрацюванням, ніж євроатлантична

інтеграція. Якщо щодо ЄС сформовано розвинений понятійний апарат і концепції незворотності курсу, то у сфері НАТО переважають безпеково-політичні дослідження, натомість конституційно-правовий вимір залишається фрагментарним. Це зумовлює необхідність системного дослідження інтеграційного курсу як єдиної конституційної конструкції. Ключовою теоретичною проблемою є визначення правової природи стратегічного курсу, зокрема його віднесення до програмних норм, норм-принципів чи імперативних приписів прямої дії. Розбіжності в цьому питанні впливають на визначення меж дискреції органів державної влади та можливість використання курсу як критерію конституційності. Суттєвою прогалиною залишається відсутність цілісної теоретичної моделі інституційного механізму реалізації конституційного курсу. Попри наявність досліджень повноважень окремих органів влади, їхня взаємодія у контексті реалізації інтеграційного імперативу залишається поза системним осмисленням. Після 2022 року інтеграційний курс набув додаткового значення як елемент забезпечення державного суверенітету та конституційної стійкості в умовах воєнного стану. Водночас вплив збройної агресії російської федерації проти України на механізми реалізації курсу, баланс влади та співвідношення між безпековими потребами й інтеграційними зобов'язаннями є недостатньо дослідженим. Узагальнення зазначеного дає змогу сформулювати основну наукову проблему дослідження: попри значний масив наукових праць, сучасній конституційно-правовій доктрині бракує цілісної концепції інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, розроблення якої становить центральне завдання дисертаційної роботи.

Визначення методологічних засад дослідження дає змогу перейти від доктринального та теоретичного осмислення конституційного курсу до аналізу його нормативної регламентації. Якщо у підрозділі 1.1 увага зосереджувалася на стані наукової розробки проблеми, формуванні узагальненої позиції та теоретичному конструюванні ключових категорій, то подальший виклад потребує дослідження конкретних положень Конституції України та законодавства, що

забезпечують реалізацію стратегічного конституційного курсу. Саме нормативне закріплення визначає межі повноважень суб'єктів публічної влади та формує правову основу функціонування інституційного механізму. У зв'язку з цим у підрозділі 1.2 здійснюється аналіз регламентації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

1.2. Регламентація конституційного курсу на набуття повноправного членства України та зарубіжних країн у Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

Першоосновою правової регламентації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору є положення Конституції України, які визначають його нормативний статус, суб'єктів реалізації та місце в системі засад конституційного ладу. Саме на конституційному рівні інтеграційний курс набуває ознак не лише політичного пріоритету, а й елементу нормативної архітектури держави, що має підвищену юридичну силу та стабільність.

Конституційний рівень регламентації виконує декілька ключових функцій. По-перше, він забезпечує легітимаційну функцію, оскільки інтеграційний курс спирається на установчу волю народу як носія суверенітету, яка реалізується через конституційну процедуру внесення змін. По-друге, виконує стабілізаційну функцію, підвищуючи рівень нормативної стійкості інтеграційного вектора та унеможливлуючи його довільну зміну на рівні поточного законодавства. По-третє, конституційний рівень має системоутворювальне значення, оскільки інтеграційний курс упроваджено в норми, які визначають повноваження та компетенцію органів державної влади, виокремлюючи функціональну спрямованість діяльності Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України.

Отже, вважаємо, що стратегічний курс на членство в Європейському Союзі та НАТО узгоджується з фундаментальними положеннями Конституції України щодо державності (ст. 1), гуманістичної спрямованості (ст. 3), народного суверенітету (ст. 5) і територіальної цілісності (ст. 2). Це свідчить про його органічну інтегрованість у систему засад конституційного ладу. Отже, інтеграційний курс органічно входить в систему фундаментальних положень Конституції України й не суперечить принципам суверенітету, демократії та народовладдя. Навпаки, він постає як їхнє нормативне продовження та конкретизація в зовнішньополітичній площині, що підтверджує його відповідність засадничим характеристикам української державності.

Водночас інтеграція стратегічного курсу до системи засад конституційного ладу потребує з'ясування його місця в ієрархії джерел права та співвідношення з принципом верховенства Конституції України. Якщо положення ст. 1, 2, 3 та 5 визначають ціннісну та установчу основу державності, то ст. 8 Конституції України закріплює її нормативну домінанту та найвищу юридичну силу. Саме в контексті принципу верховенства Конституції стратегічний курс набуває характеру юридично обов'язкового орієнтира, що окреслює межі правотворчої та правозастосовної діяльності органів державної влади.

Введення стратегічного курсу до Конституції України змінює характер співвідношення між політичною доцільністю та юридичною обов'язковістю. Якщо до 2019 року європейська та євроатлантична інтеграція могли розглядатися як політичний вибір парламентської більшості чи уряду, то після конституційних змін відповідний курс набув статусу елемента конституційного порядку, який підлягає захисту в межах механізмів конституційного контролю.

Вважаємо, що в цьому контексті принцип верховенства Конституції виконує подвійну функцію: з одного боку, він забезпечує стабільність інтеграційного вектора, а з іншого – встановлює межі його реалізації, оскільки будь-які дії щодо набуття членства в Європейському Союзі чи Організації Північноатлантичного договору мають здійснюватися з дотриманням інших фундаментальних положень Конституції України, зокрема з принципом народного суверенітету,

територіальної цілісності та демократичного ладу. Тому стратегічний курс на членство в Європейському Союзі та НАТО, закріплений в Конституції України, інтегрується в систему конституційних принципів і набуває ознак нормативного орієнтира вищого рівня, що визначає спрямованість розвитку державності та обмежує дискрецію суб'єктів владних повноважень.

Закріплення стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору в тексті Конституції України актуалізує питання його забезпечення засобами конституційного контролю. Згідно з положенням ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, який вирішує питання щодо відповідності законів та інших правових актів Конституції України. Введення стратегічного курсу до Основного Закону означає, що відповідні положення можуть використовуватися як критерій конституційності нормативних актів, якщо їхній зміст прямо або опосередковано суперечить закріпленому інтеграційному вектору.

З огляду на зазначене, важливим елементом конституційної регламентації інтеграційного курсу є Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору) вимогам ст. 157 і 158 Конституції України від 22 листопада 2018 року № 3-в/2018 [94]. У цьому Висновку Конституційний Суд України підтвердив відповідність законопроекту вимогам ст. 157 і 158 Конституції України, що створило юридичні передумови для подальшого розгляду та прийняття відповідного закону парламентом. Значення цього Висновку полягає у підтвердженні допустимості конституційного закріплення стратегічного курсу з позиції обмежень, встановлених Основним Законом щодо внесення змін до Конституції України. Водночас формат такого висновку не передбачає оцінки політичної доцільності або стратегічної

обґрунтованості інтеграційного курсу, що залишає простір для наукової дискусії щодо його змісту та меж реалізації.

Якісно новий етап конституційної регламентації інтеграційного курсу пов'язаний з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII [203]. Зазначений Закон вносить зміни до низки статей Конституції України, якими стратегічний курс було інтегровано у так звані компетенційні положення Основного Закону та з цього моменту конституційна регламентація стратегічного курсу виявляється в декількох взаємопов'язаних аспектах.

По-перше, реалізацію стратегічного курсу на набуття членства України в Європейському Союзі та в НАТО віднесено до компетенції Верховної Ради України (ст. 85 Конституції України у редакції після змін 2019 року). Інтеграційний курс отримав безпосередній зв'язок із парламентською функцією визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики. По-друге, ст. 102 Конституції України доповнено положенням, відповідно до якого Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Закріплення інтеграційного курсу в статусній нормі про Президента України свідчить про надання цьому наряду конституційно-гарантійного характеру. По-третє, у ст. 116 Конституції України визначено, що Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Отже, інтеграційний курс набув функціонального виміру в діяльності вищого органу в системі виконавчої влади.

Отже, конституційна регламентація стратегічного курсу має не декларативний, а компетенційно-інституційний характер, тобто інтеграційна мета пов'язується з конкретними суб'єктами публічної влади й інтегрується в

структуру їхніх конституційних повноважень. Аналіз змісту змін, внесених Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII, дає змогу констатувати, що стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО закріплено як норму-принцип стратегічного характеру, яка визначає довгострокову мету розвитку держави, орієнтує діяльність органів державної влади й обмежує можливість довільної зміни інтеграційного вектора без внесення змін до Конституції України.

Введення стратегічного курсу до статей Основного Закону, які визначають компетенцію, засвідчує, що його реалізація набуває ознак конституційного обов'язку відповідних суб'єктів, а не лише політичного пріоритету. Водночас Конституція України не встановлює конкретних процедур набуття членства в ЄС і НАТО, етапів чи інструментів такої інтеграції. Отже, конституційна регламентація має рамковий характер і потребує подальшої законодавчої деталізації.

Другим рівнем регламентації євроінтеграції та євроатлантичного курсу є галузеве та спеціальне законодавство, яке деталізує конституційні положення. Цей законодавчий рівень регламентації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору забезпечує деталізацію, конкретизацію та інституціоналізацію положень Конституції України. Якщо конституційний рівень формує рамкову нормативну модель і визначає стратегічний вектор розвитку держави, то законодавство наповнює цей вектор конкретним юридичним змістом, створюючи механізми його практичної реалізації.

Вважається, що законодавчий рівень виконує кілька ключових функцій в механізмі реалізації конституційного курсу. По-перше, він здійснює нормативну конкретизацію стратегічної мети шляхом визначення галузевих напрямів адаптації законодавства до права Європейського Союзу та впровадження стандартів НАТО у сфері безпеки й оборони. По-друге, законодавство забезпечує

інституційну визначеність, оскільки через норми законів закріплюється система суб'єктів реалізації інтеграційної політики, розмежовуються їхні повноваження та встановлюються форми взаємодії. По-третє, на цьому рівні формується процедурна основа інтеграції, тобто порядок ратифікації міжнародних договорів, імплементації міжнародних зобов'язань, адаптації національного законодавства та здійснення парламентського контролю. І, по-четверте, законодавство є механізмом узгодження національного правопорядку з міжнародними зобов'язаннями України, забезпечуючи внутрішньодержавну дію норм міжнародного права та їхню трансформацію в норми внутрішнього законодавства.

Тому законодавчий рівень регламентації є центральною ланкою між конституційною нормою-принципом і практикою її реалізації. Вважаємо, що саме на цьому рівні відбувається перехід від стратегічної конституційної установки до конкретних управлінських і правових рішень, що забезпечують поступове наближення України до критеріїв повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Але водночас багатоманітність галузевих законів і відсутність єдиного системоутворювального акта зумовлюють потребу в теоретичному осмисленні цілісності законодавчої регламентації інтеграційного курсу, що й становить предмет подальшого аналізу.

Ключове місце серед рамкових актів посідає Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI [210], який має програмно-стратегічний характер і визначає основні напрями державної політики у внутрішній та зовнішній сферах, окреслюючи пріоритети розвитку держави, принципи взаємодії з іншими державами та міжнародними організаціями. У чинній редакції Закону серед основних засад зовнішньої політики передбачено забезпечення інтеграції України до європейського політичного, економічного й правового простору з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з перспективою набуття повноправного членства. Закон формально узгоджений із конституційним закріпленням стратегічного курсу. Водночас виникає певна нормативна асиметрія між Основним Законом і

галузевим законодавством, бо Конституція України формулює стратегічну мету як елемент конституційного ладу, натомість рамковий закон зберігає програмно-декларативний характер і не забезпечує достатнього рівня інституційної деталізації.

На нашу думку, Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI потребує концептуального оновлення з урахуванням конституційних змін 2019 року. Доцільним видається або його суттєве реформування із трансформацією в сучасний рамковий акт про реалізацію стратегічного курсу, або прийняття окремого системного закону, який би деталізував інституційний механізм інтеграції та усунув наявну нормативну диспропорцію.

Особливе значення для законодавчого рівня регламентації стратегічного курсу має Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [218]. На відміну від Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI, який має переважно програмно-декларативний характер, цей нормативно-правовий акт містить більш структуровану та інституціоналізовану модель забезпечення євроатлантичної інтеграції.

Аналіз чинної редакції Закону дає змогу виявити певні дискусійні аспекти. По-перше, попри те, що Закон містить посилання на інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО, він не відображає співвідношення між національною системою безпеки та майбутніми зобов'язаннями у разі набуття членства. Питання трансформації оборонної політики після можливого вступу залишаються поза межами його регулювання. По-друге, Закон не встановлює окремого механізму парламентського контролю саме за реалізацією євроатлантичного курсу, а окреслює його в загальному контексті контролю за сектором безпеки й оборони. По-третє, бракує системного взаємозв'язку між нормами цього Закону та положеннями інших актів, які регулюють європейську інтеграцію, що свідчить про фрагментарність нормативної архітектури.

Поряд із Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII важливе місце у нормативному забезпеченні євроатлантичного вектора посідають Закони України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII [219] (у редакції зі змінами) та «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року № 1934-XII [212]. Зазначені акти формують базову правову основу функціонування оборонної системи держави, визначаючи принципи організації оборони, повноваження органів державної влади у сфері оборони, структуру та завдання Збройних Сил України. Хоча первісні редакції цих законів були прийняті на початковому етапі становлення української державності, подальші зміни до них відображають еволюцію безпекової політики України та поступове наближення до стандартів Північноатлантичного альянсу. Зокрема, внесені протягом останніх років зміни спрямовані на запровадження принципів демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, реформування системи управління обороною відповідно до стандартів НАТО, підвищення взаємосумісності українських військових підрозділів із силами держав-членів НАТО та вдосконалення системи стратегічного планування у сфері оборони.

Конституційне закріплення стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору у ст. 85, 102 і 116 Конституції України зумовлює необхідність його відображення в спеціальному законодавстві, що регламентує діяльність відповідних органів публічної влади. Ідеться насамперед про Закони України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року № 794-VII [213] та «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI [224], а також законодавство, що визначає організацію діяльності центральних органів виконавчої влади.

Аналіз зазначених актів свідчить, що вони містять загальні положення щодо формування та реалізації державної політики у сфері міжнародних відносин, забезпечення виконання міжнародних договорів України, підготовки законопроектів з питань імплементації міжнародних зобов'язань. Водночас пряма

та системна деталізація саме стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО в цих актах є обмеженою. Зокрема, Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року № 794-VII визначає повноваження Уряду щодо забезпечення проведення зовнішньої політики, організації виконання міжнародних договорів України та координації діяльності центральних органів виконавчої влади. Проте стратегічний курс як конституційно закріплений орієнтир не отримує окремої процедурної конкретизації у вигляді спеціальних механізмів планування, моніторингу чи звітності щодо його реалізації. Аналогічно Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI передбачає процедури ратифікації міжнародних договорів, парламентський контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України, законопроекти щодо імплементації міжнародних зобов'язань, однак не містить спеціального розділу або глави, присвяченої законодавчому забезпеченню стратегічного інтеграційного курсу.

Це дає змогу констатувати, що після внесення змін до Конституції України 2019 року відбулося підвищення нормативного статусу інтеграційного курсу, проте спеціальне законодавство лише частково адаптоване до нової конституційної моделі. Фактично інституційна конкретизація стратегічного курсу здійснюється через загальні механізми правотворчості та реалізації державної політики, без створення окремого процедурного режиму. З одного боку, така модель забезпечує гнучкість правового регулювання та уникає надмірної деталізації, з іншого – вона не формує чітко структурованої системи координації та відповідальності за реалізацію конституційно закріпленого стратегічного курсу. Тому спеціальне законодавство, що регламентує діяльність вищих органів державної влади, перебуває в стані функціональної відповідності Конституції України, однак не відображає повною мірою підвищений нормативний статус інтеграційного вектора, що створює передумови для подальшого вдосконалення законодавчої регламентації.

Певне значення для реалізації стратегічного курсу мають також Закони України «Про дипломатичну службу» від 7 червня 2018 року № 2449-VIII [207] та

«Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII [206], які формують кадрово-організаційну основу інтеграційної політики держави. Закон України «Про дипломатичну службу» від 7 червня 2018 року № 2449-VIII визначає правові засади організації та діяльності дипломатичної служби, встановлює систему органів дипломатичної служби, порядок проходження дипломатичної служби та основні завдання у сфері забезпечення зовнішньополітичного курсу України. У контексті реалізації стратегічного курсу на набуття членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору саме дипломатична служба забезпечує ведення переговорів, участь у міжнародних органах, координацію міждержавної взаємодії та представництво інтересів України. Важливим є те, що Закон 2018 року ухвалено вже в умовах чітко окресленого європейського та євроатлантичного вектора, що відображено в професіоналізації дипломатичного корпусу, підвищенні вимог до кваліфікації та орієнтованості на стандарти держав-членів ЄС.

Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII має не менш важливе значення для інтеграційного процесу. Він запровадив нову модель публічної служби, засновану на принципах політичної нейтральності, професіоналізму, конкурсного відбору та прозорості. Цей Закон був розроблений з урахуванням європейських стандартів державного управління та рекомендацій міжнародних партнерів. У площині реалізації стратегічного курсу Закон «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII створює інституційні передумови для формування професійного адміністративного корпусу, здатного забезпечувати адаптацію законодавства до права Європейського Союзу, імплементацію міжнародних зобов'язань та координацію реформ.

Якщо закони у сфері національної безпеки й оборони забезпечують безпековий вимір євроатлантичної інтеграції, то законодавство про дипломатичну та державну службу формує кадрову спроможність держави реалізовувати стратегічний курс на практиці. Водночас зазначені акти не містять спеціалізованих процедур, безпосередньо пов'язаних з реалізацією конституційно

закріпленого стратегічного курсу, що свідчить про загальний, а не інтеграційно-специфічний характер їх регулятивної спрямованості.

Центральним законодавчим актом, який забезпечив перехід від політико-декларативної європейської інтеграції до юридично зобов'язального режиму взаємодії з Європейським Союзом, є Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII [223]. Ратифікаційний закон виконує принципову функцію у внутрішньому правопорядку: він надає згоду держави на обов'язковість міжнародного договору в порядку, передбаченому Конституцією України та законодавством про міжнародні договори. У цьому сенсі Закон від 16 вересня 2014 року № 1678-VII є не «технічним» актом, а юридичним механізмом, який забезпечує режим внутрішньодержавного виконання міжнародних зобов'язань.

Саме тому ратифікація Угоди про асоціацію має подвійний ефект: зовнішній, що підтверджує міжнародну правосуб'єктність України та її волю бути пов'язаною умовами договору; внутрішній, що формує правову основу для системної адаптації законодавства та запровадження інституційних механізмів виконання зобов'язань.

У контексті теми нашої дисертації важливо акцентувати: якщо конституційні зміни 2019 року закріпили стратегічну мету членства, то ратифікація Угоди про асоціацію ще з 2014 року заклала юридичну траєкторію зближення, яка стала практичною основою реалізації європейського напрямку конституційного курсу. Угода про асоціацію від 27 червня 2014 року [283] за своєю природою є комплексним договором, який не обмежується політичною декларацією партнерства, а передбачає структуроване правове наближення України до права ЄС у широкому колі сфер. Тому Закон про ратифікацію має системну регулятивну перспективу, адже він фактично легітимує довгострокову програму реформ, орієнтованих на стандарти Європейського Союзу.

З нормативної позиції, саме ратифікація створила підстави для прийняття численних галузевих законів і змін до них у контексті наближення до стандартів ЄС, формування системи стратегічних документів і планів імплементації Угоди й інституційної координації євроінтеграційної політики, зокрема з урядовими інструментами планування, звітування, міжвідомчої взаємодії. З огляду на це, Закон від 16 вересня 2014 року № 1678-VII є нормативним своєрідним стартом переходу до правової інтеграції на відміну від попередніх періодів, коли європейський напрям мав переважно політичний або програмний характер.

Угода про асоціацію як інструмент інтеграції не є актом приєднання до ЄС і не замінює собою процедури вступу. Ратифікаційний закон не може розглядатися як закон про вступ, однак він формує правовий фундамент, без якого практична реалізація курсу на членство є неможливою. Зокрема, інтеграційний шлях юридично вписаний у національну систему через зобов'язання, але з конституційним закріпленням мети 2019 року він набув статусу елементу конституційного ладу.

Отже, Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII є одним із ключових актів, що забезпечив якісний перехід від політичної риторики євроінтеграції до юридично обов'язкового режиму реалізації європейського напрямку. Його перевага полягає в тому, що він закріпив довгострокову перспективу правового наближення та створив основу для системної трансформації законодавства. У сучасних умовах, а саме після конституційних змін 2019 року, виявляється певна нормативна розірваність між конституційною метою членства як елементом конституційного ладу і договірною моделлю асоціації як правовою рамкою зближення без членства. Ця розірваність не є колізією у вузькому значенні, однак потребує концептуального узгодження на рівні законодавства, зокрема, через чіткіші механізми планування, координації, відповідальності та парламентського контролю за імплементацією інтеграційних зобов'язань у межах конституційно закріпленого стратегічного курсу. Тому Закон про ратифікацію Угоди про асоціацію слід оцінювати як фундаментальний елемент правової регламентації європейського напрямку конституційного курсу,

який потребує подальшого інтегрування у цілісну нормативну архітектуру реалізації стратегічної мети членства.

Аналіз Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію...» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII неможливий без з'ясування конституційного статусу ратифікованих міжнародних договорів у системі джерел права України. Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [156]. Тому після ратифікації Угода про асоціацію інтегрується у внутрішній правопорядок і підлягає застосуванню в системі національного права.

У конституційно-правовому вимірі це означає, що стратегічний європейський напрям набуває не лише програмного чи політичного, а й нормативно-зобов'язального наповнення. Угода перестає бути зовнішньополітичним документом і стає джерелом внутрішньодержавних юридичних обов'язків. Закон від 16 вересня 2014 року № 1678-VII виконує функцію нормативного включення європейського інтеграційного процесу до національної системи права. У межах механізму реалізації конституційного курсу це означає, що органи державної влади зобов'язані враховувати положення Угоди під час здійснення нормотворчої та правозастосовної діяльності.

Водночас Угода про асоціацію не має статусу акта вищої юридичної сили порівняно з Конституцією України. Отже, її положення підлягають застосуванню в системному зв'язку з Основним Законом. Це ще раз підкреслює значення конституційного закріплення стратегічного курсу 2019 року, що створило внутрішню нормативну узгодженість між міжнародними зобов'язаннями та засадничими положеннями Конституції України.

У контексті Угоди про асоціацію імплементація означає поступове наближення законодавства України до права Європейського Союзу у визначених сферах. Саме на цьому етапі стратегічний курс набуває реального змісту, оскільки перетворюється з формального зобов'язання на конкретні реформи й інституційні трансформації. З позицій конституційного права важливо, що ратифікація

належить до повноважень Верховної Ради України, натомість основний обсяг імплементаційної діяльності здійснюється Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади. Міжнародно-правове зобов'язання становить систему внутрішніх компетенцій та процедур, що й формує інституційний механізм реалізації стратегічного курсу.

Ратифікація Угоди про асоціацію є необхідною, але недостатньою умовою досягнення стратегічної мети членства. Вирішальне значення має ефективність імплементаційного механізму, який забезпечує узгоджену діяльність законодавчої та виконавчої влади. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію...» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII є нормативною основою європейського напрямку інтеграції, що інтегрує міжнародні зобов'язання до національної системи права. Реальна ефективність реалізації конституційного курсу залежить від інституційної спроможності держави забезпечити належну імплементацію взятих зобов'язань, що безпосередньо пов'язане з функціонуванням органів публічної влади.

Третій рівень регламентації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору становить система стратегічних і програмних документів, затверджених органами державної влади. До таких документів належать стратегії, концепції, державні програми, плани заходів і дорожні карти, що визначають середньо- та довгострокові напрями реалізації інтеграційної політики. На відміну від Конституції та законів України, стратегічні документи не завжди мають статус нормативно-правових актів у вузькому формально-юридичному значенні. Частина з них затверджено указами Президента України, інші – постановами Кабінету Міністрів України, натомість окремі з них мають програмно-політичний характер без безпосереднього встановлення юридичних санкцій. Проте їх не можна вважати суто декларативними актами. З функціональної позиції стратегічні документи виконують роль механізму трансформації конституційної мети в конкретні управлінські завдання. Якщо Конституція України визначає стратегічний курс як нормативний орієнтир, а закони як інструмент правового регулювання, то саме стратегічні документи окреслюють пріоритетні сфери

реформ, часові рамки їх реалізації, відповідальних суб'єктів, кількісні та якісні індикатори виконання завдань і механізми координації між органами влади.

Базовим стратегічним документом у сфері безпеки є Стратегія національної безпеки України, введена в дію Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [227]. Стратегія національної безпеки України 2020 року є актом програмно-стратегічного характеру, що приймається на виконання Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [218]. Відповідно до зазначеного Закону, Стратегія національної безпеки України 2020 року визначає актуальні загрози національній безпеці, національні інтереси України та пріоритети державної політики у сфері безпеки. Отже, її правова природа має подвійний характер: з одного боку, це акт глави держави, виданий у межах конституційних повноважень, а з іншого – це документ, що конкретизує законодавчі положення у сфері безпеки. Стратегія національної безпеки України 2020 року не встановлює норм прямої дії для невизначеного кола осіб, однак визначає рамкові орієнтири діяльності органів публічної влади, формує зміст державної політики.

У Стратегії національної безпеки України 2020 року інтеграція до Європейського Союзу та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору визначені як пріоритетні напрями зовнішньої та безпекової політики України. Документ прямо закріплює, що стратегічною метою держави є повноправне членство в ЄС і НАТО як гарантія безпеки, стабільності й розвитку.

У цьому аспекті йдеться про ієрархічну модель: 1. Конституція. 2. Закон «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII URL. 3. Стратегія національної безпеки від 14 вересня 2020 року. 4. Секторальні стратегії та програми. Саме така багаторівнева структура забезпечує послідовність регламентації та узгодженість дій суб'єктів владних повноважень.

Важливе місце в системі стратегічних документів також посідає Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, введена в дію Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» від 26 серпня 2021 року № 448/2021 [228]. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України є актом стратегічного планування, прийнятим у формі указу Президента України на виконання його конституційних повноважень у сфері забезпечення державного суверенітету та здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави. На відміну від законів України, Стратегія зовнішньополітичної діяльності України 2021 року не встановлює норм прямої дії, не створює суб'єктивних прав або юридичних обов'язків для невизначеного кола осіб, а має програмно-орієнтаційний характер. Водночас її значення полягає у визначенні мети, пріоритетів і засобів реалізації зовнішньополітичного курсу держави. У системі нормативної архітектури вона посідає проміжне положення, зокрема, ієрархія є такою: Конституція України, законодавство про зовнішню політику, власне Стратегія зовнішньополітичної діяльності України 2021 року і, нарешті, конкретні дипломатичні й міжнародні ініціативи.

Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, введена в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021, є ключовим стратегічним документом, що деталізує конституційно закріплений курс на членство в Європейському Союзі та НАТО у межах зовнішньої політики. Вона формує політико-правову рамку реалізації інтеграційної мети та забезпечує узгодженість міжнародної діяльності держави з положеннями Конституції України. Разом зі Стратегією національної безпеки України 2021 року цей документ створює основу стратегічного рівня регламентації інтеграційного процесу.

У системі стратегічних і програмних документів особливе місце займають Річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО, які за своєю природою є інструментом програмно-цільового й інституційно-координаційного забезпечення євроатлантичної інтеграції України. На відміну від загальних

стратегій, річні національні програми є документами, що поєднують політичну мету, тобто наближення до членства, із конкретними завданнями, відповідальними виконавцями й очікуваними результатами, створюючи практичний вимір реалізації курсу. Річні національні програми затверджуються актами глави держави у формі указів Президента України. Наприклад, Указ Президента України «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік» від 26 травня 2020 року № 203/2020 затвердив відповідну Програму та поклав на Кабінет Міністрів України завдання щодо забезпечення інформування про перебіг і результати її виконання.

Євроатлантичний напрям інтеграції України має опору в міжнародних документах партнерства. До таких належить Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 року [290], яка закріпила рамку політичного діалогу й інституційної взаємодії, зокрема через Комісію Україна – НАТО як формат регулярних консультацій.

Подальше нормативне врегулювання конституційного курсу здійснюється постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання координації європейської та євроатлантичної інтеграції» від 4 жовтня 2017 року № 759 [109], якою визначено сучасну модель організаційного забезпечення реалізації європейського та євроатлантичного курсу. Зазначеним актом закріплено статус Урядового офісу як структурного підрозділу Секретаріату Кабінету Міністрів України, визначено його координаційні функції щодо підготовки, моніторингу та супроводу виконання програмних документів у сфері інтеграції, а також механізми взаємодії з центральними органами виконавчої влади.

Аналіз стратегічних документів (Стратегія національної безпеки України, введена в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [227]; Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, введена в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021 [228]; Річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО відповідних років; План заходів з виконання Угоди про асоціацію, затверджений постановою Кабінету Міністрів

України від 25 жовтня 2017 року № 1106 [201]) дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Стратегічні документи забезпечують програмно-цільову деталізацію конституційного курсу. Якщо Конституція України фіксує мету та орієнтир діяльності вищих органів державної влади, то стратегічні акти визначають операційний зміст інтеграції: перелік реформ, напрями політики, часові горизонти й очікувані результати. Це особливо чітко виявляється у природі щорічної Річної національної програми Україна – НАТО та у плановій структурі виконання Угоди про асоціацію [225]. По-друге, нормативний статус стратегічних документів є неоднорідним і створює труднощі у визначенні їх місця в ієрархії джерел права. Частина документів приймається у формі указів Президента України (зокрема, стратегічні акти, введені в дію через рішення РНБО), інша ж у формі постанов Кабінету Міністрів України (плани заходів), а Річні національні програми взагалі мають циклічний формат, процедурно врегульований окремим указом про порядок їх розроблення, моніторингу й оцінювання. По-третє, у масиві стратегічних документів виявляється ризик дублювання та фрагментарності, зокрема через те, що схожі інтеграційні пріоритети повторюються в різних документах (безпекових, зовнішньополітичних, програмних), але без єдиного законодавчо визначеного центру координації та без уніфікованої системи індикаторів результативності. Це зумовлює залежність ефективності реалізації курсу від якості міжвідомчої взаємодії та адміністративної спроможності органів влади. По-четверте, стратегічний рівень частково компенсує законодавчу фрагментарність, але не усуває її зовсім. Програмні документи здатні організувати процес реформ, однак не замінюють законів, процедур парламентського контролю та юридичної відповідальності. Саме тому стратегічний рівень має розглядатися як необхідний, але недостатній елемент цілісної нормативної архітектури реалізації конституційного курсу.

Міжнародно-правовий рівень регламентації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору має самостійне значення в нормативній системі

інтеграційного процесу. Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому міжнародні договори, ратифіковані парламентом, інтегруються у внутрішню правову систему та набувають нормативного значення в національному правопорядку.

Це положення має принципове значення для реалізації інтеграційного курсу, оскільки міжнародні договори у сфері відносин з ЄС і НАТО встановлюють юридичні зобов'язання України, визначають формати інституційної взаємодії, задають стандарти правового наближення та формують критерії оцінки прогресу реформ. У цьому контексті міжнародні договори виконують функцію зовнішнього нормативного орієнтира, який потребує внутрішньодержавної імплементації у вигляді законів, стратегічних актів та управлінських механізмів. Водночас їх введення в систему національного законодавства не означає автоматичного пріоритету над Конституцією України. З огляду на принцип верховенства Конституції, міжнародні договори підлягають застосуванню в межах конституційного порядку та не можуть суперечити Основному Закону. Отже, міжнародно-правовий рівень регламентації перебуває у функціональній взаємодії з конституційним і законодавчим рівнями, формуючи багаторівневу модель реалізації стратегічного курсу.

Ключовим міжнародно-правовим інструментом, що визначає юридичну архітектуру відносин України з Європейським Союзом, є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони, ухвалена 27 червня 2014 року. Надання їй внутрішньодержавної обов'язкової сили здійснено Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію...» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Нормативна специфіка Угоди про асоціацію полягає в її комплексному характері. Вона містить системні зобов'язання щодо наближення законодавства України до *acquis* ЄС у численних сферах, формує інституційну систему органів асоціації (Рада асоціації, Комітет асоціації тощо),

передбачає механізми моніторингу виконання зобов'язань і започатковує динамічний характер правового зближення.

Порівняльно-правовий аналіз конституцій держав-членів Європейського Союзу й Організації Північноатлантичного договору дає змогу визначити правові механізми участі в наднаціональних об'єднаннях і місце інтеграційних процесів у конституційному ладі. Більшість держав не закріплювали в конституціях курс на вступ, а регламентували інтеграцію через передачу компетенцій, пріоритет міжнародного права та процедури ратифікації.

Федеративна Республіка Німеччина демонструє еволюційну модель інтеграції. Преамбула Основного Закону ФРН від 23 травня 1949 року [3] фіксує прагнення до об'єднаної Європи, а ст. 24 передбачає передачу суверенних прав. Ключове значення має ст. 23 (редакція 1992 року), що закріплює участь у Європейському Союзі за умови дотримання демократичних і правових принципів. Стаття 79(3) («вічна клаузула») окреслює межі інтеграції. У рішеннях *Bundesverfassungsgericht*, зокрема *Maastricht-Urteil* [67], а також *Solange I* (1974) [4] і *Solange II* (1986), сформовано доктрину конституційної ідентичності та *ultra vires*. Отже, німецька модель базується на передачі повноважень зі збереженням конституційного контролю. Водночас курс на вступ конституційно не закріплювався, а зміни мали адаптаційний характер.

Французька модель поєднує пріоритет міжнародних договорів (ст. 55 Конституції Франції 1958 року [17]) із верховенством Конституції. Після Маастрихтського договору до Конституції внесено ст. 88-1–88-7 [17], які інституціоналізують участь у ЄС. Рішення Конституційної ради *Decision no. 92-308 DC*, 9 April 1992 [20] встановило необхідність попередньої конституційної ревізії у разі колізій. Французька модель вирізняється договірним пріоритетом, конституційним контролем і парламентською участю (ст. 88-4). Як і в Німеччині, зміни мали реактивний характер, тобто як наслідок вступу, а не передумова.

Конституційна модель Королівства Іспанія ґрунтується на ст. 93 Конституції 1978 року [15], що надає можливість передавання компетенцій міжнародним

організаціям через органічний закон, зокрема Ley Orgánica 10/1985 [46]. Стаття 96 забезпечує внесення договорів у правопорядок. Декларація 1/1992 [21] зумовила зміну ст. 13.2 Конституції. Іспанська модель має процедурний характер: інтеграція забезпечується через юридичні механізми, а не через конституційне закріплення мети.

Італійська модель базується на ст. 10 і 11 Конституції Італії 1947 року [18], які передбачають обмеження суверенітету. У рішеннях *Sentenza 183/1973 (Frontini)* [62], *Granital (1984)* [61], *Sentenza n. 113/1985* [60], *Fragd (1989)* [63] сформовано доктрину *controlimiti*. Модель вирізняється відсутністю прямої норми про ЄС та еволюційним судовим тлумаченням.

У постсоціалістичних державах (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Болгарія, Румунія) конституційні зміни здійснювалися перед вступом. Конституція Чеської Республіки 1992 року [68] (ст. 10а), Конституція Словацької Республіки [69] (ст. 7), Конституція Республіки Польща 1997 року [39] (ст. 90, 91), Основний Закон Угорщини 2011 року [50], Конституція Болгарії 1991 року [145], Конституція Румунії 1991 року [16] – усі вони передбачають передачу повноважень, парламентський контроль і примат права ЄС. Проте жодна не закріплює стратегічний курс на членство.

Балтійські держави також використовували адаптаційну модель. Конституція Латвійської Республіки 1922 року [45] була змінена 2003 року; Конституційний акт «Про членство Литовської Республіки в Європейському Союзі» [38] (ст. 150 Конституції [47]) закріпив примат права ЄС; Закон про доповнення Конституції Естонії (2003 р.) разом із Конституцією Естонії 1992 року [24] сформував правову основу членства. В усіх випадках інтеграція оформлювалася як наслідок політичного рішення, а не як попередньо закріплена мета.

Принцип примату права ЄС означає незастосування національних норм у разі колізії. Він зумовлений передаванням суверенних повноважень і поєднується з конституційним контролем. Доктрина конституційної ідентичності (Німеччина), *controlimiti* (Італія), а також моделі Польщі й Угорщини демонструють різні способи обмеження інтеграції. Зокрема, у Франції та Болгарії діє модель

договірного примату, у Литві – модель конституційного акта. Участь у НАТО не має подібної конституційної деталізації. У більшості держав членство ґрунтується на загальних положеннях про міжнародні договори без спеціальних конституційних норм.

Загалом досвід держав-членів ЄС і НАТО свідчить, що вони не закріплювали стратегічний курс на вступ у конституціях. Конституційні зміни мали адаптаційний характер і були спрямовані на забезпечення членства, а не на його програмне проголошення. Зміни ж Конституції України 2019 року формують якісно іншу модель конституційної регламентації інтеграційного процесу. На відміну від більшості держав-членів, Україна: а) закріпила мету членства до його досягнення на рівні Основного Закону; б) надала інтеграційному курсу статусу конституційної норми, а не лише політичної декларації; в) інституціоналізувала обов'язок відповідних органів державної влади (Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України) забезпечувати реалізацію стратегічного курсу; г) інтегрувала зовнішньополітичний вектор у систему засад конституційного ладу.

Зокрема, українська модель постає як *випереджальна* модель конституційного закріплення інтеграційного курсу. Вона випереджає фактичне членство, створює нормативну рамку для всього подальшого законодавчого й інституційного розвитку та, зокрема, надає інтеграційному курсу підвищеної стабільності та ускладнює його ревізію поза межами процедури внесення змін до Конституції. У цьому полягає її принципова відмінність від моделей держав-членів, де конституція виконує функцію легалізації передачі компетенцій, натомість в Україні вона виконує ще й функцію конституційного програмування стратегічного розвитку держави.

Отже, пропонуємо таке *визначення* української моделі конституційного закріплення інтеграційного курсу – це конституційна, випереджальна конструкція, що поєднує нормативне закріплення стратегічної мети державного розвитку із покладенням на органи публічної влади обов'язку забезпечувати її

реалізацію за умов відсутності статусу держави-члена відповідної міжнародної організації.

Аналіз розвитку нормативної бази дає змогу виокремити декілька стадій розвитку регламентації інтеграційного курсу України.

Перша стадія (1990–2013 рр.) – програмно-декларативна. Інтеграційний курс закріплювався переважно в актах політичного характеру й програмних документах, не маючи чіткої конституційної основи. Регламентація мала фрагментарний та нестабільний характер. *Друга стадія (2014–2018 рр.) – міжнародно-правова інституціоналізація.* Після укладення Угоди про асоціацію від 27 червня 2014 року та її ратифікації Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII інтеграційний курс набув форми системних міжнародних зобов'язань. Відбувся перехід від декларацій до нормативної адаптації законодавства. *Третя стадія (з 2019 року) – конституціоналізація стратегічної мети.* Прийняття Закону України від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII означало якісний злам у правовій природі інтеграційного курсу: він став елементом конституційного ладу. Тому розвиток нормативної регламентації має еволюційний характер: від політичної декларації до міжнародного зобов'язання та до конституційної норми-принципу.

Здійснений аналіз конституційного, законодавчого, стратегічного та міжнародно-правового рівнів регламентації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору дає змогу сформулювати такі узагальнення. По-перше, правова регламентація інтеграційного курсу має багаторівневу та ієрархічну структуру. Її основу становлять положення Конституції України, які після змін 2019 року надали стратегічному курсу статусу конституційної норми. Законодавчий рівень конкретизує відповідні положення через визначення процедур і повноважень, стратегічні документи формують програмно-цільовий вимір, а міжнародні договори – зовнішньо-правову рамку зобов'язань. У сукупності це забезпечує функціонування інтеграційного курсу як цілісної нормативної конструкції. По-друге, конституційне закріплення курсу на членство

в ЄС і НАТО має ціннісне підґрунтя, що впливає з положень ст. 1, 2, 3 і 5 Конституції України. Інтеграція постає не як альтернативний зовнішньополітичний вектор, а як спосіб реалізації принципів суверенітету, демократії, верховенства права та пріоритету прав людини. По-третє, порівняльно-правовий аналіз свідчить, що держави-члени Європейського Союзу закріплюють механізми участі в інтеграції через передачу повноважень, доктрину конституційної ідентичності або спеціальні «європейські» положення. Водночас такі моделі спрямовані на юридичне оформлення членства та не містять норм-програм щодо стратегічного курсу на вступ. На цьому тлі українська модель є випереджальною, оскільки конституційне закріплення курсу відбулося до набуття членства. По-четверте, українська модель поєднує програмний і нормативний елементи: вона одночасно фіксує стратегічну мету розвитку держави та встановлює обов'язкову рамку діяльності органів публічної влади. Це дає змогу розглядати відповідні положення як норми стратегічної орієнтації імперативного характеру. По-п'яте, інтеграційний курс набуває ознак елементу конституційного ладу, оскільки його зміна можлива лише через внесення змін до Конституції України, що забезпечує стабільність і унеможливорює довільний політичний перегляд.

Отже, в Україні сформувалася випереджальна модель конституційного закріплення інтеграційного курсу, яка поєднує ціннісний, нормативний і програмно-цільовий виміри та не має повного аналога серед досліджених держав-членів ЄС і НАТО. Саме ця модель визначає специфіку інституційного механізму реалізації курсу та зумовлює необхідність подальшого дослідження ролі органів державної влади.

Висновки до розділу 1

Узагальнення результатів дослідження доктрини, методології та регламентації конституційного курсу України на набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору дає підстави сформулювати такі ключові положення.

1. У вітчизняній науці відсутня єдина класифікація підходів до розуміння правової природи конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО. Умовно можна виокремити три основні підходи: а) курс як політична декларація стратегічного характеру; б) курс як конституційно-правовий принцип розвитку держави; в) курс як складова засад конституційного ладу, що має підвищений рівень стабільності та обмежує дискрецію органів державної влади.

2. У сучасній доктрині простежуються три підходи до оцінки конституційних змін 2019 року: а) як закріплення вже сформованого зовнішньополітичного курсу; б) як трансформація конституційної моделі державності; в) як новий етап конституціоналізації інтеграційного курсу та розвитку українського конституціоналізму.

3. Розвиток конституційно-правової думки щодо європейського та євроатлантичного курсу України можна поділити на чотири етапи: 1) 1990–2004 роки – формування аксіологічних засад європейського вибору; 2) 2004–2014 роки – інтеграція як адаптація та зближення правопорядків; 3) 2014–2019 роки – імплементація Угоди про асоціацію та передумови конституціоналізації курсу; 4) 2019–2025 роки – конституціоналізація курсу та розвиток нових доктринальних підходів.

4. У вітчизняній науці сформувалася доктринальна асиметрія між дослідженням інтеграції до ЄС та НАТО. Європейська інтеграція розглядається як багатовимірний юридичний процес, що охоплює імплементацію *acquis communautaire*, адаптацію законодавства, співвідношення права ЄС і Конституції України, модернізацію публічної влади та судової практики. Натомість євроатлантична інтеграція переважно аналізується у площині міжнародних відносин і безпекової політики. Це пояснюється різною правовою природою ЄС і НАТО, відмінністю категоріального апарату («*acquis*», «примат права» – для ЄС; «колективна безпека», «сумісність», «стратегічна стійкість» – для НАТО), а також домінуванням безпекового виміру в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

5. Конституційний курс України на членство в ЄС і НАТО потребує розмежування трьох рівнів його існування в системі конституційного права: аксіологічного, нормативного та інституційного, тобто його розуміння як конституційної цінності, конституційного принципу та функціонального елементу механізму державної влади.

6. Методологічну основу дослідження становить система філософських, загальнонаукових і власне-юридичних методів, принципів та підходів пізнання, застосування яких зумовлено складною правовою природою конституційного курсу та багаторівневим характером механізму його реалізації.

7. Попри значний масив наукових праць, у сучасній конституційно-правовій доктрині відсутня цілісна концепція інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО. Формування такої моделі є одним із центральних завдань цього дисертаційного дослідження.

8. Конституційний рівень регламентації інтеграційного курсу виконує легітимаційну, стабілізаційну та системоутворюючу функції.

9. Законодавчий рівень регламентації забезпечує нормативну конкретизацію стратегічної мети, інституційну визначеність, процедурну основу інтеграції та узгодження національного правопорядку з міжнародними зобов'язаннями України.

10. Стратегічний рівень регламентації забезпечує програмно-цільову деталізацію інтеграційного курсу, однак характеризується неоднорідністю нормативного статусу стратегічних документів, ризиками дублювання та фрагментарності, лише частково компенсуючи законодавчу фрагментарність.

11. Міжнародно-правовий рівень регламентації має самостійне значення у системі інтеграційного процесу. Міжнародні договори виступають зовнішнім нормативним орієнтиром, що потребує внутрішньодержавної імплементації через закони, стратегічні акти та управлінські механізми. Їх включення до системи національного законодавства не означає автоматичного пріоритету над Конституцією України.

12. Аналіз зарубіжного досвіду дозволив виокремити декілька моделей конституційної регламентації інтеграційних процесів у державах-членах ЄС. Німецька модель характеризується конституційним дозволом на передачу суверенних повноважень і встановленням її меж через «вічну клаузулу» статті 79(3) Основного Закону. Французька модель поєднує конституційне визнання участі в ЄС і парламентську залученість у європейській нормотворчості. Іспанська модель передбачає передачу компетенцій через органічний закон. Італійська модель ґрунтується на дозволі обмеження суверенітету та судовому формуванні доктрини автономності права ЄС.

13. Для постсоціалістичних держав Центральної Європи характерними є посилені парламентський і конституційний контроль за інтеграційними процесами, процедурна деталізація передачі повноважень та поєднання примату права ЄС із конституційним верховенством. Польська, чеська, словацька, угорська, болгарська та румунська моделі демонструють різні форми поєднання європейської інтеграції із захистом конституційної ідентичності держави.

14. Досвід держав Балтії має особливе значення для України. Латвійська модель поєднує парламентський контроль і можливість референдуму; литовська – спеціальний конституційний акт про членство та чітке закріплення примату права ЄС; естонська – інтеграцію загальновизнаних принципів міжнародного права до національної правової системи та примат міжнародних договорів над законами.

15. Порівняльний аналіз дозволяє систематизувати підходи держав-членів ЄС до співвідношення права ЄС і національного конституційного правопорядку у вигляді моделей: а) конституційно обмеженого примату; б) договірної примату; в) спеціальної європейської конституційної регламентації; г) конституційного акта про членство та інтеграцію права ЄС у національний правопорядок; д) процедурного делегування з підвищеним рівнем контролю.

16. У більшості держав-членів ЄС конституції не містять спеціальних положень про НАТО та не закріплюють стратегічну мету членства в Альянсі. Членство реалізується на підставі загальних конституційних норм про міжнародні

договори, участь у міжнародних організаціях і повноваження парламенту у сфері оборони та міжнародних відносин.

17. Конституційні зміни 2019 року сформували якісно нову модель регламентації інтеграційного процесу в Україні. На відміну від більшості держав-членів ЄС і НАТО, Україна закріпила мету членства ще до її досягнення, надала інтеграційному курсу статус конституційної норми, інституціоналізувала обов'язок органів державної влади забезпечувати його реалізацію та інтегрувала зовнішньополітичний вектор у систему засад конституційного ладу.

18. Українська модель конституційного закріплення інтеграційного курсу є випереджальною конституційною конструкцією, яка поєднує нормативне закріплення стратегічної мети державного розвитку з покладенням на органи публічної влади обов'язку забезпечувати її реалізацію за відсутності статусу держави-члена відповідних міжнародних організацій.

19. Аналіз розвитку нормативної бази дозволяє виокремити три стадії регламентації інтеграційного курсу України: 1) 1990–2013 роки – програмно-декларативна стадія; 2) 2014–2018 роки – міжнародно-правова інституціоналізація після укладення та ратифікації Угоди про асоціацію від 27 червня 2014 року; 3) з 2019 року – конституціоналізація стратегічної мети після прийняття Закону України від 07 лютого 2019 року № 2680-VIII.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО КУРСУ НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ

2.1. Верховна Рада України в механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

Набуття інтеграційним вектором конституційного статусу означає його включення до системи основоположних орієнтирів державної політики. У межах інституційного механізму реалізації цієї норми важливе місце посідає Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади (ст. 75 Конституції України) [156]. Закріплення стратегічного курсу в Основному Законі засвідчує його перехід із площини політичного програмування до рівня конституційно визначеної мети. Отже, реалізацію відповідного курсу слід здійснювати виключно в межах і формах, передбачених Конституцією України, з дотриманням принципів поділу влади (ст. 6), верховенства права (ст. 8) й інституційної стабільності публічної влади [156]. Відповідно до ст. 85 Конституції України, Верховна Рада України здійснює законодавчу діяльність, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, надає згоду на обов'язковість міжнародних договорів України й здійснює парламентський контроль у межах, встановлених Конституцією України [156]. У контексті реалізації стратегічного курсу зазначені повноваження набувають інтеграційної спрямованості та наповнюються спеціалізованим змістом. Парламент у цій площині є не лише суб'єктом нормотворення, а й інституційним механізмом конституційної конкретизації стратегічної норми. Конституційна норма стратегічного спрямування має рамковий характер, оскільки визначає загальний напрям державної політики, але

не встановлює безпосередніх процедур чи інструментів її досягнення. Саме через законодавчу діяльність Верховної Ради України відбувається перехід від конституційного орієнтира до системи конкретних нормативно-правових рішень, що забезпечують імплементацію міжнародних зобов'язань, адаптацію законодавства й інституційні реформи. Отже, у механізмі реалізації конституційного курсу Верховна Рада України виконує системоутворювальну функцію нормативного забезпечення інтеграційної політики, конкретизуючи положення Конституції в законах й інших актах, обов'язкових для всіх суб'єктів публічної влади.

Реалізація стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору об'єктивно зумовлює необхідність комплексної трансформації національної правової системи. Ідеться не лише про точкові зміни окремих нормативно-правових актів, а й про системне оновлення галузевого законодавства з огляду на міжнародні зобов'язання України й стандартів, що формують правовий простір Європейського Союзу та євроатлантичної спільноти. Такий процес охоплює адаптацію національної нормативно-правової бази до *acquis* Європейського Союзу [300, с. 25–28], транспозицію директив ЄС [188, с. 70–76], імплементацію положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [174, с. 208–215], а також узгодження положень законодавства у сфері безпеки і оборони зі стандартами НАТО. У ширшому розумінні інтеграційна трансформація передбачає приведення законодавства у відповідність до європейських принципів правової держави, належного врядування, захисту прав і свобод людини, незалежності судової влади й антикорупційної інфраструктури.

У цьому контексті Верховна Рада України є центральним суб'єктом законодавчого забезпечення інтеграційного процесу. Через прийняття законів, внесення змін до чинного законодавства, ратифікацію міжнародних договорів і нормативне оформлення реформ парламент забезпечує трансформацію конституційно закріпленої стратегічної мети в конкретні правові механізми її

реалізації. У межах цього дослідження законодавче забезпечення інтеграції доцільно систематизувати за такими основними напрямками:

- прийняття законів, спрямованих на імплементацію положень Угоди про асоціацію та інших міжнародних договорів України;
- транспозицію директив Європейського Союзу в національне законодавство;
- приведення галузевих актів у відповідність до європейських стандартів і принципів;
- нормативне забезпечення реформ у сфері оборони, правосуддя, антикорупційної політики, захисту прав людини та функціонування інститутів публічної влади.

У такому вимірі парламент виконує не лише функцію законотворення, а й забезпечує системне оновлення правового регулювання у відповідних сферах державної політики. Без системної, послідовної та узгодженої нормотворчої діяльності стратегічний курс, закріплений у Конституції України, не може набути реального змісту. Нормативно-процедурне регулювання зазначеної діяльності здійснюють відповідно до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI [224], який визначає стадії, порядок та форми розгляду законопроектів, зокрема тих, що стосуються виконання міжнародних зобов'язань України. Законопроекти, спрямовані на реалізацію євроінтеграційних реформ, проходять спеціалізовану експертизу, зокрема щодо їх відповідності праву Європейського Союзу й міжнародним зобов'язанням держави. Такий механізм забезпечує інституційну узгодженість законодавчої діяльності зі стратегічною метою, визначеною Конституцією. Процедурна регламентація законодавчого процесу надає інтеграційним перетворенням формалізованого та передбачуваного характеру, сприяє їх правовій стабільності та запобігає фрагментарності законодавчих змін. У цьому сенсі Верховна Рада України є ключовим інституційним центром нормативного забезпечення інтеграційної трансформації держави.

На нашу думку, у межах механізму реалізації стратегічного курсу Верховна Рада України виконує функцію нормативної конкретизації конституційного орієнтира в системі законодавства України. Саме через парламент стратегічна норма набуває визначеного юридичного змісту, що забезпечує перехід від конституційної норми до її практичної реалізації в законодавстві.

Реалізацію Верховною Радою України стратегічного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору здійснюють в умовах складної багаторівневої трансформації правової системи. Попри наявність конституційного закріплення відповідної мети, практична імплементація інтеграційного вектору супроводжується низкою інституційних і процедурних викликів. Серед потенційних ризиків, на наш погляд, можна виокремити фрагментарність моніторингу виконання інтеграційних зобов'язань, що зумовлена розподілом повноважень між різними комітетами й браком єдиної системи парламентського обліку стану імплементації *acquis* ЄС і стандартів НАТО. Така ситуація може призводити до нерівномірності законодавчої активності та різної інтенсивності контролю в різних сферах правового регулювання. Увагу привертає ризик формалізації адаптації законодавства, коли процес транспозиції [188, с. 70–76] норм права Європейського Союзу обмежується технічним відтворенням нормативних положень без належного врахування системних зв'язків національного законодавства та механізмів правозастосування. У цьому випадку постає загроза порушення системності правового регулювання або декларативності реформ. Також необхідно враховувати фактор політичної динаміки парламентської більшості, що може впливати на пріоритетність окремих напрямів інтеграційної політики. Водночас конституційне закріплення стратегічного курсу має забезпечити його інституційну сталість незалежно від змін політичної конфігурації парламенту. До проблемних аспектів можна віднести й недостатню процедурну сталість окремих форм парламентського контролю, що ускладнює формування довгострокового механізму системного моніторингу виконання інтеграційних зобов'язань.

Удосконалення механізму реалізації стратегічного курсу потребує посилення процедурних гарантій законодавчої діяльності, інституціоналізації комплексного парламентського моніторингу стану імплементації міжнародних зобов'язань і забезпечення послідовності законодавчої політики у сфері інтеграції. Розв'язання зазначених проблем безпосередньо пов'язане з удосконаленням процедурної регламентації діяльності Верховної Ради України, що відображено в положеннях Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI.

З метою забезпечення системності викладу в підрозділі спершу проаналізовано інституційні елементи парламентського механізму реалізації стратегічного курсу, а саме Верховну Раду України як єдиний орган законодавчої влади, її комітети, тимчасові комісії та народного депутата як носія представницького мандата. Подальший розгляд спеціальних законів, що регулюють діяльність зазначених суб'єктів, має на меті нормативну конкретизацію їх функціональної ролі в механізмі реалізації конституційного курсу та спрямований на поглиблення аналізу крізь призму процедурних і правових форм діяльності.

Реалізація конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору здійснюють у межах визначених Конституцією та законами процедур законодавчого процесу. Інституційну визначеність цього процесу забезпечує насамперед Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI [224], який встановлює формалізований порядок внесення, розгляду та прийняття законодавчих актів, зокрема спрямованих на виконання міжнародних зобов'язань держави. Відповідно до ст. 93 Регламенту законопроекти після їх реєстрації підлягають попередньому розгляду в комітетах, до предмета відання яких належать порушені в них питання. Така конструкція законодавчого процесу забезпечує інституційну спеціалізацію парламентської діяльності та створює передумови для належної експертної оцінки законодавчих ініціатив, зокрема тих, що пов'язані з імплементацією міжнародних договорів

України або виконанням зобов'язань у межах європейської та євроатлантичної інтеграції. Процедура розгляду законопроектів у першому читанні, визначена ст. 108–115 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI [224], передбачає оцінку їх концептуальних положень і відповідності чинному законодавству й міжнародним зобов'язанням України. У випадку законопроектів, спрямованих на реалізацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [283] або інших міжнародних договорів, профільні комітети готують висновки щодо їх узгодженості з відповідними зобов'язаннями держави [280, с. 472–480]. Такий порядок дає змогу інтегрувати міжнародно-правовий вимір у структуру внутрішнього законодавчого процесу. Загалом законодавчий процес, визначений Регламентом, охоплює послідовні стадії, а саме: реєстрацію законопроекту, його попередній розгляд у комітетах, включення до порядку денного, розгляд у першому, другому та, за потреби, третьому читанні, а також голосування і прийняття закону. У контексті реалізації стратегічного курсу зазначена процедурна послідовність забезпечує інституційну сталість і передбачуваність нормативних рішень у сфері інтеграційної політики. Важливе місце в механізмі реалізації стратегічного курсу посідає процедура ратифікації міжнародних договорів. Відповідно до ст. 192 Регламенту законопроекти про ратифікацію міжнародних договорів розглядають за спеціальною процедурою з обов'язковим попереднім розглядом у комітетах. Така модель поєднує оперативність ухвалення зовнішньополітичних рішень з необхідністю їх парламентської легітимації та забезпечує конституційно визначений порядок надання згоди на обов'язковість міжнародних зобов'язань України.

Отже, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI формує процесуальну основу реалізації конституційного курсу, інституціоналізуючи інтеграційні рішення в межах чітко визначених стадій законодавчого процесу та забезпечуючи їх нормативну узгодженість із міжнародними зобов'язаннями держави.

Верховна Рада України відповідно до ст. 85 Конституції України, надає згоду на обов'язковість міжнародних договорів України [156]. У контексті реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору ця функція набуває особливого значення, оскільки саме через парламентську ратифікацію міжнародні інтеграційні зобов'язання набувають внутрішньодержавної юридичної сили й стають складовою національного правопорядку. Згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [156]. Тож ратифікація міжнародних договорів є конституційно визначеним механізмом включення міжнародних зобов'язань до системи національного законодавства. У сфері європейської та євроатлантичної інтеграції це означає, що положення Угоди про асоціацію, угод у сфері безпеки та оборони, а також інших міжнародних договорів набувають обов'язкової сили після проходження згаданого парламентського процесу. Ратифікаційний процес передбачає подання до Верховної Ради України законопроєкту про ратифікацію міжнародного договору, його попередній розгляд у профільних комітетах, обговорення на пленарному засіданні та прийняття відповідного закону шляхом голосування. Такий порядок забезпечує поєднання міжнародного та внутрішньодержавного аспектів інтеграційної політики, оскільки рішення про надання згоди на обов'язковість договору приймає представницький орган.

Ратифікаційна функція парламенту має подвійне значення. З одного боку, вона забезпечує міжнародно-правову визначеність участі України в інтеграційних процесах, а з іншого – створює внутрішньодержавну легітимність відповідних зобов'язань через їх схвалення Верховною Радою України у встановленому Конституцією порядку. У цьому сенсі Верховна Рада України є інституційною ланкою, що поєднує міжнародно-правовий вимір стратегічного курсу з національною системою джерел права. Отже, ратифікація міжнародних договорів є не лише формальною процедурою, а й структурним елементом механізму реалізації конституційного курсу, який забезпечує нормативну інтеграцію

міжнародних зобов'язань у внутрішню правову систему України. Тож у межах цього дослідження ратифікаційну функцію парламенту доцільно розглядати як інституційний міст між міжнародно-правовим і внутрішньодержавним вимірами стратегічного курсу. Через схвалення Верховною Радою України у формі закону про ратифікацію міжнародні зобов'язання інтегруються в національний правопорядок, що надає їм як юридичної сили, так і демократичної легітимності.

Контрольна функція Верховної Ради України в механізмі реалізації стратегічного курсу конкретизована в положеннях законів України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI [224] і «Про тимчасові слідчі та спеціальні комісії Верховної Ради України» від 19 грудня 2019 року № 400-IX [234]. Зазначені нормативні акти визначають форми, процедури й інструменти здійснення парламентського контролю, забезпечуючи його інституційну визначеність і процедурну впорядкованість. У межах принципу поділу влади парламент здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України, зокрема щодо виконання міжнародних зобов'язань держави, реалізації програм європейської та євроатлантичної інтеграції, а також проведення реформ у сфері безпеки, оборони, правосуддя та інших напрямів, пов'язаних із досягненням стратегічної мети. Такий контроль має системний характер і спрямований на забезпечення узгодженості виконавчої діяльності з конституційно визначеним інтеграційним вектором. Процедурні механізми парламентського контролю охоплюють заслуховування звітів Кабінету Міністрів України й окремих міністрів, проведення парламентських слухань, направлення депутатських запитів, а також створення тимчасових слідчих і спеціальних комісій. Відповідні форми діяльності дають змогу парламенту отримувати інформацію про стан виконання інтеграційних зобов'язань, оцінювати ефективність реалізації реформ і, у разі необхідності, формулювати рекомендації щодо усунення виявлених недоліків. Створення тимчасових слідчих комісій, передбачене законодавством, забезпечує можливість проведення парламентських розслідувань у випадках, коли виникають підстави вважати, що реалізація міжнародних зобов'язань або використання ресурсів, пов'язаних із

інтеграційними процесами, здійснюють неналежно. Такий інструментарій посилює гарантійний характер парламентського контролю та сприяє дотриманню принципу підзвітності виконавчої влади [286, с. 9–21].

Отже, контрольна функція Верховної Ради України є невіддільним елементом механізму реалізації стратегічного курсу, забезпечуючи баланс повноважень між гілками влади та сприяючи інституційній узгодженості інтеграційної політики держави.

Реалізацію конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору здійснюють у межах принципу поділу державної влади, закріпленого в ст. 6 Конституції України [156]. Зазначений принцип передбачає розмежування повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, їх взаємодію та взаємний контроль. У цьому контексті діяльність Верховної Ради України не можна розглядати ізольовано, її слід аналізувати як складову цілісного інституційного механізму реалізації стратегічного курсу. Парламент як єдиний орган законодавчої влади, відповідно до ст. 75 Конституції України [156], забезпечує нормативне оформлення інтеграційної політики держави. Саме через прийняття законів, внесення змін до чинного законодавства, ратифікацію міжнародних договорів і здійснення парламентського контролю формується правова основа реалізації стратегічної мети, закріпленої в Конституції. Нормативні акти Верховної Ради України мають загальнообов'язковий характер і створюють юридичні рамки для діяльності Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади.

Особливість ролі Верховної Ради України в цій системі полягає в тому, що саме через законодавчі рішення забезпечують довгострокову нормативну стабільність інтеграційного вектору. Закон як акт вищої юридичної сили після Конституції формує правовий режим функціонування публічної влади та встановлює сталі правила реалізації реформ. У цьому сенсі парламент є гарантом не політичної незмінності курсу, а його нормативної визначеності та правової стабільності. Принцип поділу влади водночас передбачає взаємний контроль і

баланс повноважень. У сфері реалізації стратегічного курсу це означає, що Верховна Рада України не обмежується функцією прийняття законів, а здійснює парламентський контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України щодо їх виконання. Така модель взаємодії забезпечує інституційну узгодженість інтеграційної політики, запобігає концентрації повноважень в одному центрі та сприяє дотриманню принципу верховенства права.

Отже, у системі поділу влади Верховна Рада України виконує функцію нормативного структурування інтеграційної політики держави та забезпечує її правову стабільність у межах конституційно визначеної моделі взаємодії гілок влади.

Закріплення стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору на конституційному рівні має не лише програмно-орієнтаційне, а й нормативне значення. Відповідна норма Основного Закону формує конституційний орієнтир для діяльності всіх органів державної влади та підлягає врахуванню при здійсненні ними своїх повноважень. У цьому контексті доцільно говорити про конституційно зумовлену спрямованість державної політики, яка передбачає послідовність і узгодженість дій органів публічної влади із визначеною стратегічною метою. Конституційне закріплення інтеграційного курсу означає, що діяльність органів державної влади слід здійснювати з огляду на відповідну стратегічну установку та не має суперечити її змісту. Для Верховної Ради України це означає, що законодавча діяльність має бути узгодженою зі стратегічним курсом, визначеним Конституцією, а прийняті нормативно-правові акти мають відповідати міжнародним зобов'язанням України у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. У разі виникнення сумнівів щодо такої узгодженості відповідні рішення можуть бути предметом конституційно-правової оцінки у встановленому порядку.

Отже, конституційне закріплення стратегічного курсу визначає нормативні орієнтири законодавчої діяльності парламенту й вимагає забезпечення її конституційної узгодженості з визначеною інтеграційною метою держави.

Питання дотримання Верховною Радою України стратегічного курсу, закріпленого в Конституції, слід розглядати в площині забезпечення конституційної узгодженості законодавчої діяльності. Ідеться не про політичну відповідальність парламентської більшості, а про обов'язок законодавчого органу діяти в межах і спосіб, передбачені Конституцією України. Оскільки стратегічний курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору закріплено на рівні Основного Закону, законодавча діяльність парламенту має бути спрямована на дотримання цієї норми як конституційно визначеного орієнтира державної політики. Прийняття нормативно-правових актів, що не узгоджуються зі змістом відповідної стратегічної установки або створюють правові колізії з міжнародними зобов'язаннями України у сфері інтеграції, потребує оцінки з позицій їх відповідності Конституції. У цьому контексті важливе значення має інститут конституційного контролю. Відповідно до ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України здійснює перевірку законів на предмет їх відповідності Основному Закону [156]. Такий механізм забезпечує нормативну узгодженість законодавчої діяльності парламенту з конституційно закріпленим стратегічним курсом і є додатковою гарантією його реалізації в межах принципу верховенства права.

Отже, механізм реалізації стратегічного курсу охоплює не лише законодавче забезпечення інтеграційних процесів, а й конституційно визначені процедури контролю за відповідністю прийнятих рішень Основному Закону, що забезпечує їх правову стабільність і системну узгодженість.

Крім нормативної та контрольної функцій, Верховна Рада України в механізмі реалізації стратегічного курсу виконує функцію демократичної легітимації інтеграційних рішень. Така функція випливає з конституційного статусу парламенту як єдиного органу законодавчої влади та представницького органу, через який народ України здійснює владу (ст. 5, 75 Конституції України) [156]. Інтеграційний курс, закріплений у Конституції, набуває реального політико-правового змісту саме через конституційно визначені парламентські процедури.

Ухвалення законів, ратифікація міжнародних договорів, затвердження стратегічних документів і програм реформ відбуваються в межах відкритого пленарного процесу із забезпеченням публічності обговорення, участі парламентських фракцій та груп, діяльності комітетів й експертного середовища. Такий процедурний формат гарантує, що інтеграційні рішення проходять демократичну дискусію та отримують представницьку підтримку. Демократична легітимація інтеграційної політики має важливе значення з огляду на те, що йдеться про стратегічні трансформації правової системи, які впливають на внутрішню організацію публічної влади, систему прав і свобод людини, економічну модель держави та безпекову політику. Саме через парламент забезпечується поєднання міжнародно-правового виміру інтеграції з принципом народного суверенітету, що є фундаментальною засадою конституційного ладу України. У цьому аспекті Верховна Рада України є не лише суб'єктом формального затвердження інтеграційних актів, а й інституційним центром їх суспільної легітимації. Через парламентський механізм інтеграційні зобов'язання набувають статусу рішень, підтриманих представницьким органом, що забезпечує їх демократичну обґрунтованість і посилює їхню правову стабільність.

Отже, функція демократичної легітимації є самостійним елементом механізму реалізації конституційного курсу, який доповнює нормативно-конкретизаційний та контрольний виміри парламентської діяльності.

Суттєву роль у механізмі реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО відіграє система комітетів Верховної Ради України як інституційна форма внутрішньої спеціалізації парламентської діяльності. Відповідно до Закону України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР [214], комітети здійснюють попередній розгляд законопроектів, підготовку висновків і рекомендацій, контроль за виконанням законів України, а також аналіз відповідності законодавчих ініціатив міжнародним зобов'язанням держави. У площині реалізації досліджуваного інтеграційного курсу зазначені повноваження набувають спеціалізованого змісту. Попередній розгляд законопроектів у

комітетах забезпечує експертну оцінку їх відповідності міжнародним зобов'язанням України, зокрема тим, що випливають з Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [283] і документів співробітництва з НАТО [290], а підготовка висновків дає змогу сформулювати позицію парламенту щодо узгодженості законодавчих ініціатив із *acquis* ЄС і євроатлантичними стандартами.

Важливе місце в цій системі посідає Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу [143], який здійснює попередню експертизу законопроектів на предмет їх відповідності праву Європейського Союзу. Надання ним відповідних висновків формує внутрішньопарламентський механізм превентивного контролю, спрямований на недопущення прийняття нормативних актів, що суперечать міжнародним зобов'язанням України [236]. Поряд із цим профільні комітети з питань національної безпеки, оборони та розвідки, а також з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва забезпечують законодавчу підтримку євроатлантичної інтеграції, здійснюючи експертизу законопроектів у сфері оборонної реформи, сектору безпеки, міжнародного співробітництва та виконання відповідних стандартів [123, с. 26–31]. Така функціональна диференціація сприяє комплексному супроводу інтеграційної політики в різних галузях правового регулювання.

Інституційним ядром спеціалізованої парламентської діяльності в механізмі реалізації конституційного курсу є система комітетів Верховної Ради України, правовий статус і повноваження яких визначено Законом України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР [214]. Відповідно до ст. 1 цього Закону, комітети є органами Верховної Ради України, що здійснюють законопроектну роботу, попередній розгляд і підготовку питань, віднесених до повноважень парламенту, виконуючи функцію внутрішньої структурної спеціалізації його діяльності. Закон визначає предмет відання комітетів, їхні права щодо отримання інформації від органів виконавчої влади, ініціювання

парламентських слухань, підготовки висновків і рекомендацій, а також здійснення контрольних повноважень.

У площині реалізації стратегічного курсу це забезпечує можливість системного моніторингу стану імплементації нормативних актів, спрямованих на адаптацію національного законодавства до *acquis* Європейського Союзу та забезпечення відповідності реформ стандартам НАТО. Діяльність Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу, зокрема експертиза законопроектів на відповідність *acquis* ЄС, підготовка висновків щодо виконання Угоди про асоціацію та участь у міжпарламентській взаємодії з інституціями ЄС, забезпечує інтеграцію міжнародно-правового виміру до внутрішнього законодавчого процесу та сприяє запобіганню нормативним колізіям.

Крім того, Закон передбачає можливість створення підкомітетів, що надає можливість деталізувати роботу за окремими напрямками інтеграційної політики та сприяє поглибленню спеціалізації, професіоналізації й інституційній сталій діяльності парламенту в цій сфері. Здійснюючи контроль за виконанням законів, комітети є не лише консультативно-аналітичними органами, а й елементами гарантійного механізму парламентського супроводу інтеграційних процесів, забезпечуючи оцінку ефективності впровадження законодавчих змін, відповідності підзаконних актів міжнародним зобов'язанням України та дотримання визначених реформаторських орієнтирів.

Отже, Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР формує інституційний механізм спеціалізованого парламентського забезпечення реалізації конституційного курсу, у межах якого комітети є структурними елементами внутрішньої координації, експертного аналізу та контрольного супроводу інтеграційної політики держави.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що система комітетів Верховної Ради України функціонує як структурний інструмент спеціалізації та координації парламентської діяльності у сфері реалізації стратегічного курсу, поєднуючи експертний аналіз, превентивний контроль і моніторинг виконання

інтеграційних зобов'язань, що забезпечує не лише оцінку відповідності законопроектів міжнародним зобов'язанням України, а й інституціоналізацію процесу системної адаптації законодавства.

Контрольна функція Верховної Ради України в механізмі реалізації конституційного курсу конкретизована, зокрема, у Законі України «Про тимчасові слідчі та спеціальні комісії Верховної Ради України» від 19 грудня 2019 року № 400-IX [234], який визначає порядок утворення, правовий статус, повноваження та процедури діяльності таких комісій. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону, тимчасові спеціальні комісії створюють для підготовки і попереднього розгляду питань, що належать до повноважень Верховної Ради України, натомість тимчасові слідчі комісії утворюються з метою проведення розслідувань щодо фактів, які становлять суспільний інтерес. У площині реалізації стратегічного курсу на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору предмет діяльності таких комісій може охоплювати питання належного виконання міжнародних зобов'язань України, ефективності використання міжнародної фінансової допомоги, а також дотримання вимог реформування сектору безпеки і оборони відповідно до міжнародних стандартів. Змістове наповнення контрольної діяльності комісій висвітлено в ст. 13 Закону, яка передбачає їх право витребувати необхідну інформацію від органів державної влади, заслуховувати посадових осіб, залучати експертів, готувати висновки й рекомендації. Такі повноваження забезпечують інституційний інструментарій парламентського реагування на можливі порушення або неналежне виконання інтеграційних зобов'язань.

Отже, законодавче регулювання діяльності тимчасових спеціальних і слідчих комісій формує додатковий гарантійний елемент механізму реалізації конституційного курсу, надаючи парламенту процедурно визначені засоби контролю та оцінювання стану виконання стратегічно значущих рішень.

Аналіз інституційного механізму реалізації конституційного курсу був би неповним без урахування ролі народного депутата України як носія представницького мандата. Хоча Верховна Рада України є колегіальним органом

законодавчої влади, її діяльність реалізується через індивідуальну участь народних депутатів, які є безпосередніми суб'єктами здійснення парламентських повноважень. У цьому сенсі народний депутат постає персоніфікованим елементом механізму реалізації стратегічного курсу. Відповідно до Конституції України та Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ [229], депутат здійснює свої повноваження на основі представницького мандата, що поєднує політичну відповідальність перед виборцями з конституційним обов'язком діяти в межах і способами, передбачених Основним Законом. Через реалізацію індивідуальних прав і повноважень народного депутата, а саме: законодавчу ініціативу, участь у роботі комітетів, здійснення контрольних функцій та міжнародну парламентську діяльність, – забезпечують фактичне функціонування парламентського механізму інтеграційної політики. Персоніфікований характер представницького мандата означає, що стратегічний курс, закріплений у Конституції, реалізується не абстрактним органом, а конкретними суб'єктами парламентської діяльності. Саме через індивідуальне голосування, участь у розгляді законопроектів, формування позицій у межах парламентських фракцій та комітетів відбувається перетворення конституційної норми стратегічного характеру на конкретні нормативні рішення. Важливим виміром персоніфікованої участі є також міжпарламентська діяльність народних депутатів. Участь у міжнародних парламентських структурах, зокрема у форматах співпраці з Європейським Союзом й Організацією Північноатлантичного договору, забезпечує парламентський компонент зовнішньополітичного інтеграційного процесу та сприяє узгодженню національної законодавчої практики з міжнародними стандартами.

Отже, народний депутат України є не лише учасником законодавчого процесу, а й персоніфікованим елементом інституційного механізму реалізації стратегічного курсу, через якого здійснюють конкретизацію, обговорення та прийняття рішень, спрямованих на досягнення інтеграційної мети держави.

У сучасній українській конституційно-правовій доктрині парламент розглядають не лише як орган законодавчої влади, а як центральний інститут

конституціоналізму, через який реалізується принцип народного суверенітету, здійснюють нормативне структурування державної політики та забезпечують баланс гілок влади. У працях М. Козюбри зазначено, що парламент у системі верховенства права є не просто законодавцем, а інституцією, яка формує нормативну рамку функціонування всієї системи публічної влади [172]. У цьому контексті законодавча діяльність набуває не лише регулятивного, а й конституційно-гарантійного характеру. Застосовуючи цю позицію до реалізації стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО, можна стверджувати, що Верховна Рада України формує правову архітектуру інтеграційного процесу, забезпечуючи його відповідність принципам верховенства права та конституційної стабільності. Роль парламенту у формуванні та забезпеченні стратегічних напрямів державної політики також можна розглядати крізь призму принципу верховенства права та системи стримувань та противаг, і тут акцентовано на обов'язковості конституційних норм для всіх суб'єктів публічної влади, що зумовлює необхідність їх послідовної нормативної конкретизації [133, с. 3-9]. О. Скрипнюк спрямовує увагу на системоутворювальній ролі Верховної Ради України як центру формування правової політики держави, що набуває особливої ваги в умовах конституційного закріплення стратегічних орієнтирів [154]. В. Шаповал, досліджуючи теоретичні засади парламентаризму, зауважує, що парламент є не лише органом законодавчої влади, а й інституцією, через яку здійснюють структурізацію державної політики у нормативній формі [294]. Такий підхід дає змогу розглядати Верховну Раду України як центральний елемент правового оформлення стратегічних орієнтирів держави, зокрема тих, що набули конституційного закріплення. П. Стецюк у своїх дослідженнях виокремлює значення конституційного контролю як інструменту забезпечення узгодженості діяльності парламенту з Основним Законом, що має безпосереднє значення для реалізації стратегічних конституційних положень [275, с. 11-14]. О. Батанов, аналізуючи природу парламенту в системі конституційного ладу, акцентує на його ролі як інституційного центру політичної відповідальності та нормативного спрямування розвитку держави. У площині стратегічного курсу це означає, що

саме парламент визначає нормативні параметри інтеграційної політики, трансформуючи конституційні положення в систему галузевих законодавчих рішень [83, с. 36–42]. М. Савчин у дослідженнях принципу поділу влади та конституційної юстиції стверджує, що законодавча влада виконує стабілізаційну функцію в системі державного управління [247, с. 40–65]. Законодавчі акти мають довгостроковий характер і формують стійкі правові режими. У цьому аспекті Верховна Рада України є гарантом нормативної сталості стратегічного інтеграційного вектору, забезпечуючи його незалежність від ситуативних політичних змін.

У контексті конституційної ідентичності, зазначає О. Бориславська, стратегічні орієнтири держави, закріплені в Конституції, формують ціннісний каркас правової системи [89, с. 3–14]. Закріплення курсу на членство в ЄС та НАТО має значення не лише як зовнішньополітичний вибір, а як елемент конституційної самоідентифікації держави. У такому розумінні парламентська діяльність щодо реалізації цього курсу є складовою процесу конституційної трансформації правової системи України. У працях О. Марцеляка зазначено, що конституціоналізація інтеграційного курсу означає перехід від політичного рішення до нормативно обов'язкового орієнтиру для органів державної влади [168, с. 15–24]. Це посилює роль Верховної Ради України як органу, що забезпечує юридичну конкретизацію стратегічного вибору.

Отже, у контексті української конституційної доктрини Верховна Рада України в механізмі реалізації стратегічного курсу: є інституцією нормативного спрямування розвитку держави; формує правову архітектуру інтеграційних перетворень; забезпечує відповідність інтеграційного процесу принципам верховенства права; здійснює легітимацію стратегічних рішень у межах представницької демократії. Доктринальне осмислення ролі парламенту дає змогу розглядати його не лише як формальний суб'єкт законодавчої діяльності, а як системоутворювальний елемент механізму реалізації конституційного курсу. Верховна Рада України в механізмі реалізації конституційного курсу є не лише суб'єктом здійснення окремих повноважень, а системоутворювальним

інституційним елементом, який поєднує нормативну конкретизацію, парламентський контроль і демократичну легітимацію інтеграційної політики. Саме в цій комплексності виявляється її конституційна роль у забезпеченні стратегічної спрямованості розвитку держави.

Усе викладене вище дає змогу формулювати такі *висновки*. Верховна Рада України в механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору виконує системоутворювальну роль, поєднуючи нормативну конкретизацію стратегічної конституційної норми, парламентський контроль і демократичну легітимацію інтеграційної політики.

Через здійснення законодавчих повноважень парламент наповнює конституційно закріплений стратегічний курс конкретним нормативним змістом; через ратифікацію міжнародних договорів забезпечує надання інтеграційним зобов'язанням внутрішньодержавної юридичної сили; через контрольні механізми та діяльність комітетів здійснює моніторинг їх реалізації; через персоніфікований мандат народних депутатів й участь у міжпарламентських структурах формує парламентський вимір інтеграційного процесу.

Закріплення стратегічного курсу в Конституції України зумовлює формування нормативної орієнтації законодавчої діяльності парламенту, яка передбачає її здійснення з огляду на визначені Основним Законом стратегічні завдання та міжнародні зобов'язання України. У цьому аспекті дискреція парламенту у сфері інтеграційної політики набуває конституційно обумовлених меж.

Отже Верховна Рада України є центральним інституційним елементом механізму реалізації стратегічного курсу, через який забезпечують перехід від конституційного закріплення інтеграційного вектору до його нормативної реалізації та демократичної легітимації.

Водночас реалізація стратегічного курсу не зводиться виключно до законодавчого виміру. Вона передбачає взаємодію різних гілок влади, серед яких важливе місце посідає Президент України як гарант державного суверенітету,

територіальної цілісності й додержання Конституції України. Саме в межах конституційно визначеної взаємодії законодавчої та президентської складових формується цілісний інституційний механізм забезпечення стратегічного курсу держави.

Узагальнення положень конституційно-правової доктрини засвідчує, що парламент у сучасній моделі українського конституціоналізму є ключовим механізмом нормативного оформлення стратегічних рішень держави. Такий підхід дає змогу обґрунтувати визначальну роль Верховної Ради України в реалізації конституційно закріпленого інтеграційного курсу.

2.2. Президент України як гарант реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

Закріплення 2019 року в Конституції України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору зумовило необхідність переосмислення ролі вищих органів державної влади в механізмі реалізації цього курсу. Якщо до конституційних змін євроінтеграційний та євроатлантичний вектори переважно розглядали як елемент політичної стратегії держави, то після його конституціоналізації він набув статусу нормативно визначеного стратегічного імперативу, що потребує інституційних гарантій стабільності й незворотності. У цьому контексті важливе значення має дослідження ролі Президента України як гаранта реалізації конституційного курсу, адже саме інститут глави держави наділений Конституцією функцією гарантійності, яка виходить за межі звичайної участі в державному управлінні.

Нормативною основою здійснення Президентом України гарантійної функції у сфері реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору є

положення Конституції України, що визначають його статус, повноваження та місце в системі органів державної влади. Передусім ідеться про ст. 102 Конституції України, відповідно до якої Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина [156]. З огляду на те, що стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО закріплено на рівні Основного Закону, його реалізація належить до предметного поля гарантійної функції як складова забезпечення додержання Конституції.

Конституційні повноваження Президента, передбачені ст. 106 Конституції України, створюють інституційні механізми реалізації цієї гарантії. До них належать представництво держави в міжнародних відносинах, ведення переговорів й укладення міжнародних договорів, право законодавчої ініціативи та вето, участь у формуванні Кабінету Міністрів України, а також повноваження у сфері національної безпеки й оборони як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України та Голови Ради національної безпеки і оборони України [156].

Водночас реалізацію конституційного курсу здійснюють у взаємодії з Верховною Радою України, яка визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики (ст. 85 Конституції України), і Кабінетом Міністрів України, на який покладено забезпечення державної політики у відповідних сферах (ст. 116 Конституції України) [156]. Отже, нормативне підґрунтя гарантійної функції Президента у сфері інтеграційного курсу має комплексний характер, охоплює не лише спеціальні повноваження, а й його конституційне місце в системі поділу влади.

Тож з огляду на нормативну базу доходимо висновку, що гарантійність Президента у сфері реалізації конституційного курсу не є декларативною, а забезпечена системою конституційно визначених інструментів, які дають змогу здійснювати стратегічну орієнтацію, координацію та безпековий супровід інтеграційного процесу.

На відміну від поширеного в доктрині підходу, відповідно до якого Президента розглядають переважно як суб'єктів зовнішньої політики [81, с. 402–

405] або як арбітра в системі стримувань і противаг [125], у нашому дослідженні пропонуємо розглядати його як інституційний центр гарантійного механізму реалізації конституційного курсу. Ідеться не про концентрацію повноважень, а про функціональну відповідальність за підтримання стратегічної послідовності державної політики незалежно від зміни парламентської більшості чи складу уряду. Саме через категорію гарантійності відображено особливу роль Президента як суб'єкта, який забезпечує безпековий, зовнішньополітичний та координаційний супровід інтеграційного процесу в межах конституційно визначеного балансу влад.

Президент України як гарант реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору – це конституційно визначений інституційний суб'єкт, наділений повноваженнями забезпечення незворотності, узгодженості та зовнішньополітичної репрезентації стратегічного інтеграційного напрямку держави, який у межах системи стримувань і противаг здійснює функції стратегічної орієнтації, координації, безпекового супроводу та гарантійного контролю за додержанням конституційно закріпленого інтеграційного вектору розвитку України.

Запропоноване визначення дає підстави виокремити низку ознак, які характеризують Президента України саме як гаранта реалізації конституційного курсу, а не суто як суб'єкта зовнішньої політики чи учасника інтеграційних процесів. Насамперед ідеться про *конституційну інституційність гарантійної ролі*. Гарантійність у цьому випадку не є політичною декларацією або функціональною ініціативою глави держави, а впливає безпосередньо з конституційно закріпленого статусу Президента як гаранта додержання Конституції України. Оскільки стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО набув конституційного закріплення, його реалізація належить до предметного поля гарантійної функції Президента. Отже, гарантійність щодо інтеграційного курсу має нормативну природу і є похідною від загального гарантійного змісту ст. 102 Конституції України [156].

Другою системною ознакою є *функціональна надгалузевість гарантії*. Реалізація конституційного курсу охоплює зовнішньополітичну, безпекову, законодавчу й інституційно-реформаторську складові, які не зводяться до діяльності лише одного органу державної влади. У цьому контексті Президент є не виконавцем окремих політичних рішень, а суб'єктом, який забезпечує інтеграційну узгодженість різних напрямів державної політики. Саме ця надгалузевість відрізняє гарантійну роль Президента від повноважень Кабінету Міністрів України, що здійснює практичну реалізацію політики, або Верховної Ради України, яка формує нормативну основу інтеграційного процесу.

Третьою ознакою є *спрямованість гарантії на забезпечення незворотності стратегічного вектору розвитку держави*. На відміну від поточних програм чи урядових стратегій, конституційний курс має довгостроковий і стабілізаційний характер. Саме тому гарантійна роль Президента полягає не лише в здійсненні конкретних дій у сфері міжнародних відносин, а й у підтриманні стратегічної послідовності державної політики незалежно від зміни політичних конфігурацій у парламенті чи уряді. У цьому вимірі гарант є інституційним чинником стабільності, який має мінімізувати ризики перегляду конституційно визначеного інтеграційного напрямку.

Водночас гарантійність не означає концентрації повноважень чи підміни інших суб'єктів реалізації курсу. Її четвертою ознакою є *здійснення гарантійної ролі в межах системи стримувань і противаг*. Президент забезпечує інтеграційну орієнтацію держави через конституційно визначені інструменти, зокрема через представництво держави в міжнародних відносинах, участь у формуванні зовнішньополітичного курсу, вплив на сектор безпеки й оборони, право вето тощо, однак не може одноосібно визначати чи змінювати зміст стратегічного курсу. Це забезпечує баланс між гарантійною функцією глави держави та принципом розподілу влади.

З огляду на запропоноване нами визначення та окреслені ознаки, функції Президента України як гаранта реалізації конституційного курсу не зводяться лише до сукупності окремих повноважень, передбачених ст. 106 Конституції

України [156]. Ідеться про системну діяльність, спрямовану на забезпечення стратегічної орієнтації держави, інституційної узгодженості та безпекової стабільності інтеграційного процесу. У цьому контексті, на наш погляд, доцільно виокремити такі функціональні блоки.

1. *Стратегічно-орієнтаційна функція.* Президент є суб'єктом підтримання та актуалізації стратегічного інтеграційного напрямку держави. Ця функція полягає не у формуванні курсу, оскільки він уже визначений Конституцією, а в забезпеченні його послідовного дотримання в політичній діяльності. До прикладу, здійснюючи щорічні та позачергові послання до Верховної Ради України, беручи участь у визначенні засад внутрішньої і зовнішньої політики й формуючи публічну конституційну позицію, Президент підтримує стратегічну сталість інтеграційного напрямку розвитку держави.

2. *Представницько-зовнішньополітична функція.* Як глава держави, який у міжнародних відносинах виступає від імені України, українського народу, Президент здійснює зовнішньополітичне представництво конституційного курсу. У межах цієї функції реалізуються повноваження щодо ведення переговорів, укладення міжнародних договорів, участі в міжнародних самітах, формування позиції держави у взаємодії з інституціями Європейського Союзу й Організації Північноатлантичного договору. Водночас сутність цієї функції полягає не лише в представництві, а в забезпеченні послідовності міжнародних зобов'язань України відповідно до конституційно закріпленого вектору інтеграції.

3. *Координаційна функція.* З огляду на надгалузевий характер інтеграційного процесу, Президент виконує функцію узгодження діяльності суб'єктів публічної влади у сфері реалізації курсу. Ідеться про забезпечення взаємодії між Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України, участь у формуванні складу уряду, вплив на кадрові рішення у сфері зовнішньої політики та безпеки, а також використання інструментів політичного впливу з метою запобігання відхиленню від стратегічного напрямку. Слід акцентувати на тому, що координаційна функція не означає управління виконавчою владою, але передбачає інституційне забезпечення узгодженості інтеграційної політики.

4. *Безпеково-інституційна функція.* У контексті євроатлантичної інтеграції важливе значення має роль Президента як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України й очільника Ради національної безпеки і оборони України. Ця функція спрямована на забезпечення безпекових передумов реалізації конституційного курсу, оскільки інтеграція до НАТО безпосередньо пов'язана з реформуванням сектору безпеки та оборони, адаптацією стандартів і зміцненням обороноздатності держави. У цьому вимірі гарант є інституційним центром безпекового супроводу інтеграційного процесу.

5. *Гарантійно-контрольна функція.* Зміст гарантійності полягає також у можливості реагування на потенційні відхилення від конституційно визначеного курсу. Використання права вето, звернення до Конституційного Суду України, публічна конституційна позиція глави держави є інструментами превентивного та коригувального впливу. Цю функцію не слід тлумачити як політичне домінування, адже вона є механізмом забезпечення відповідності діяльності органів державної влади стратегічному імперативу, закріпленому в Конституції України.

Отже, запропонована модель Президента України як гаранта реалізації конституційного курсу відрізняється від традиційних доктринальних підходів до визначення його статусу. У національній конституційно-правовій науці гарантійну функцію глави держави переважно розглядають або як загальну характеристику його місця в системі органів державної влади, або як похідну від функції арбітражу в механізмі стримувань і противаг [296]. Водночас стратегічний курс на набуття членства в ЄС і НАТО як конституціоналізований формує новий предмет гарантійності, який не зводиться до забезпечення додержання норм Конституції, а передбачає підтримання стабільності визначеного нею цивілізаційного вектору розвитку держави. Саме тому в цьому дослідженні гарантійну функцію Президента розглядають не як декларативний елемент статусу, а як самостійну інституційну категорію, що має стратегічний, координаційний і безпековий виміри й потребує окремого теоретичного осмислення.

Гарантійну функцію Президента України у сфері реалізації конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО не можна розглядати як символічну характеристику його статусу. Наявність гарантійних повноважень передбачає існування відповідного виміру відповідальності, що походить з природи конституційної гарантії. Якщо Конституція покладає на главу держави обов'язок забезпечувати додержання її положень, то невиконання або формальне виконання цього обов'язку в частині стратегічного інтеграційного вектору набуває значення конституційно відповідної поведінки.

У цьому контексті доцільно говорити про конституційно обумовлену політичну відповідальність Президента за забезпечення стратегічної послідовності інтеграційного курсу. Ідеться не лише про юридичні механізми відповідальності, передбачені Конституцією України, зокрема процедуру імпічменту, а й про ширший інституційний обов'язок діяти в спосіб, що не підриває незворотність закріпленого Основним Законом напряму розвитку держави. Така відповідальність, зокрема, зводиться до необхідності узгоджувати зовнішньополітичні ініціативи, безпекові рішення та публічні конституційні позиції з вимогами стратегічного курсу, а також до недопущення дій, які можуть поставити під сумнів його реалізацію.

Водночас інституційна відповідальність гаранта не означає монополізації інтеграційного процесу. Вона має функціональний характер і полягає в забезпеченні належної реалізації курсу й іншими суб'єктами публічної влади в межах їхніх повноважень. Саме тому відповідальність Президента є похідною від його координаційної та представницької ролі, тобто гарант не підміняє парламент чи уряд, але несе політичну та конституційну відповідальність за стратегічну сталість інтеграційного вектору.

Отже, гарантійність і відповідальність утворюють тісну взаємопов'язаність, а саме: що ширшим є предмет гарантії, то вищою є інституційна відповідальність за її забезпечення. Конституціоналізація європейського та євроатлантичного курсу об'єктивно розширила зміст гарантійної функції Президента, що потребує

її розгляду не лише як елемента статусу, а як самостійного конституційно-правового інституту.

Висвітлення гарантійної ролі Президента України у сфері реалізації конституційного курсу на набуття членства в ЄС і НАТО потребує чіткого визначення меж здійснення цієї функції. Гарантійність не можна тлумачити як підставу для концентрації владних повноважень або розширювального трактування конституційної компетенції глави держави. Навпаки, її реалізація відбувається виключно в межах принципу поділу влади та системи стримувань і противаг, закріплених Конституцією України.

У механізмі реалізації стратегічного курсу Президент взаємодіє з Верховною Радою України, яка визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики й забезпечує нормативне оформлення інтеграційних рішень, а також із Кабінетом Міністрів України, на який покладено практичну реалізацію державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. У цьому трикутнику владних повноважень Президент не є самостійним центром формування інтеграційної політики, але має забезпечувати її стратегічну сталість, використовуючи конституційно визначені інструменти впливу, зокрема право законодавчої ініціативи, право вето, представницькі повноваження у сфері міжнародних відносин, участь у формуванні уряду, а також повноваження у сфері безпеки й оборони.

Система стримувань і противаг водночас обмежує гарантійну роль Президента. Він не може одноосібно змінювати чи скасовувати стратегічний курс, оскільки його закріплення має конституційний характер і пов'язане з компетенцією парламенту як органу установчої влади в частині внесення змін до Основного Закону. Так само реалізація інтеграційних реформ залежить від законодавчої діяльності Верховної Ради України та виконавчої діяльності Кабінету Міністрів України. Отже, гарант є елементом складного інституційного механізму, у якому його функція полягає в забезпеченні стабільності й узгодженості, а не в підміні інших суб'єктів влади.

Отже, гарантійна роль Президента у сфері реалізації конституційного курсу поєднує дві взаємодоповнювані характеристики, а саме: діяльність у забезпеченні стратегічної послідовності інтеграційного процесу та межі конституційної компетенції. Саме ця збалансованість дає підстави розглядати Президента не як головного суб'єкта інтеграційної політики, а як інституційного гаранта її стабільності в умовах парламентсько-президентської форми правління.

У національній конституційно-правовій науці гарантійну функцію Президента України традиційно розглядають як складову його статусу глави держави й елемент механізму забезпечення стабільності конституційного ладу. У фундаментальних працях, присвячених інституту Президента та формі правління в Україні, зокрема в роботах В. Погорілка, В. Федоренка [193], О. Совгирі, Н. Шукліної [267], гарантійність тлумачать як інтегративну функцію, спрямовану на забезпечення узгодженості діяльності органів державної влади та підтримання балансу в системі поділу влади. Президент у цьому вимірі постає як інституційний стабілізатор, що має запобігати конфліктам між гілками влади та забезпечувати неперервність функціонування державного механізму.

У колективних працях за загальною редакцією М. Козюбри, присвячених принципу верховенства права та проблемі конституційної стабільності, гарантійну роль глави держави розглядають у контексті забезпечення процедурної легітимності, меж здійснення владних повноважень і дотримання конституційних принципів [151, с. 329–357]. Хоча питання реалізації інтеграційного курсу не становить окремого предмета саме цього дослідження, запропоновані підходи до розуміння стабілізаційної функції Президента дають змогу теоретично обґрунтувати гарантійний аспект його діяльності в умовах стратегічних трансформацій держави.

Водночас у сучасних дослідженнях, присвячених конституціоналізації європейського та євроатлантичного курсу України, зокрема в роботах інтеграції [89, с. 3–14] П. Стецюка щодо трансформації конституціоналізму [275, с. 11–14], О. Марцеляка щодо конституційної реформи як чинника закріплення європейського та євроатлантичного курсу [166, с. 53–72], увагу зосереджено на

парламентському вимірі інтеграційних процесів, зміні моделі державності й адаптації конституційної системи до стандартів ЄС і НАТО. Роль Президента в цих працях проаналізовано в межах його зовнішньополітичної компетенції або безпекових повноважень, без концептуального виокремлення гарантійної складової інтеграційного процесу.

Отже, в українській конституційній доктрині гарантійна функція Президента і стратегічний інтеграційний курс досліджують здебільшого в різних теоретичних площинах. Системне поєднання цих напрямів у межах концепції Президента як гаранта реалізації конституційно закріпленого курсу на членство в ЄС і НАТО поки що не дістало самостійного теоретичного оформлення. Запропонований у нашому дослідженні підхід спрямований на подолання цієї фрагментарності шляхом конкретизації предмета гарантійності з огляду на зміни до Конституції України 2019 року та розширення традиційного розуміння гарантійної функції від забезпечення загальної стабільності конституційного ладу до підтримання незворотності визначеного Основним Законом цивілізаційного вектору розвитку держави.

Реалізацію стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору здійснюють в умовах парламентсько-президентської форми правління, закріпленої Конституцією України. Відповідно до ст. 85 Конституції України Верховна Рада України визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики та здійснює законодавче забезпечення стратегічних напрямів розвитку держави, що охоплює нормативне оформлення інтеграційних рішень, ратифікацію міжнародних договорів, а також внесення змін до Конституції України в порядку, передбаченому її розділом XIII [156]. У цьому контексті Президент України, відповідно до ст. 102 Конституції України, є гарантом додержання Основного Закону, що після змін 2019 року охоплює й обов'язок забезпечення реалізації закріпленого в ньому стратегічного курсу. Повноваження, передбачені ст. 106 Конституції України, зокрема право законодавчої ініціативи та право вето щодо

законів, ухвалених парламентом, створюють інституційні механізми впливу глави держави на нормативне забезпечення інтеграційного процесу.

З позицій доктрини конституційного права (В. Погорілко [193], О. Скрипнюк [257, с. 92–100]), парламент у парламентсько-президентській моделі зберігає визначальну роль у сфері нормотворчості, натомість Президент виконує інтегративну та стабілізаційну функції в механізмі поділу влади. Саме в цьому вимірі гарантійна роль глави держави щодо стратегічного курсу не означає його монополії на визначення інтеграційної політики, а полягає в забезпеченні відповідності законодавчої діяльності парламенту конституційно визначеному вектору розвитку держави.

Водночас межі гарантійності визначають тим, що зміна стратегічного курсу можлива виключно шляхом внесення змін до Конституції України. Президент не є суб'єктом установчої влади щодо змісту інтеграційного напрямку, але є суб'єктом його охорони в межах чинної конституційної моделі [22, с. 76–81]. Такий розподіл повноважень відповідає класичному розумінню системи стримувань і противаг (М. Козюбра [151, с. 316–329]), у якій гарант не підміняє законодавця, але запобігає відхиленню від конституційних імперативів.

У цьому інституційному контексті гарантійна роль Президента України має не операційний, а стратегічно-координаційний характер. Відповідно до ст. 106 Конституції України, Президент бере участь у формуванні Кабінету Міністрів України, зокрема шляхом внесення подання щодо призначення Міністра оборони України й Міністра закордонних справ України, що має безпосереднє значення для реалізації євроатлантичного та європейського напрямку державної політики [156]. Такий механізм кадрової участі створює інституційні передумови для узгодженості безпекового та зовнішньополітичного вимірів інтеграційного курсу.

У доктрині конституційного права, зокрема в працях О. Скрипнюка [258, с. 8–11], В. Федоренка, Ю. Барабаша (колективна монографія «Нормотворча діяльність Президента України та її нормопроектне забезпечення»), акцентовано, що в парламентсько-президентській формі правління виконавча влада здійснює

поточне управління, натомість Президент виконує стабілізаційну й інтегративну функції. У цьому сенсі взаємодія Президента з Кабінетом Міністрів України у сфері реалізації конституційного курсу має ґрунтуватися на принципі функціонального розмежування, тобто уряд є операційним центром інтеграційної політики, а гарант є суб'єктом стратегічної орієнтації та забезпечення відповідності виконавчої діяльності конституційно визначеному вектору розвитку держави.

Водночас потенційні ризики постають у випадках політичної розбіжності між Президентом і парламентською більшістю, яка формує уряд [22, с. 76–81]. У таких умовах значущою є межа між координаційною функцією гаранта й недопустимістю втручання у сферу оперативної діяльності виконавчої влади. Саме тут реалізується принцип поділу влади як обмежувальний механізм, що не дає змоги гарантійній ролі трансформуватися у фактичне керівництво урядовою політикою [57, с. 35–57].

Отже, у механізмі реалізації конституційного курсу Кабінет Міністрів України є суб'єктом безпосереднього впровадження інтеграційних рішень, натомість Президент України забезпечує стратегічну узгодженість, безпекову підтримку й відповідність виконавчої діяльності конституційним імперативам. Такий розподіл функцій відповідає логіці парламентсько-президентської моделі організації державної влади, дає змогу зберегти баланс між гарантійністю і принципом поділу влади.

Важливе місце в механізмі реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору посідає Рада національної безпеки і оборони України. Відповідно до ст. 107 Конституції України, Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, який очолює її та вводить у дію її рішення своїми указами [156]. Така конструкція безпосередньо пов'язує гарантійну функцію глави держави з механізмом безпекової координації.

Євроатлантична інтеграція має виразний безпековий компонент, що передбачає реформування сектору безпеки і оборони, упровадження стандартів НАТО, посилення цивільного контролю за збройними силами та забезпечення інституційної сумісності з оборонними структурами Альянсу. У цьому вимірі Рада національної безпеки і оборони України є інструментом стратегічного планування та міжвідомчої координації, через який Президент реалізує безпековий супровід інтеграційного процесу. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР [222] визначає її як орган, що координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки, що надає рішенням Ради національної безпеки і оборони України комплексного характеру.

Додаткового значення набувають стратегічні документи у сфері національної безпеки, зокрема Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2020 року [232], Стратегія воєнної безпеки України від 25 березня 2021 року [230] (у попередній період – Воєнна доктрина України 24 вересня 2015 року [226]) й інші документи стратегічного планування, що затверджують указами Президента України. Саме через процедуру їх ухвалення та введення в дію Президент як гарант державного суверенітету й територіальної цілісності забезпечує нормативне включення безпекового виміру до загальної архітектури реалізації конституційно закріпленого стратегічного курсу держави.

Отже, безпековий компонент євроінтеграційного та євроатлантичного вектору набуває формалізованого правового вираження через інструменти президентської компетенції, що свідчить про особливу роль глави держави у формуванні стратегічних орієнтирів розвитку та координації безпекової політики.

Водночас особливість реалізації гарантійної функції через Раду національної безпеки і оборони України полягає в наявності значної дискреції Президента України у формуванні порядку денного, ініціюванні розгляду питань і введенні рішень у дію. Ця дискреція однак не є абсолютною та обмежується Конституцією України, законами та принципом поділу влади [57, с. 35–57]. Рішення Ради національної безпеки і оборони України не можуть виходити за межі

її координаційного статусу та підміняти повноваження інших органів державної влади. Саме тому конституційність актів, виданих на виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України, потенційно може бути предметом конституційного контролю.

У доктрині конституційного права інститут Ради національної безпеки і оборони України розглядається як специфічний елемент президентської моделі керівництва у сфері безпеки, що поєднує ознаки координаційного органу та інструменту стратегічного впливу, зокрема, дослідження інституту глави держави та сектору безпеки [178, с. 166-170]. У контексті реалізації конституційного курсу це дозволяє розглядати Раду національної безпеки і оборони України як ключовий інституційний механізм безпекового забезпечення інтеграції, але не як автономний центр формування політики.

Отже, через механізм Ради національної безпеки і оборони України Президент України реалізує безпековий вимір гарантійної функції, забезпечуючи стратегічну координацію та інституційну узгодженість інтеграційних процесів у сфері національної безпеки і оборони. Водночас межі цієї гарантійності визначають принципом розподілу влади й необхідністю збереження балансу між координацією та недопустимістю концентрації владних повноважень.

У системі реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору важливе значення має взаємодія Президента України з Конституційним Судом України як органом конституційного контролю. Відповідно до ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, що забезпечує верховенство Конституції України та здійснює офіційне тлумачення її положень [156]. Гарантійна функція Президента, закріплена в ст. 102 Конституції України, передбачає забезпечення додержання Основного Закону. У цьому контексті право Президента звертатися до Конституційного Суду України з конституційним поданням відповідно до ст. 150 Конституції України [156], є одним із ключових інструментів гарантійного контролю. Через цей механізм глава держави може ініціювати перевірку конституційності законів чи

інших актів, які потенційно суперечать закріпленому в Конституції стратегічному курсу або створюють загрозу його реалізації. Важливе значення має також участь Президента у формуванні складу Конституційного Суду України, оскільки відповідно до ст. 148 Конституції України третину його складу призначає Президент України [156]. Хоча призначення суддів не означає їх інституційної залежності, цей елемент конституційної моделі акцентує на участі глави держави у формуванні механізму охорони Конституції. Водночас принцип незалежності Конституційного Суду та гарантії статусу його суддів унеможливають використання цього механізму для політичного впливу на інтеграційні процеси.

У теоретичному вимірі взаємодія Президента з Конституційним Судом України дає змогу окреслити гарантійність як інструмент забезпечення конституційної лояльності суб'єктів публічної влади до стратегічного курсу. Конституційний контроль є своєрідним запобіжником від можливих спроб нормативного перегляду інтеграційного вектору, що суперечило б закріпленим у Конституції положенням. У цьому аспекті гарантійна роль Президента набуває превентивного характеру, тобто через ініціювання конституційного провадження він забезпечує відповідність законодавчої та виконавчої діяльності конституційним імперативам.

Водночас межі цієї гарантійності зумовлені тим, що остаточне рішення щодо конституційності актів належить виключно Конституційному Суду України. Президент не здійснює функції конституційного контролю, а лише може ініціювати його. Такий розподіл повноважень відповідає принципу поділу влади та забезпечує баланс між гарантійною роллю глави держави й незалежністю судової влади.

Отже, у механізмі реалізації конституційного курсу Конституційний Суд України є інституційним гарантом верховенства Основного Закону, натомість Президент України забезпечує ініціювання та підтримання конституційної відповідності інтеграційних процесів. Саме через поєднання гарантійної функції та механізму конституційного контролю формується додатковий рівень захисту стратегічного курсу від нормативних відхилень.

Порівняльний аналіз дає змогу уточнити особливості гарантійної ролі Президента України в контексті реалізації стратегічного курсу шляхом зіставлення з моделями держав – членів Європейського Союзу, у яких інститут глави держави має різний обсяг повноважень. Для порівняльно-правового аналізу обрано Французьку Республіку та Республіку Польща як держави – члени Європейського Союзу з різними моделями організації державної влади, у яких інститут глави держави має відмінний обсяг повноважень. Франція репрезентує напівпрезидентську модель з посиленими повноваженнями Президента у сфері зовнішньої політики та безпеки, натомість Польща функціонує в межах парламентсько-президентської системи, ближчої до української конституційної конструкції. Додатковим критерієм добору є наявність практичного досвіду реалізації європейського інтеграційного курсу, що дає змогу простежити, як гарантійна роль глави держави виявляється в процесі набуття та здійснення членства в Європейському Союзі. Такий вибір дає змогу зіставити різні варіанти інституційного забезпечення стратегічного напрямку розвитку й уточнити специфіку української моделі гарантійності.

1. Французька модель передбачає, що президент є активним гарантом стратегічного курсу. Відповідно до ст. 5 Конституції Французької Республіки 1958 року, Президент Республіки є гарантом Конституції, національної незалежності та додержання міжнародних договорів [17]. У поєднанні зі статтями 14 і 15 Конституції, що закріплюють його повноваження у сфері зовнішніх зносин та оборони, ця конструкція формує модель активної гарантійності, у межах якої глава держави відіграє провідну роль у формуванні стратегічного курсу держави. У напівпрезидентській системі Франції Президент безпосередньо впливає на визначення та реалізацію зовнішньої політики, представляє державу в Європейській раді, бере участь у виробленні позиції Франції в межах Європейського Союзу та має вирішальний вплив у сфері оборони. Історична практика, зокрема від періоду президентства Франсуа Міттерана до сучасної діяльності Еммануеля Макрона, засвідчує, що стратегічний європейський вектор

Франції персоналізується через інститут Президента, зберігаючи водночас інституційну сталість.

Отже, французька модель демонструє, що гарантійна функція глави держави може поєднуватися з активним формуванням зовнішньополітичного курсу за умов сильного президентського мандату й історично сформованої політичної традиції. Однак така конструкція функціонує в межах напівпрезидентської системи з іншим балансом влад, ніж в Україні. Для української парламентсько-президентської моделі пряме відтворення французького підходу означало б порушення принципу функціонального розмежування повноважень між Президентом та урядом.

2. Польська модель передбачає баланс гарантійності й парламентської переваги. Конституція Республіки Польща 1997 року в ст. 126 визначає Президента як гаранта безперервності державної влади, суверенітету й безпеки держави, а також додержання Конституції [39]. Водночас польська модель чітко закріплює провідну роль уряду в здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики відповідно до ст. 146 Конституції Польщі, що формує баланс між гарантійністю та парламентською перевагою. У процесі інтеграції Польщі до Європейського Союзу Президент відіграв важливу роль у ратифікації міжнародних договорів, зокрема Договору про приєднання до ЄС¹, а також у представництві держави на міжнародному рівні. Проте адаптацію законодавства до *acquis communautaire* й імплементацію європейських стандартів здійснювали передусім парламент та уряд. У політичній практиці Польщі періодично виникали дискусії щодо меж зовнішньополітичної компетенції Президента і Ради Міністрів, зокрема щодо представництва Польщі в Європейській раді, що засвідчує чутливість гарантійної функції до балансу влад.

Польська модель підтверджує, що в парламентсько-президентській системі гарант забезпечує стратегічну сталість курсу, однак не є його одноосібним носієм чи директивним центром інтеграційної політики. Саме уряд здійснює операційну

¹ Договір про приєднання Польщі до ЄС підписаний 16 квітня 2003 року в Афінах став правовою основою для вступу країни до Європейського Союзу

реалізацію стратегічних рішень, натомість Президент виконує стабілізаційну та представницьку функції.

Порівняння французької та польської моделей дає підстави для кількох висновків. По-перше, гарантійна роль глави держави щодо стратегічного напрямку розвитку є типовою для європейських конституційних систем, однак її обсяг визначається формою правління та розподілом компетенцій між органами влади. По-друге, у напівпрезидентських системах гарантійність може поєднуватися з активним формуванням політики, натомість у парламентсько-президентських, на наш погляд, вона має переважно стабілізаційний та координаційний характер.

Українська модель після конституціоналізації курсу на членство в ЄС і НАТО тяжіє до польського варіанта інституційного балансу, однак має виражений безпековий вимір гарантійності, зумовлений геополітичними викликами та конституційною роллю Президента як Верховного Головнокомандувача. Порівняльний аналіз підтверджує доцільність розуміння Президента України не як директивного центру інтеграційної політики, а як інституційного гаранта її стратегічної стабільності, узгодженості та безпекового супроводу. Отже, порівняльно-правовий аналіз підтверджує, що запропонована в цьому дослідженні концепція Президента України як гаранта реалізації конституційного курсу відповідає загальноєвропейським тенденціям розвитку інституту глави держави, водночас зберігаючи специфіку парламентсько-президентської моделі організації державної влади.

Тож є всі підстави для *висновку*, що конституціоналізація стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору зумовила якісну трансформацію змісту гарантійної функції Президента України. Якщо в традиційній доктрині гаранта розглядали передусім як суб'єкта забезпечення суверенітету, територіальної цілісності й додержання Конституції в загальному вимірі, то після внесення змін до Основного Закону 2019 року предмет гарантійності набув конкретизованого стратегічного спрямування. Реалізація конституційно закріпленого інтеграційного вектору стала складовою обов'язку Президента

забезпечувати додержання Конституції, що надало його гарантійній ролі чітко визначеного інституційного змісту.

У підрозділі обґрунтовано авторське визначення Президента України як гаранта реалізації конституційного курсу, виокремлено його системні ознаки та сформульовано функціональні блоки відповідної діяльності. Доведено, що гарантійна роль глави держави має надгалузевий характер, поєднуючи стратегічно-орієнтаційний, представницько-зовнішньополітичний, координаційний, безпековий та гарантійно-контрольний виміри. Водночас гарантійність є не формою концентрації влади, а механізмом забезпечення стабільності й незворотності інтеграційного вектору в межах парламентсько-президентської моделі організації державної влади.

Інституційний аналіз взаємодії Президента з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України та Конституційним Судом України дав змогу висвітлити структурний механізм реалізації конституційного курсу. Верховна Рада забезпечує нормативне оформлення інтеграційних рішень, Кабінет Міністрів – їх практичну імплементацію, Конституційний Суд – конституційний контроль, натомість Президент є інституційним гарантом узгодженості та стратегічної послідовності цього процесу. Через механізм Ради національної безпеки та оборони України гарант реалізує безпековий супровід інтеграції, а через право конституційного подання – забезпечує превентивний захист стратегічного курсу від можливих нормативних відхилень.

Порівняльно-правовий аналіз французької та польської моделей засвідчив, що гарантійна роль глави держави щодо стратегічного напрямку розвитку є типовою для європейських конституційних систем, проте її інтенсивність і зміст залежать від форми правління. Українська модель після конституціоналізації інтеграційного курсу поєднує стабілізаційний характер гарантійності, властивий парламентсько-президентським республікам, з посиленням безпековим виміром, зумовленим національними викликами.

Отже, Президент України не є єдиним суб'єктом реалізації конституційного курсу, однак є його інституційним гарантом, відповідальним за стратегічну сталість, безпекову підтримку та конституційну узгодженість інтеграційного процесу. Саме через категорію гарантійності відображено системну роль глави держави в механізмі забезпечення незворотності конституційно визначеного цивілізаційного вибору України.

2.3. Кабінет Міністрів України як суб'єкт забезпечення конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади посідає ключове місце [91, с. 111–116] в інституційній архітектурі державної влади, визначеній Конституцією України. Його правовий статус впливає з принципу поділу державної влади, закріпленого в ст. 6 Конституції України [156], відповідно до якої державну владу в Україні здійснюють на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. У цій системі виконавча влада має забезпечувати реалізацію Конституції та законів України, організувати виконання прийнятих нормативних рішень і формувати цілісну державну політику. Відповідно до ст. 113 Конституції України, Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади [156]. Його діяльність спрямовується на забезпечення державного суверенітету й економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України. Конституційне формулювання повноважень Кабінету Міністрів України має системоутворювальний характер і визначає його не як допоміжний, а як центральний інструмент функціонування державної політики.

Отже, Кабінет Міністрів України є не лише органом управління, а інституційним центром реалізації волі законодавця та конституційних приписів.

Його компетенція має комплексний характер й охоплює нормотворчі, організаційні, координаційні та контрольні функції. Саме через діяльність Кабінету Міністрів України норми Конституції та законів трансформуються в практичні управлінські рішення, адміністративні процедури й системні реформи.

У науці конституційного права, згідно з позицією Р. Фрідманського, Л. Дешко, І. Алмаші, М. Алмаші [150, с. 368–400], виконавчу владу традиційно розглядають як гілку влади, що має організаційно-управлінський характер і забезпечує практичне втілення публічної політики. Її особливість полягає в спрямованості на безперервне функціонування державного механізму, що відрізняє її від законодавчої влади, яка формує нормативну основу, і судової влади, що здійснює контроль за додержанням права.

Кабінет Міністрів України, очолюючи систему виконавчої влади, здійснює не фрагментарну, а системну управлінську діяльність. Відповідно до ст. 116 Конституції України, він забезпечує виконання Конституції та законів України, уживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, розробляє та здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України, забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики [156]. Сукупність цих повноважень засвідчує, що Кабінет Міністрів України є органом, відповідальним за формування та реалізацію державної політики в усіх ключових сферах публічного життя.

З огляду на внесені 2019 року зміни до Конституції України щодо закріплення стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору [203], статус Кабінету Міністрів набуває додаткового системного значення. Конституційний курс як норма-принцип стратегічного характеру не може залишатися декларативним. Його реалізація потребує постійного державного управління, програмування реформ, нормативного забезпечення та організаційної координації, що за своєю природою належить до функцій виконавчої влади. У цьому контексті Кабінет Міністрів України є суб'єктом забезпечення

конституційного курсу саме в межах своєї конституційної компетенції. Ідеться не про політичну доцільність, а про нормативно визначений обов'язок організувати виконання Конституції та законів. Якщо Верховна Рада України формує нормативну основу курсу, а Президент України є його гарантом і політичним координатором, то Кабінет Міністрів України забезпечує функціонування механізму реалізації цього курсу в межах виконавчої влади.

Важливим елементом конституційного статусу Кабінету Міністрів України є його відповідальність перед Верховною Радою України. Парламентський контроль за діяльністю уряду забезпечує демократичну легітимність його рішень і підзвітність у реалізації державної політики [79]. Отже, забезпечення конституційного курсу здійснюють не автономно, а в межах системи стримувань і противаг. Тож Кабінет Міністрів не є самостійним носієм політичної волі щодо зміни стратегічного напрямку розвитку держави, а діє в межах визначеної Конституцією моделі розподілу владних повноважень.

Конституційно-правова природа Кабінету Міністрів як суб'єкта забезпечення курсу полягає також у його організаційній ролі щодо координації діяльності центральних органів виконавчої влади. Саме уряд формує єдину систему виконавчої влади, визначає пріоритети діяльності міністерств й інших органів, забезпечує їх узгоджену діяльність [267, с. 381–400]. У питанні реалізації стратегічних конституційних завдань така координація набуває особливого значення, оскільки інтеграційні процеси охоплюють усі сфери державної політики – від економіки до сектору безпеки.

Практичний вимір реалізації координаційної функції Кабінету Міністрів України у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції знаходить своє відображення в діяльності Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції, який функціонує як спеціалізований структурний підрозділ Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Зазначений орган забезпечує узгодження діяльності центральних органів виконавчої влади, здійснює моніторинг виконання міжнародно-правових зобов'язань України, зокрема в межах Угоди про асоціацію з Європейським

Союзом, а також бере участь у підготовці та реалізації стратегічних документів у сфері інтеграції.

У функціональному аспекті Урядовий офіс є координаційно-аналітичним центром, діяльність якого спрямована на підвищення інституційної спроможності виконавчої влади та забезпечення системності реалізації конституційного курсу. Його функціонування засвідчує інституціоналізацію інтеграційної політики та перехід від декларативного до організаційно забезпеченого механізму її реалізації.

Практична діяльність Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції також знаходить своє відображення в підготовці експертно-аналітичних документів щодо відповідності національного законодавства праву Європейського Союзу. Зокрема, показовим є Висновок щодо відповідності проекту Закону України «Про виноград, вино та продукти виноградарства» (реєстр. № 9139 від 22 березня 2023 року) положенням *acquis* ЄС та міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції.

У межах зазначеного висновку здійснено комплексну оцінку положень законопроекту на предмет їх узгодженості з правом Європейського Союзу, що свідчить про участь Урядового офісу в забезпеченні адаптації національного законодавства до *acquis* ЄС та формуванні правових передумов для реалізації інтеграційного курсу. Цей приклад ілюструє, що діяльність Урядового офісу не обмежується координаційною функцією, а охоплює також аналітичне й експертне забезпечення нормотворчого процесу, спрямованого на досягнення стратегічної мети членства України в Європейському Союзі.

Отже, Кабінет Міністрів України в системі конституційного механізму державної влади є інституційним центром виконавчої реалізації стратегічних приписів Основного Закону. Його статус визначається не лише обсягом повноважень, а й функціональним призначенням організувати виконання Конституції та забезпечувати проведення державної політики відповідно до встановлених конституційних орієнтирів.

У цьому сенсі Кабінет Міністрів України є суб'єктом забезпечення конституційного курсу на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО, оскільки

саме через його діяльність відбувається інституційна трансформація конституційної норми-принципу в систему управлінських рішень і державних програм. Його роль не зводиться до технічного виконання окремих актів, а полягає у формуванні та реалізації комплексної державної політики в межах визначеного Конституцією стратегічного напрямку розвитку держави.

Осмислення ролі Кабінету Міністрів України як суб'єкта забезпечення конституційного курсу потребує аналізу теоретичних підходів до природи виконавчої влади й місця уряду в системі органів державної влади. Без такого доктринального підґрунтя аналіз компетенції Кабінету Міністрів залишатиметься формально-нормативним і не дасть змоги висвітлити глибинну функціональну природу цього органу.

У конституційно-правовій доктрині виконавчу владу традиційно розглядають як гілку державної влади, що має забезпечувати практичну реалізацію законів й організацію управління державними справами. М. Козюбра [151, с. 323–329] зауважує, що виконавча влада є інструментом реалізації волі законодавця та є механізмом забезпечення дії Конституції і законів у суспільних відносинах. Такий підхід акцентує на функціональному призначенні виконавчої влади, а саме забезпеченні правопорядку й стабільності державного управління. З аналізу позиції В. Шаповала [294, с. 35–36] можна дійти висновку про організаційно-управлінську природу виконавчої влади, яка відрізняється від нормотворчої функції парламенту та контрольної функції суду. Виконавча влада має безперервний характер діяльності й здійснює оперативне управління державними процесами. Саме ця ознака безперервності є визначальною в контексті реалізації стратегічних конституційних приписів, що потребують тривалого й системного впровадження. У працях О. Батанова виконавчу владу розглядають як системоутворювальний елемент механізму держави, який забезпечує інтеграцію різних напрямів державної політики [82, с. 79–85]. З цієї позиції уряд є центром координації та узгодження діяльності міністерств, що надає йому особливого значення в процесах реформування та модернізації державного управління. М. Савчин у своїх дослідженнях засвідчує значення

принципу верховенства права для діяльності виконавчої влади, спрямовуючи увагу на межі дискреції уряду й необхідність дотримання принципів пропорційності та правової визначеності [247, с. 40–65]. Такий підхід дає змогу тлумачити діяльність Кабінету Міністрів не лише як управлінську, а як правозастосовну та нормативно обмежену Конституцією. Сучасна доктрина також розглядає уряд як центр формування та реалізації державної політики. У парламентсько-президентській республіці, якою є Україна, Кабінет Міністрів не лише виконує закони, а й ініціює законодавчі зміни, формує програму діяльності та несе політичну відповідальність перед парламентом. Отже, уряд є суб'єктом, який поєднує адміністративну та політичну функції в межах конституційно визначеної моделі розподілу влади.

Важливе значення має концепція уряду як «центру публічної політики»². У межах цього підходу Кабінет Міністрів України розглядають як орган, що визначає пріоритети розвитку держави в межах, встановлених Конституцією та законами. Він не формує стратегічний напрям самостійно, а забезпечує його конкретизацію та реалізацію через систему управлінських рішень. У контексті конституційного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й НАТО доктринальні підходи до природи виконавчої влади дають змогу дійти важливого висновку про те, що саме уряд є тим органом, який здатний забезпечити системну інституційно-правову трансформацію в межах стратегічних приписів Конституції України. Його організаційна структура, повноваження щодо координації та бюджетного планування, а також відповідальність перед парламентом формують інституційну основу для реалізації стратегічних завдань.

Водночас проаналізована нами вище доктрина засвідчує, що виконавча влада не є автономним центром державної волі. Її діяльність похідна від Конституції та законів і здійснювана в межах визначених повноважень. Отже, Кабінет Міністрів як суб'єкт забезпечення конституційного курсу діє не як самостійний визначник геополітичного напрямку держави, а як орган,

² Концепція уряду як «центру публічної політики» передбачає перехід від суто адміністративного управління до відкритого формування рішень через діалог із суспільством.

уповноважений організувати виконання вже встановленого конституційного стратегічного орієнтира.

Отже, теоретичні підходи до розуміння виконавчої влади та ролі уряду в механізмі держави підтверджують обґрунтованість визначення Кабінету Міністрів України суб'єктом забезпечення конституційного курсу. Його інституційна природа, функціональне призначення та компетенційні повноваження дають змогу розглядати уряд як центральну ланку практичної реалізації стратегічних приписів Основного Закону.

Висвітлення ролі Кабінету Міністрів України як суб'єкта забезпечення конституційного курсу потребує попереднього з'ясування змісту категорії «суб'єкт забезпечення» у конституційно-правовому вимірі. Без такого теоретичного уточнення відповідне положення ризикує залишитися описовим і не отримати належного методологічного обґрунтування. У межах цього дослідження розмежовано поняття «виконання» та «забезпечення» реалізації конституційного курсу. Виконання пов'язане з безпосереднім здійсненням конкретних заходів інтеграційної політики, натомість забезпечення охоплює ширший комплекс організаційних, координаційних і нормативних дій, спрямованих на створення умов для реалізації стратегічної мети.

У конституційному праві суб'єктом є носій конституційної правосуб'єктності, який наділений визначеною Конституцією та законами компетенцією і здатний вступати в конституційні правовідносини [193, с. 123–125]. Ідеться не лише про формальне існування органу державної влади, а про наявність у нього юридично закріпленого обсягу повноважень, що дає змогу впливати на реалізацію конституційних норм. У цьому сенсі суб'єктність у конституційному праві безпосередньо пов'язана з категорією компетенції. Компетенція є юридичною підставою діяльності органу державної влади та визначає межі його впливу на суспільні відносини. Саме через компетенцію реалізується принцип верховенства Конституції, оскільки жоден орган не може діяти поза межами та поза способом, визначеним Основним Законом. Тож визнання Кабінету Міністрів України суб'єктом забезпечення конституційного

курсу має ґрунтуватися на аналізі його компетенційних повноважень, а не на політичних оцінках чи функціональній доцільності.

Важливе значення набуває з'ясування змісту поняття «забезпечення». У конституційно-правовій доктрині цю категорію використовують для позначення діяльності, спрямованої на створення правових, організаційних і матеріальних умов для реалізації конституційних норм [265, с. 50–54]. Забезпечення не тотожне гарантуванню. Якщо гарантування передбачає охорону та захист певного конституційного блага або принципу, то забезпечення має ширший і функціональний характер, адже воно охоплює організацію, координацію та практичне впровадження відповідних норм у життя.

Розмежування гарантування та забезпечення має принципове значення для логіки нашого дослідження. У попередньому підрозділі було обґрунтовано роль Президента України як гаранта конституційного курсу, що означає його обов'язок забезпечувати незворотність стратегічного напрямку розвитку держави та додержання відповідних конституційних приписів. Натомість Кабінет Міністрів України є суб'єктом забезпечення цього курсу, оскільки саме на нього покладено функцію організації виконання Конституції та законів України й реалізацію державної політики.

Забезпечення в цьому контексті означає: нормативно-організаційне впровадження конституційної норми-принципу; координацію діяльності органів виконавчої влади; створення умов для досягнення стратегічної конституційної мети; реалізацію державної політики в межах визначеного конституційного напрямку.

Отже, суб'єкт забезпечення – це орган державної влади, на який покладено обов'язок створювати умови для реалізації конституційної норми й організувати її практичне виконання в межах своєї компетенції.

З огляду на це, конституційний курс на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору, закріплений у ст. 85, 102 та 116 Конституції України, породжує для органів публічної влади відповідний обов'язок діяти в напрямі його реалізації. Для Кабінету Міністрів

України цей обов'язок впливає безпосередньо з його конституційної функції забезпечення виконання Конституції та проведення державної політики. Юридична природа забезпечення також пов'язана з принципом безперервності виконавчої влади [304, с. 111–114]. На відміну від законодавчої діяльності, яка має сесійний характер, виконавча влада функціонує постійно. Саме тому реалізація стратегічних конституційних приписів потребує безперервного управлінського процесу, що здійснює Кабінетом Міністрів України через систему центральних органів виконавчої влади.

Водночас забезпечення не означає необмеженої дискреції уряду. Діяльність Кабінету Міністрів у цій сфері обмежена Конституцією, законами України та принципом верховенства права. Він не вправі змінювати зміст конституційного курсу чи визначати його альтернативні напрями, оскільки це належить до компетенції установчої влади та законодавця. Уряд здійснює забезпечення виключно в межах встановленого стратегічного орієнтира.

Отже, категорія «суб'єкт забезпечення» у конституційному праві має комплексний зміст і поєднує в собі елементи компетенції, функціонального призначення та відповідальності органу державної влади. Кабінет Міністрів України відповідає цим ознакам, оскільки: є конституційно визначеним органом виконавчої влади; наділений повноваженнями щодо проведення державної політики; забезпечує виконання Конституції та законів України; здійснює координацію діяльності всієї системи виконавчої влади.

У цьому контексті його роль як суб'єкта забезпечення конституційного курсу є логічним наслідком його конституційного статусу та функціонального призначення в механізмі державної влади.

Поглиблення змісту категорії «забезпечення» доцільно здійснювати з огляду на підходи Конституційного Суду України, оскільки саме його правові позиції конкретизують нормативний зміст конституційних приписів і відображають функціональне навантаження термінів «гарантує» і «забезпечує» в тексті Конституції. У системі конституційних цінностей «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», що формує загальну рамку

для тлумачення забезпечувальної діяльності органів публічної влади (Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007; від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002) [243; 244]. У правових позиціях Конституційного Суду простежується підхід, за яким «забезпечення» не зводиться до проголошення права чи формального закріплення гарантії. Навпаки, забезпечення передбачає створення реальних умов і механізмів, що уможливають реалізацію відповідного припису, зокрема через закріплення процедур й інституційних інструментів (Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007; від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008) [244].

У цьому сенсі «забезпечення» є категорією функціонально-операційною, яка описує не стільки стан охоронюваності, скільки процес організації здійснення конституційного припису. Діяльність Кабінету Міністрів України як суб'єкта забезпечення здійснюють у межах компетенції, визначеної ст. 116 Конституції України, що своєю чергою підтверджують правові позиції Конституційного Суду щодо меж урядової дискреції (Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012; від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99) [245].

Застосовуючи компетенційний підхід, Конституційний Суд України в низці рішень прямо пов'язує забезпечувальну діяльність Кабінету Міністрів України з його функціями, визначеними ст. 116 Конституції України. У справі щодо соціальних виплат Суд зазначив, що надання уряду повноваження встановлювати в передбачених законом випадках порядок і розміри виплат пов'язано з його функціями, визначеними п. 2, 3 ст. 116 Конституції, має здійснюватися «відповідно до Конституції та законів України» (Рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012) [245]. Це має важливе значення для нашого дослідження, оскільки демонструє, що «забезпечення» у виконанні урядом конституційних приписів виявляється через нормотворчо-організаційні механізми, але водночас суворо в межах закону та Конституції.

Схожий підхід можна прослідкувати і в правових позиціях Суду щодо здійснення Кабінетом Міністрів України окремих конституційних повноважень – уряд, реалізуючи компетенцію, діє «не на власний розсуд, а згідно із законом», що

відображає конституційну вимогу пов'язаності виконавчої влади правом (Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99; від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012) [245]. Отже, забезпечення в конституційно-правовому сенсі не є вільною управлінською діяльністю, це юридично зумовлений та процедурно обмежений спосіб реалізації конституційної функції.

Окремо слід зауважити, що в системі гарантій Конституційний Суд послідовно розглядає неприпустимість звуження змісту й обсягу прав як конституційний бар'єр для публічної влади, що також впливає на розуміння забезпечення. Його не можна здійснювати ціною звуження конституційного змісту, оскільки звуження Суд кваліфікує як різновид обмеження (Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008; від 20 березня 2002 № 5-рп/2002) [245]. Отже, забезпечувальна діяльність органів влади має відповідати конституційним стандартам правової визначеності, пропорційності та недопущення фактичного «вимивання» правового змісту відповідних приписів.

З огляду на доктринальні підходи та практику Конституційного Суду України, доцільно розмежувати щонайменше три близькі, але не тотожні категорії: «гарантування», «забезпечення» і «виконання». По-перше, гарантування тяжіє до охоронно-стабілізаційного змісту, тому що відображає роль держави (або окремого суб'єкта влади) як носія обов'язку захищати конституційний припис, забезпечувати його непорушність, запобігати відступам і звуженням. У логіці побудови другого розділу гарантійний вимір реалізації конституційного курсу пов'язується з інституційною роллю Президента України (підрозділ 2.2), натомість у підрозділі 2.3 предметом аналізу є забезпечувальний вимір, притаманний діяльності Кабінету Міністрів України як вищого органу виконавчої влади. Таке функціональне розмежування дає змогу чітко диференціювати рівні інституційного механізму реалізації конституційного курсу й уникнути повторів у дослідженні.

По-друге, забезпечення має організаційно-інституційний характер і полягає у формуванні процедур, координаційних та ресурсних інструментів, через які

норма-принцип набуває практичного змісту. Саме на цьому підході акцентує Конституційний Суд України, коли пов'язує забезпечення прав і свобод із потребою в механізмах (процедурах), що створюють реальні можливості їх здійснення.

По-третє, виконання має прикладний, правозастосовний характер. Ідеться про організацію реалізації конституційних і законодавчих приписів, що покладено на Кабінет Міністрів України відповідно до ст. 116 Конституції України. У цьому контексті забезпечення постає родовим поняттям, натомість виконання – його функціонально конкретизованим виявом у системі виконавчої влади.

З огляду на це, Кабінет Міністрів України є суб'єктом забезпечення конституційного курсу не тому, що він здійснює зовнішню діяльність, а тому що його конституційна природа полягає в організації реалізації конституційних приписів і створенні умов для втілення стратегічних норм-принципів. Це засвідчує і підхід Конституційного Суду, який, по-перше, відображає забезпечення як потребу в дієвих механізмах, по-друге, прив'язує конкретні урядові регулятивні повноваження до функцій Кабінету Міністрів, визначених ст. 116 Конституції України.

Отже, забезпечення конституційного курсу в межах цього дослідження розглядають як зумовлену компетенцією та обмежену Конституцією діяльність Кабінету Міністрів України, спрямовану на створення організаційних, нормативних і ресурсних передумов реалізації стратегічної норми-принципу щодо набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО.

Для з'ясування ролі Кабінету Міністрів України як суб'єкта забезпечення конституційного курсу необхідно визначити правову природу курсу, закріпленого 2019 року в Конституції України. Внесення відповідних змін стало якісною трансформацією правового статусу євроінтеграційного та євроатлантичного напрямку розвитку держави, від політичної декларації та програмного орієнтира цей вектор набув статусу конституційної норми, обов'язкової для всіх органів публічної влади.

У межах цього підрозділу конституційний курс розглянуто не як загальнотеоретичну категорію, а як нормативну рамку діяльності виконавчої влади. Він не є нормою-правилом, що встановлює конкретний алгоритм поведінки, а має характер норми-принципу стратегічного спрямування. Саме така природа норми зумовлює необхідність її організаційного забезпечення, оскільки вона визначає напрям державної політики, але не встановлює детального механізму її реалізації.

Імперативність конституційного курсу полягає в обов'язковості дотримання встановленого стратегічного вектору розвитку. Для Кабінету Міністрів України це означає, що формування та реалізацію державної політики слід здійснювати відповідно до конституційно визначеної мети, тобто набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Отже, курс є нормативним орієнтиром урядової діяльності.

Системний характер конституційного курсу підтверджує його закріплення у взаємопов'язаних положеннях ст. 85, 102 і 116 Конституції України [156]. Зазначене свідчить про те, що відповідний стратегічний напрям інституційно інтегрований у компетенцію ключових суб'єктів публічної влади. Якщо Верховна Рада України забезпечує нормативне оформлення курсу, а Президент України є його гарантом, то Кабінет Міністрів України – тим органом, через який здійснюють його практичну реалізацію.

Подвійний характер конституційного курсу, тобто і цільовий, і зобов'язальний, безпосередньо пов'язаний із функціями уряду. З одного боку, курс визначає стратегічну мету розвитку держави; з іншого – покладає на органи виконавчої влади обов'язок організовувати державну політику у відповідному напрямі. Саме з цього зобов'язального аспекту впливає роль Кабінету Міністрів України як суб'єкта забезпечення курсу.

Стратегічний характер норми-принципу не означає її абстрактності. Її реальний зміст відображається через діяльність уповноважених органів, насамперед органів виконавчої влади. Реалізацію курсу здійснюють через прийняття нормативно-правових актів, розроблення та виконання державних

програм, проведення реформ і координацію діяльності центральних органів виконавчої влади. Усі ці функції належать до компетенції Кабінету Міністрів України відповідно до ст. 116 Конституції України.

Отже, у межах цього підрозділу конституційний курс розглянуто як стратегічну норму-принцип, що є імперативною нормативною рамкою діяльності Кабінету Міністрів України. Саме через його організаційно-управлінську діяльність відбуваються інституційне забезпечення та практична реалізація стратегічного припису Основного Закону.

Закріплення в Конституції України стратегічного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору зумовлює необхідність з'ясування правової природи поняття повноправне членство. Ідеться не лише про політичну інтеграцію або розширення міжнародного співробітництва, а про набуття державою юридичного статусу члена відповідної міжнародної організації з повним обсягом прав й обов'язків. У міжнародно-правовому розумінні членство означає включення держави до складу міжнародної організації на підставі установчого договору та прийняття на себе комплексу зобов'язань, передбачених її правопорядком [299, с. 93–101]. Однак у конституційно-правовому аспекті поняття повноправного членства набуває додаткового змісту. Воно є стратегічною метою держави, закріпленою на рівні Основного Закону, водночас орієнтиром трансформації внутрішнього правопорядку.

Повноправне членство не тотожне формам асоціації, партнерства чи участі в окремих програмах співробітництва. Воно передбачає повну інтеграцію у правову й інституційну систему відповідної організації. У випадку Європейського Союзу це означає участь у його інституціях, застосування *acquis communautaire*, виконання рішень Суду Європейського Союзу та реалізацію принципів правопорядку ЄС [49]. У випадку НАТО – участь у системі колективної безпеки та виконання зобов'язань, що випливають із Північноатлантичного договору [250, с. 258–265].

Проте в межах цього дослідження принциповим є не міжнародно-правовий, а конституційний вимір повноправного членства. У Конституції України його закріплено як кінцеву стратегічну мету державної політики. Така конституціоналізація інтеграційної мети означає, що набуття членства стає складовою конституційної ідентичності держави та визначає напрям розвитку її правової системи [89, с. 3–14]. З позицій конституційної теорії повноправне членство можна розглядати як юридичний результат реалізації норми-принципу стратегічного характеру. Якщо конституційний курс визначає напрям руху, то повноправне членство є тим станом, досягнення якого засвідчує реалізацію відповідної стратегічної мети. Отже, між курсом і членством є відношення «процес – результат». Водночас повноправне членство не виникає автоматично внаслідок конституційного проголошення. Воно потребує комплексної адаптації правової системи, інституційної модернізації, реформування публічного управління та забезпечення відповідності держави критеріям членства [90, с. 110–112]. У цьому аспекті стратегічна мета, закріплена в Конституції, трансформується в систему конкретних зобов'язань для органів публічної влади.

Для Кабінету Міністрів України повноправне членство є орієнтиром формування та реалізації державної політики. Оскільки саме уряд забезпечує проведення внутрішньої та зовнішньої політики держави й організовує виконання законів, досягнення відповідного статусу є наслідком його системної управлінської діяльності. Повноправне членство є не абстрактною політичною декларацією, а кінцевою юридичною метою, що потребує адміністративного, нормативного й організаційного забезпечення.

Важливо також зазначити, що конституційне закріплення мети повноправного членства обмежує можливість довільного перегляду державного курсу без внесення змін до Конституції України. Такий підхід посилює стабільність стратегічного напрямку розвитку й забезпечує правову визначеність як для органів влади, так і для суспільства загалом.

Отже, повноправне членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору в конституційно-правовому вимірі є:

стратегічною метою держави, закріпленою в Основному Законі; юридичним результатом реалізації конституційного курсу; орієнтиром трансформації національного правопорядку; критерієм оцінки діяльності органів публічної влади.

У цій системі координат Кабінет Міністрів України постає як суб'єкт забезпечення досягнення відповідної мети, оскільки саме через його діяльність здійснюють організацію державної політики та практичне впровадження стратегічних приписів Конституції України.

Закріплення конституційного курсу як норми-принципу стратегічного характеру не гарантує його реалізацію. Наявність компетенції в Кабінеті Міністрів України також не є достатньою передумовою досягнення стратегічної мети. Реалізація стратегічних конституційних приписів потребує інституційної спроможності органу виконавчої влади здійснювати системне управління, координувати діяльність підпорядкованих органів і забезпечувати належний рівень адміністративної ефективності.

У сучасній конституційній теорії дедалі важливіше значення має категорія інституційної спроможності [121, с. 292–299], яку розглядають як здатність органу публічної влади ефективно реалізовувати надані йому повноваження відповідно до принципу верховенства права. Інституційна спроможність поєднує нормативний, організаційний, кадровий, фінансовий та процедурний компоненти, що забезпечують реальність здійснення компетенції.

У контексті Кабінету Міністрів України інституційна спроможність означає: здатність формувати узгоджену державну політику відповідно до стратегічних приписів Конституції; ефективну координацію діяльності міністерств й інших центральних органів виконавчої влади; належний рівень нормотворчої діяльності та правозастосування; забезпечення стабільності управлінських процесів незалежно від політичної кон'юнктури.

Важливе значення ця категорія має у зв'язку з реалізацією конституційного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Такий курс передбачає глибоку трансформацію

правового порядку, адаптацію законодавства, модернізацію публічного управління та забезпечення відповідності державних інституцій визначеним стандартам. Усі ці процеси здійснюються не одноразово, а протягом тривалого часу, що потребує стійкої адміністративної спроможності уряду.

З позицій конституційного права інституційна спроможність є похідною від принципу ефективності державної влади. Хоча Конституція України прямо не використовує термін «ефективність», її норми щодо обов'язку держави забезпечувати права і свободи людини й виконувати власні зобов'язання імпліцитно передбачають, що діяльність органів влади має бути результативною. Тож ефективність урядової діяльності є необхідною умовою реальної дії стратегічної норми-принципу, натомість її відсутність знижує рівень фактичної реалізації конституційного припису. Інституційна спроможність не можна розглядати поза межами принципу верховенства права. Діяльність Кабінету Міністрів України має відповідати вимогам правової визначеності, пропорційності й недискримінаційності. Ефективність не може виправдовувати вихід за межі компетенції чи порушення конституційних гарантій. Отже, інституційна спроможність має дві взаємопов'язані складові – управлінську результативність і правову обмеженість.

Стратегічні норми Конституції України вирізняються тривалим періодом реалізації та спрямовані на системне оновлення правового й інституційного порядку. Тож їх забезпечення покладає на Кабінет Міністрів України обов'язок здійснювати не лише формальне виконання компетенційних повноважень, а й послідовну управлінську діяльність із планування, координації та контролю реалізації державної політики в межах конституційно визначеного напрямку.

Інституційна спроможність уряду також пов'язана з принципом політичної відповідальності перед Верховною Радою України. Підзвітність і контроль забезпечують додатковий механізм стимулювання ефективності діяльності Кабінету Міністрів [79]. У цьому сенсі інституційна спроможність набуває не лише адміністративного, а й конституційно-політичного виміру.

Отже, інституційна спроможність Кабінету Міністрів України є необхідною умовою реалізації стратегічних норм Конституції. Вона забезпечує перетворення компетенційних повноважень на реальний управлінський процес, спрямований на досягнення конституційно визначеної мети – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

Узагальнюючи викладене, можна дійти *висновку*, що Кабінет Міністрів України як суб'єкт забезпечення конституційного курсу поєднує у своїй діяльності: компетенційний вимір (наявність повноважень); функціональний вимір (організація реалізації державної політики); забезпечувальний вимір (створення умов для втілення стратегічної норми-принципу); інституційний вимір (здатність ефективно реалізовувати визначені повноваження).

Саме ця сукупність ознак надає можливість розглядати Кабінет Міністрів України як центральну ланку інституційного механізму забезпечення конституційного курсу на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО.

Визнання Кабінету Міністрів України суб'єктом забезпечення конституційного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору ґрунтується на аналізі його конституційної компетенції, яка визначає юридичні межі та інструменти діяльності уряду, трансформуючи стратегічну норму-принцип у сферу конкретних управлінських повноважень. Відповідно до ст. 113–116 Конституції України, Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади та забезпечує проведення державної політики [156]. Його компетенція має комплексний характер й охоплює нормотворчу, організаційну, координаційну, фінансову та контрольну складові.

Розглянемо повноваження щодо проведення державної політики. Конституційна норма про забезпечення внутрішньої та зовнішньої політики означає, що стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО має бути інтегрований у всі сфери державного управління. Його реалізація є системною складовою загальнодержавної політики, а не окремою функцією. Повноваження щодо виконання Конституції та законів України. Кабінет Міністрів забезпечує

виконання Конституції та законів, що поширюється і на реалізацію конституційного курсу. Це охоплює організацію правозастосування, розроблення підзаконних актів, координацію органів виконавчої влади та контроль за дотриманням правових приписів.

Координаційна компетенція передбачає, що уряд спрямовує і координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, забезпечуючи єдність державної політики. Реалізація стратегічного курсу має системний характер, її здійснюють через узгоджене функціонування всієї вертикалі виконавчої влади.

Розроблення та виконання Державного бюджету України, а також реалізація загальнодержавних програм створюють матеріальну й інструментальну основу інтеграційних реформ, необхідних для досягнення членства. Діяльність уряду обмежена Конституцією, законами України та принципом верховенства права. Кабінет Міністрів не вправі змінювати стратегічну мету, а здійснює вибір засобів її реалізації в межах визначеного конституційного орієнтира. Тож компетенційний механізм Кабінету Міністрів України у сфері забезпечення конституційного курсу поєднує нормативно-організаційні, координаційні та фінансово-програмні інструменти, а також відповідальність у межах системи стримувань і противаг. Отже, Кабінет Міністрів України є суб'єктом забезпечення конституційного курсу саме в силу своєї конституційної компетенції як вищого органу виконавчої влади, через діяльність якого стратегічна норма-принцип трансформується в системний управлінський процес, спрямований на досягнення членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

За результатами дослідження конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України як суб'єкта забезпечення конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору сформульовано такі висновки.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі виконавчої влади, наділеним комплексною компетенцією щодо проведення державної політики та

забезпечення виконання Конституції і законів України, що зумовлює його функціональну спрямованість на практичну реалізацію конституційних приписів.

Категорія «суб'єкт забезпечення» має комплексний зміст й охоплює компетенційний, функціональний та відповідальний виміри. На відміну від гарантування, яке має охоронний характер, забезпечення полягає у формуванні організаційних, нормативних і матеріальних передумов реалізації конституційної норми. У цьому контексті Кабінет Міністрів України є суб'єктом забезпечення, натомість Президент України – гарантом стратегічного курсу.

Конституційний курс на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору є нормою-принципом стратегічного спрямування, що має імперативний характер і визначає обов'язок органів публічної влади діяти відповідно до встановленого вектору розвитку держави.

Повноправне членство є юридично визначеною стратегічною метою держави, досягнення якої передбачає системну трансформацію правового порядку й інституційну модернізацію. У цьому процесі Кабінет Міністрів України є центральним виконавчим суб'єктом.

Компетенційний механізм Кабінету Міністрів охоплює повноваження щодо проведення державної політики, виконання Конституції та законів, координації діяльності органів виконавчої влади, а також бюджетного і програмного забезпечення, через які стратегічна норма-принцип трансформується у практичний управлінський процес.

Практика Конституційного Суду України засвідчує, що забезпечення конституційних приписів здійснюють через створення дієвих механізмів їх реалізації в межах компетенції органів виконавчої влади та підлягає конституційному контролю відповідно до принципу верховенства права.

Інституційна спроможність Кабінету Міністрів України є необхідною умовою реалізації конституційного курсу та поєднує ефективність управлінської діяльності з дотриманням принципів правової визначеності, пропорційності й підзвітності.

Отже, Кабінет Міністрів України є суб'єктом забезпечення конституційного курсу через свою конституційну природу як вищий орган виконавчої влади, діяльність якого має системний та інституційно організований характер і забезпечує трансформацію стратегічних приписів Конституції в практичну державну політику.

2.4. Інші державні органи в механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

Закріплення в Конституції України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору (зміни до ст. 85, 102, 116 Конституції України) трансформувало європейську та євроатлантичну інтеграцію з площини політичної програми в площину конституційного обов'язку органів державної влади. Така конституціоналізація інтеграційного вектору зумовлює необхідність розгляду механізму його реалізації не лише як сукупності повноважень Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України, а як складної багаторівневої системи інституційної взаємодії.

У підрозділах 2.1–2.3 висвітлено нормативний, гарантійний та виконавчо-управлінський рівні механізму. Проте зазначені рівні не вичерпують повної архітектури реалізації конституційного курсу. Інтеграція до ЄС і НАТО передбачає трансформацію функціонування всієї системи публічної влади, включно з органами конституційного контролю, безпековими структурами, незалежними регуляторами та спеціалізованими центральними органами виконавчої влади.

У зв'язку з цим обґрунтованим є виокремлення функціонально-диференційованого рівня інституційного механізму. Ідеться про систему державних органів, які не формують стратегічного курсу, не здійснюють його

загального гарантування і не забезпечують комплексну урядову реалізацію, але виконують спеціалізовані контрольні, координаційні, регулятивні та секторальні функції, без яких інтеграційний процес є неможливим.

Функціонально-диференційований рівень інституційного механізму реалізації конституційного курсу доцільно визначити як системно організовану сукупність спеціалізованих державних органів, що здійснюють конституційний контроль, секторальну імплементацію, координацію, регулятивне й наглядове забезпечення інтеграційних процесів з метою досягнення відповідності держави стандартам Європейського Союзу та НАТО.

Ключовими ознаками цього рівня є функціональна спеціалізація, нормативна визначеність компетенції, відносна автономність у межах конституційної системи, спрямованість на імплементаційний і контрольний результат та інтеграційна зумовленість діяльності.

Функціональна спеціалізація передбачає здійснення діяльності в чітко визначених сферах – конституційного контролю, безпекової координації, секторальної імплементації, антикорупційного нагляду чи регуляторного забезпечення. Нормативна визначеність компетенції означає чітке закріплення повноважень відповідних органів у Конституції та законах України відповідно до вимог ст. 19 Основного Закону [156]. Відносна автономність забезпечує незалежність і професійність прийняття рішень у межах наданої компетенції. Спрямованість на імплементаційний та контрольний результат засвідчує прикладний характер діяльності цих інституцій, результатом якої є конкретні інституційні зміни, управлінські рішення та контрольні висновки. Інтеграційна зумовленість діяльності означає орієнтацію відповідних органів на досягнення стратегічної мети членства в ЄС і НАТО.

Конституція України створює нормативні передумови для функціонування такого рівня. Принцип поділу влади (ст. 6), вимога діяти в межах повноважень (ст. 19), верховенство Конституції (ст. 8), визначення системи органів виконавчої влади (ст. 113–118), статус органів конституційного контролю (ст. 147–153) та місце Ради національної безпеки і оборони України (ст. 107) формують

конституційний каркас, у межах якого можливе існування спеціалізованих і відносно автономних інституцій.

У доктрині сучасної конституційної держави зауважено, що поряд із класичними гілками влади функціонують незалежні контрольні та регулятивні інституції, які забезпечують стабільність правового порядку [97, с. 17–31; 165, с. 31–33]. В умовах європейської інтеграції ця модель набуває особливої значущості, оскільки відповідність стандартам ЄС передбачає інституційну автономію регуляторів, розвинену антикорупційну інфраструктуру й ефективний конституційний контроль.

Аналіз функціонування державних органів у сфері інтеграції дає підстави для висновку, що інституційний механізм реалізації конституційного курсу має поліцентричний характер. Він передбачає наявність кількох центрів прийняття рішень, взаємодія яких поєднує субординаційні та горизонтальні зв'язки, забезпечуючи баланс між автономією та координацією.

Узагальнюючи викладене, можна сформулювати таке положення: інституційний механізм реалізації конституційного курсу на членство в Європейському Союзі та НАТО є поліцентричною системою, у межах якої стратегічні, гарантійні, урядові, контрольні та регулятивні функції розподілені між різними органами державної влади, що діють на засадах взаємодії, координації та взаємного обмеження повноважень.

У цьому контексті значущою є категорія інституційної спроможності [121, с. 292–299]. Інституційна спроможність реалізації конституційного курсу – це здатність системи органів публічної влади діяти узгоджено, стабільно та результативно з метою виконання інтеграційних зобов'язань, що впливають з конституційного закріплення стратегічного курсу, на засадах верховенства права, розподілу влади й інституційної відповідальності.

Інституційна спроможність охоплює нормативну чіткість повноважень, організаційну структурованість, професійність кадрового забезпечення, стабільність правового статусу органів й ефективність міжінституційної координації. Саме на функціонально-диференційованому рівні найвиразніше

виявляється реальна здатність держави забезпечити перехід від конституційного проголошення стратегічної мети до її практичної реалізації.

Отже, відображення функціонально-диференційованого рівня інституційного механізму дає змогу перейти від загальної конструкції до аналізу конкретних інституцій, які забезпечують практичну реалізацію стратегічного конституційного курсу. Подальший виклад буде зосереджено на визначенні їх статусу, повноважень і ролі в системі поліцентричної взаємодії органів публічної влади.

Конституційний Суд України як інституційний гарант конституційної сумісності реалізації конституційного курсу. У структурі функціонально-диференційованого рівня інституційного механізму реалізації конституційного курсу ключову роль відіграє Конституційний Суд України, діяльність якого забезпечує збереження конституційної цілісності держави в умовах інтеграційних трансформацій. На відміну від Верховної Ради України, що здійснює нормативне оформлення стратегічного курсу, або Президента України, який відповідно до ст. 102 Конституції України [156] є гарантом його реалізації, Конституційний Суд України не формує зміст інтеграційної політики й не визначає її пріоритетів. Його роль є іншою за природою, вона полягає в забезпеченні відповідності інтеграційних рішень конституційним засадам державності. Відповідно до ст. 147–153 Конституції України Суд здійснює конституційний контроль, зокрема вирішує питання щодо відповідності Конституції України законів та інших правових актів, а також надає висновки щодо відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції вимогам ст. 157, 158 Основного Закону [156]. У контексті закріплення стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО це повноваження набуло особливої ваги, оскільки будь-яка глибока інституційна реформа, пов'язана з адаптацією до стандартів Європейського Союзу або НАТО, потенційно стосується конституційних засад організації публічної влади.

Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII [215] конкретизує ці повноваження, встановлюючи процедури конституційного провадження, механізми офіційного тлумачення Конституції та

визначення меж конституційності законодавчих змін. У цьому сенсі Суд є не лише органом контролю, а й суб'єктом формування конституційної доктрини, яка визначає допустимі межі трансформації держави в умовах інтеграції.

Європейський вимір діяльності Конституційного Суду України виявляється передусім у співвідношенні національного конституційного порядку з міжнародними зобов'язаннями держави. Конституція України в ст. 9 визнає чинні міжнародні договори частиною національного законодавства, водночас ст. 8 закріплює принцип верховенства Конституції [156]. В умовах європейської інтеграції це актуалізує питання конституційної сумісності імплементаційних актів і міжнародних зобов'язань із фундаментальними засадами Основного Закону.

У науковій доктрині зазначено, що сучасний конституційний контроль не може зводитися лише до формальної перевірки законів на відповідність тексту Конституції [98, с. 36–66; 111; 167, с. 48–52; 275, с. 11–14]. Він має забезпечити збереження основ конституційного ладу та конституційної ідентичності держави, навіть за умов її інтеграції в наднаціональні структури [266, с. 70–84]. Саме ця доктринальна лінія дає змогу розглядати діяльність Конституційного Суду України як інституційний механізм балансування між імперативом інтеграції та принципом конституційного суверенітету.

Показовим у цьому контексті є те, що внесення змін до Конституції України 2019 року щодо стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО передувало наданню відповідного висновку Конституційного Суду про відповідність законопроекту вимогам ст. 157 і 158 Конституції [94]. Цей факт демонструє, що навіть політично визначений стратегічний напрям держави не може бути реалізований поза межами конституційної процедури та без попереднього контролю з боку Суду.

Отже, роль Конституційного Суду України в механізмі реалізації конституційного курсу має подвійний характер. З одного боку, він гарантує стабільність конституційного ладу й запобігає неконституційним змінам під приводом інтеграції. З іншого боку, через формування правових позицій Суд

сприяє гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами верховенства права, прав людини й інституційної незалежності.

У цьому зв'язку вважаємо за доцільне сформулювати такі узагальнення. Конституційний Суд України в механізмі реалізації конституційного курсу виконує функцію інституційного гаранта конституційної сумісності інтеграційних трансформацій, забезпечуючи збереження основ конституційного ладу та баланс між міжнародними зобов'язаннями України і принципом верховенства Конституції. Отже, функціонально-диференційований рівень механізму не лише доповнює нормативний та виконавчий рівні, а й забезпечує їх конституційну легітимність. За відсутності конституційного контролю інтеграційний процес постає перед ризиком втратити системну узгодженість з Основним Законом.

Рада національної безпеки і оборони України в механізмі реалізації конституційного курсу: стратегічно-координаційний вимір євроатлантичної інтеграції. У структурі функціонально-диференційованого рівня інституційного механізму важливу роль відіграє Рада національної безпеки і оборони України. Її участь у забезпеченні інтеграційного вектору держави має специфічний характер, що зумовлений передусім безпековою складовою євроатлантичної інтеграції. На відміну від Верховної Ради України, яка здійснює нормативне оформлення стратегічного курсу, і Кабінету Міністрів України, який забезпечує його урядову реалізацію, Рада національної безпеки і оборони України функціонує як конституційний координаційний центр у сфері національної безпеки і оборони. Відповідно до ст. 107 Конституції України, Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України [156]. Це положення визначає її місце в системі органів державної влади як інституції, що забезпечує узгодженість діяльності суб'єктів сектору безпеки. Закріплення в Конституції України стратегічного курсу на набуття повноправного членства в НАТО зумовлює необхідність приведення сектору безпеки і оборони у відповідність до стандартів і принципів організації сектору безпеки держав – членів Альянсу [305, с. 12–16]. Ідеться не лише про реформування Збройних Сил України, а про комплексну трансформацію системи

оборонного планування, демократичного цивільного контролю, розподілу повноважень між органами державної влади, управління ресурсами та забезпечення прозорості діяльності безпекових інституцій.

Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР [222] деталізує її повноваження, зокрема щодо координації та контролю діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки. Водночас Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [218], який був прийнятий у контексті імплементації стандартів НАТО, визначає оновлену модель сектору безпеки і оборони, передбачаючи чітке розмежування повноважень між Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством оборони України й іншими суб'єктами. У цьому нормативному контексті Рада національної безпеки і оборони України набуває ролі стратегічного інтегратора безпекової політики. Її діяльність пов'язана з підготовкою та схваленням стратегічних документів, таких як Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2020 року, Воєнна стратегія від 25 березня 2021 року, Стратегія кібербезпеки від 26 серпня 2021 року тощо. Саме через ці документи відбувається конкретизація інтеграційних орієнтирів у сфері безпеки, їх інституційне закріплення та координація практичної реалізації.

Водночас Рада національної безпеки і оборони України не є самостійним органом виконавчої влади у класичному розумінні. Її рішення вводять у дію указами Президента України, що засвідчує зв'язок між гарантійною функцією глави держави та координаційною функцією Ради. У цьому виявляється особливий механізм взаємодії гарантійного та функціонально-диференційованого рівнів інституційного механізму.

У доктрині конституційного права акцентовано, що сучасна модель національної безпеки в демократичній державі передбачає баланс між ефективністю управління та дотриманням принципів верховенства права й цивільного контролю [108; 178, с. 166–170; 287, с. 32–39]. В умовах євроатлантичної інтеграції цей баланс набуває особливої значущості, оскільки

відповідність стандартам НАТО передбачає інституційну прозорість, чіткий розподіл компетенції та демократичну підзвітність сектору безпеки.

Участь Ради національної безпеки і оборони України в механізмі реалізації конституційного курсу має подвійний характер. З одного боку, вона забезпечує стратегічну координацію безпекової політики в напрямі інтеграції до НАТО. З іншого боку, через формування і реалізацію стратегічних документів вона сприяє інституційній модернізації сектору безпеки відповідно до європейських стандартів.

У цьому контексті доцільно сформулювати такі узагальнення. Рада національної безпеки і оборони України в механізмі реалізації конституційного курсу виконує функцію стратегічно-координаційного центру євроатлантичної інтеграції, забезпечуючи інституційну узгодженість та нормативну конкретизацію безпекових трансформацій. З огляду на це, Раду національної безпеки і оборони України не можна розглядати як допоміжний елемент інтеграційного механізму. Її діяльність є ключовою передумовою досягнення відповідності держави критеріям членства в НАТО, оскільки саме безпекова сфера є однією з ключових у процесі адаптації національних інституцій до стандартів Альянсу. Водночас аналіз практики функціонування Рада національної безпеки і оборони України дає змогу виявити й проблемні аспекти, пов'язані з балансом повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України, а також із питаннями прозорості прийняття рішень. У перспективі доцільним є нормативне уточнення процедур міжвідомчої координації інтеграційних рішень у безпековій сфері, що сприятиме підвищенню інституційної спроможності держави.

Центральні органи виконавчої влади в механізмі реалізації конституційного курсу. Якщо Верховна Рада України забезпечує нормативне закріплення стратегічного курсу, Президент України – його гарантійне забезпечення, а Кабінет Міністрів України – загальне урядове забезпечення, то реальна імплементація інтеграційних зобов'язань відбувається на рівні центральних органів виконавчої влади. Саме на цьому рівні конституційний курс набуває конкретного змісту у вигляді нормативних актів, управлінських рішень, адміністративних процедур й

інституційних реформ. Правову основу діяльності таких органів становлять положення ст. 113–118 Конституції України [156], які визначають систему виконавчої влади та принципи її функціонування, Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року № 794-VII [213], а також Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року № 3166-VI [235]. Останній визначає систему міністерств й інших центральних органів виконавчої влади, їх правовий статус, принципи діяльності та механізми координації. Відповідно до ст. 1 цього Закону, центральні органи виконавчої влади забезпечують формування та реалізацію державної політики у відповідних сферах [235].

У контексті реалізації конституційного курсу на членство в Європейському Союзі та НАТО важливе значення мають ті центральні органи, діяльність яких безпосередньо пов'язана з міжнародною інтеграцією, адаптацією законодавства, оборонною реформою та інституційною модернізацією державного управління.

Провідну роль у зовнішньополітичному вимірі інтеграції відіграє Міністерство закордонних справ України. Відповідно до Положення про Міністерство закордонних справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 року № 281 [197], Міністерство закордонних справ України забезпечує реалізацію державної політики у сфері зовнішніх зносин, координує діяльність органів виконавчої влади щодо здійснення зовнішньополітичного курсу, а також бере участь у підготовці та виконанні міжнародних договорів України. У межах європейської інтеграції Міністерство закордонних справ України виконує не лише представницьку функцію, а й функцію координації процесу виконання міжнародно-правових зобов'язань, що впливають з Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Міністерство є інституційним посередником між внутрішнім правопорядком України та правовою системою Європейського Союзу.

Водночас євроатлантичний вимір інтеграції безпосередньо пов'язаний з діяльністю Міністерства оборони України, яке відповідно до Закону України «Про

національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [218] здійснює формування та реалізацію державної політики у сфері оборони, забезпечує цивільний демократичний контроль над Збройними Силами України та впровадження стандартів НАТО у сфері оборонного планування, управління ресурсами та військової освіти. Цей Закон також закріпив оновлену модель управління сектором безпеки, передбачивши перехід до сучасних принципів оборонного менеджменту, що відповідають стандартам Альянсу. Саме на рівні Міністерства оборони України здійснюється імплементація цих принципів у практичну діяльність.

Водночас інтеграція до Європейського Союзу передбачає масштабну адаптацію національного законодавства до *acquis* ЄС. Цей процес охоплює майже всі сфери публічної політики від конкуренції та державної допомоги до захисту персональних даних, енергетики, транспорту та фінансового контролю. Кожне профільне міністерство та центральний орган виконавчої влади в межах своєї компетенції стає суб'єктом імплементації інтеграційних зобов'язань. У цьому аспекті доречно звернути увагу на інституційний механізм координації європейської інтеграції в системі виконавчої влади, який передбачає функціонування урядових офісів, міжвідомчих робочих груп, системи стратегічного планування та звітності. Хоча загальне забезпечення покладене на Кабінет Міністрів України, саме спеціалізовані центральні органи забезпечують змістовне наповнення інтеграційних реформ.

У науковій літературі зауважено, що адаптація національного законодавства до права ЄС є не лише техніко-юридичним процесом, а й глибинною трансформацією правової системи, яка потребує інституційної стабільності та професійної спроможності державного апарату [138, с. 33–38; 166, с. 53–72; 300, с. 25–28; 303]. У цьому сенсі центральні органи виконавчої влади є ключовими носіями інституційної модернізації.

Отже, їх роль у механізмі реалізації конституційного курсу полягає не у визначенні стратегії, а в забезпеченні її операціоналізації, тобто перетворенні

загальних конституційних приписів на конкретні управлінські дії, нормативні рішення та інституційні зміни.

Узагальнюючи викладене, спробуємо сформулювати такі *висновки*. Центральні органи виконавчої влади в механізмі реалізації конституційного курсу виконують функцію операціоналізації інтеграційних трансформацій, забезпечуючи секторальну імплементацію *acquis* ЄС і стандартів НАТО через нормативне, організаційне й управлінське впровадження відповідних реформ. Водночас ефективність їхньої діяльності безпосередньо залежить від рівня інституційної координації, професійності державної служби та стабільності правового статусу. У цьому контексті актуальним є питання посилення спроможності державної служби до виконання інтеграційних завдань, що може бути предметом подальших наукових рекомендацій.

Незалежні регулятори й антикорупційні інституції як індикатор інституційної зрілості держави в процесі реалізації конституційного курсу. Реалізація конституційного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору не обмежується політичним проголошенням стратегічної мети чи нормативною адаптацією законодавства. Одним із ключових критеріїв відповідності держави стандартам ЄС є наявність стабільних, незалежних і функціонально спроможних інституцій, здатних забезпечувати верховенство права, боротьбу з корупцією, конкуренцію, прозорість публічних фінансів і належне регулювання ринків. У цьому контексті функціонально-диференційований рівень інституційного механізму реалізації конституційного курсу охоплює також систему незалежних регуляторів й антикорупційних органів, які відіграють роль індикатора інституційної спроможності держави.

Конституція України прямо не визначає статус кожного з таких органів, однак її положення про верховенство права (ст. 8), обов'язковість додержання Конституції та законів органами державної влади (ст. 19), а також принципи поділу влади (ст. 6) створюють конституційний фундамент для існування незалежних інституцій контрольного та регулятивного характеру [156]. Саме в

цьому конституційному контексті функціонують антикорупційні органи та незалежні регулятори.

Важливе місце в системі антикорупційної інфраструктури посідають *Національне антикорупційне бюро України (досудове розслідування) і Національне агентство з питань запобігання корупції (превенція)*, діяльність яких регламентована відповідно Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [217] та Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [209]. Крім того, функціонування Вищого антикорупційного суду (судова спеціалізація) завершило формування спеціалізованої антикорупційної юрисдикції. Створення цієї системи було безпосередньо пов'язане з виконанням міжнародних зобов'язань України в межах європейської інтеграції та реалізації принципів верховенства права. У праві та практиці Європейського Союзу увагу зосереджено на стабільності антикорупційних інституцій, їхній незалежності від політичного впливу, прозорості процедур призначення керівництва та гарантіях процесуальної автономії.

У цьому аспекті антикорупційні органи не є додатковими елементами державного апарату, а виконують роль структурних складників інституційного механізму реалізації конституційного курсу. Вони забезпечують довіру до держави як суб'єкта, здатного виконувати зобов'язання перед Європейським Союзом, зокрема у сфері боротьби з корупцією, захисту публічних фінансів і забезпечення чесної конкуренції.

Увагу привертають незалежні регулятори у сферах енергетики, конкуренції, фінансових послуг й електронних комунікацій. Такі органи, як *Антимонопольний комітет України* чи *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг*, виконують функцію забезпечення ринкової конкуренції та прозорого регулювання, що є ключовою вимогою права Європейського Союзу, адже їх незалежність є структурною умовою функціонування конкурентного й енергетичного ринків відповідно до *acquis* ЄС. Європейська модель регулювання ґрунтується на принципі інституційної

автономії регуляторів, що передбачає їхню незалежність від політичних рішень виконавчої влади, чіткість процедур прийняття рішень і підзвітність у межах закону. У контексті інтеграції до ЄС Україна поступово імплементує ці стандарти, що відображено в законодавчих змінах, спрямованих на посилення гарантій незалежності регуляторних органів.

У науковій доктрині [199] зазначено, що формування незалежних регуляторів є ознакою переходу від централізованої адміністративної моделі до моделі регулятивної держави, у якій публічне управління здійснюють на основі принципів прозорості, професійності та підзвітності, що відповідає європейському розумінню принципів належного врядування.

У цьому контексті доцільно сформулювати узагальнення, що незалежні регулятори й антикорупційні інституції в механізмі реалізації конституційного курсу є структурними елементами інституційної зрілості держави, забезпечуючи відповідність внутрішньої організації публічної влади принципам верховенства права, прозорості й інституційної автономії, що є необхідною передумовою членства в Європейському Союзі.

Отже, функціонально-диференційований рівень механізму не обмежується класичними органами державної влади. Він охоплює також інституції, створені з метою забезпечення системної трансформації держави відповідно до європейських стандартів. Їх стабільність, незалежність й ефективність безпосередньо впливають на спроможність України реалізувати конституційно закріплений стратегічний курс. Водночас практика функціонування таких органів засвідчує наявність викликів, пов'язаних із забезпеченням реальної незалежності, фінансової автономії та захисту від політичного впливу. У перспективі доцільним є вдосконалення законодавчих гарантій інституційної автономії регуляторів і посилення механізмів парламентського контролю, що є необхідною умовою підвищення рівня довіри до державних інституцій як всередині країни, так і з боку європейських партнерів.

Аналіз функціонально-диференційованого рівня інституційного механізму реалізації конституційного курсу був би неповним без урахування тих викликів,

які впливають на його ефективність. Оскільки конституційний курс має довгостроковий характер й охоплює різні сфери публічної влади, важливе значення має питання інституційної стабільності, узгодженості та спроможності державного апарату.

Передусім слід акцентувати на проблемі інституційної нестабільності. Стратегічна норма, що визначає курс держави на членство в Європейському Союзі та НАТО, передбачає довгостроковість і послідовність реалізації. Проте на практиці система органів, відповідальних за інтеграційні процеси, нерідко зазнає реорганізацій, змін підпорядкованості або перерозподілу повноважень. Така динаміка може бути зумовлена як об'єктивними потребами реформування, так і політичними чинниками. В умовах частих інституційних трансформацій виникає ризик втрати функціональної спадковості й накопиченої експертизи. Для реалізації *acquis* ЄС чи стандартів НАТО необхідними є стабільна команда фахівців, інституційна пам'ять і передбачуваність управлінських процедур. Відтак інституційна стабільність є не просто організаційною характеристикою, а однією з умов належного виконання конституційного обов'язку щодо забезпечення стратегічного курсу.

Другим важливим викликом є проблема координації між суб'єктами механізму. Поліцентричний характер інституційного механізму, який було обґрунтовано вище, має як переваги, так і потенційні ризики. З одного боку, розподіл функцій між різними органами сприяє спеціалізації та професіоналізації. З іншого боку, брак чітких процедур взаємодії або дублювання повноважень може призводити до фрагментації інтеграційної політики, що знижує ефективність виконання міжнародних зобов'язань. Передусім це виявляється у сферах, де компетенція перетинається, наприклад, між органами виконавчої влади, відповідальними за секторальну адаптацію законодавства, і координаційними структурами. Належне функціонування механізму потребує не лише формального розмежування повноважень, а й ефективних процедур міжвідомчої взаємодії, системи моніторингу та оцінки виконання інтеграційних зобов'язань.

Значущим є питання реальної незалежності регуляторних й антикорупційних інституцій. Європейський Союз зосереджує увагу на гарантіях інституційної автономії органів, відповідальних за забезпечення конкуренції, фінансового контролю та боротьби з корупцією. Формальна наявність відповідних органів не є достатньою умовою інтеграційної спроможності. Вирішальне значення має їх фактична незалежність від політичного впливу, прозорість процедур призначення керівництва, стабільність фінансування та процесуальна самостійність. У цьому контексті принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України, набуває конкретного інституційного виміру. Реалізація стратегічного курсу передбачає не лише декларування відданості європейським цінностям, а й створення таких інституційних умов, за яких ці цінності можуть бути гарантовані на практиці.

Ще одним важливим аспектом є кадрова та професійна спроможність державної служби. Імплементация *acquis* ЄС потребує високого рівня спеціалізації, знання європейського права, володіння процедурними механізмами взаємодії з інституціями ЄС. Система підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців є необхідною складовою інституційного механізму. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII [206] закріплює принципи професійності, політичної неупередженості та стабільності державної служби. Однак ефективність цих принципів залежить від їх реального втілення. Часті кадрові зміни або політизація управлінських рішень можуть негативно впливати на інституційну спроможність держави виконувати довгострокові інтеграційні завдання.

Отже, функціонально-диференційований рівень інституційного механізму реалізації конституційного курсу характеризується не лише структурною складністю, а й залежністю від низки системних умов. До таких умов належать стабільність інституційної архітектури, ефективна координація між суб'єктами, реальна незалежність регуляторних і контрольних органів, професійність і неперервність державної служби, а також нормативна визначеність процедур взаємодії.

Узагальнюючи викладене, можна дійти *висновку*, що інституційна спроможність реалізації конституційного курсу має комплексний характер і визначається не лише формальним розподілом повноважень, а й якістю їх практичної реалізації. Саме в цьому вимірі функціонально-диференційований рівень є індикатором зрілості держави як суб'єкта європейської та євроатлантичної інтеграції.

Здійснений аналіз дає змогу перейти від опису окремих елементів до цілісного концептуального узагальнення інституційного механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

З огляду на конституційне закріплення стратегічного курсу в ст. 85, 102 і 116 Конституції України, а також роль інших державних органів, доцільно розглядати інституційний механізм реалізації цього курсу як багаторівневу поліцентричну систему, що охоплює взаємопов'язані структурні сегменти. Структурно інституційний механізм реалізації конституційного курсу охоплює: нормативний сегмент (Верховна Рада України), гарантійний сегмент (Президент України), виконавчо-управлінський сегмент (Кабінет Міністрів України), функціонально-диференційований сегмент (органи конституційного контролю, координації, імплементації та регулювання), а також інституційну інфраструктуру добросовісності. Особливість цієї моделі полягає, що вона не є ієрархічною в класичному розумінні. Вона функціонує як система центрів, кожен з яких виконує самостійну функцію, але водночас пов'язаний з іншими елементами через механізми координації та взаємного контролю. У цьому полягає поліцентричний характер інституційного механізму реалізації конституційного курсу.

З огляду на зазначене, можна запропонувати таке узагальнене визначення: інституційний механізм реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та НАТО – це багаторівнева поліцентрична система органів державної влади й незалежних інституцій, діяльність яких спрямована на нормативне, гарантійне, виконавчо-управлінське, контрольне та регулятивне забезпечення довгострокової

інтеграційної трансформації держави відповідно до вимог Конституції України й міжнародно-правових зобов'язань держави.

Проведене дослідження дає змогу дійти *висновку*, що інституційний механізм реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору має складну багаторівневу структуру, яка не обмежується діяльністю суб'єктів, прямо визначених у ст. 85, 102 та 116 Конституції України. Поряд з нормативним, гарантійним і виконавчо-управлінським рівнями функціонує функціонально-диференційований сегмент механізму, що охоплює органи конституційного контролю, безпекової координації, секторальної імплементації, регулятивного нагляду й антикорупційного забезпечення.

Обґрунтовано, що конституційний курс на членство в ЄС і НАТО має характер норми стратегічного типу, яка поєднує ознаки норми-принципу та норми-цілі. Така нормативна природа зумовлює формування особливого інституційного механізму реалізації, відмінного від механізмів реалізації звичайної державної політики. Його функціонування є довгостроковим, поетапним і багатовимірним процесом, спрямованим на системну трансформацію публічної влади.

Доведено, що зазначений механізм має поліцентричний характер. Його елементи не знаходяться в жорсткій ієрархічній залежності, а функціонують як система взаємодіючих центрів, кожен із яких виконує самостійну, але взаємопов'язану функцію. Така модель забезпечує баланс між стратегічним керівництвом, нормативним регулюванням, координацією, імплементацією та контролем і відповідає сучасному розумінню багаторівневого врядування.

Встановлено, що Конституційний Суд України виконує функцію інституційного гаранта конституційної сумісності інтеграційних трансформацій, забезпечуючи баланс між міжнародними зобов'язаннями України та принципом верховенства Конституції. Його діяльність надає інтеграційному процесу необхідної конституційної легітимності та стабільності.

З'ясовано, що Рада національної безпеки і оборони України забезпечує стратегічну координацію безпекового виміру євроатлантичної інтеграції, інтегруючи трансформацію сектору безпеки і оборони в загальний механізм реалізації конституційного курсу через систему стратегічних документів та координаційних процедур.

Констатовано, що центральні органи виконавчої влади здійснюють операціоналізацію інтеграційних трансформацій, забезпечуючи секторальну імплементацію *acquis* ЄС і стандартів НАТО, перетворення конституційно визначеного стратегічного орієнтиру на конкретні нормативні й управлінські рішення.

Обґрунтовано, що незалежні регулятори й антикорупційні інституції є індикаторами інституційної зрілості держави та необхідною передумовою її інтеграційної спроможності. Їх стабільність, автономність та ефективність є критеріями відповідності України європейським стандартам верховенства права й належного врядування.

Встановлено, що ефективність функціонування інституційного механізму реалізації конституційного курсу залежить від системних умов, зокрема стабільності інституційної архітектури, узгодженості міжвідомчої координації, реальних гарантій незалежності регуляторних і контрольних органів, а також професійності й неперервності державної служби. Інституційна спроможність держави у сфері інтеграції має комплексний характер і визначається не лише формальним розподілом повноважень, а й якістю їх практичної реалізації.

Отже, сформовано цілісну концепцію інституційного механізму реалізації конституційного курсу як багаторівневої поліцентричної системи, спрямованої на довгострокову трансформацію держави відповідно до вимог Конституції України й інтеграційних стандартів Європейського Союзу і НАТО.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи дослідження державних органів у механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в

Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору є усі підстави запропонувати наступні підсумкові положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції:

1. Законодавче забезпечення інтеграції, що здійснюється Верховною Радою України, доцільно систематизувати за такими основними напрямками: прийняття законів, спрямованих на імплементацію положень Угоди про асоціацію та інших міжнародних договорів України; транспозиції директив Європейського Союзу у національне законодавство; приведення галузевих актів у відповідність до європейських стандартів та принципів; нормативного забезпечення реформ у сфері оборони, правосуддя, антикорупційної політики, захисту прав людини та функціонування інститутів публічної влади.

2. Верховна Рада України у механізмі реалізації стратегічного курсу: виступає інституцією нормативного спрямування розвитку держави; формує правову архітектуру інтеграційних перетворень; забезпечує відповідність інтеграційного процесу принципам верховенства права; здійснює легітимацію стратегічних рішень у межах представницької демократії. Осмислення ролі парламенту дозволяє розглядати його не лише як формального суб'єкта законодавчої діяльності, а як системоутворюючий елемент механізму реалізації конституційного курсу.

3. Президент України як гарант реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору – це конституційно визначений інституційний суб'єкт, наділений повноваженнями забезпечення незворотності, узгодженості та зовнішньополітичної репрезентації стратегічного інтеграційного напрямку держави, який у межах системи стримувань і противаг здійснює функції стратегічної орієнтації, координації, безпекового супроводу та гарантійного контролю за додержанням конституційно закріпленого інтеграційного вектора розвитку України.

Запропоноване визначення дозволяє виокремити низку ознак, які характеризують Президента України саме як гаранта реалізації конституційного

курсу, а саме: конституційну інституційність гарантійної ролі; функціональну надгалузевість гарантії; спрямованість гарантії на забезпечення незворотності стратегічного вектора розвитку держави; здійснення гарантійної ролі у межах системи стримувань і противаг.

4. Функціями Президента України, як гаранта реалізації конституційного курсу є: стратегічно-орієнтаційна; представницько-зовнішньополітична; координаційна; безпеково-інституційна; гарантійно-контрольна.

5. Порівняльно-правовий аналіз французької та польської моделей засвідчив, що гарантійна роль глави держави щодо стратегічного напрямку розвитку є типовою для європейських конституційних систем, проте її інтенсивність і зміст залежать від форми правління. Українська модель після конституціоналізації інтеграційного курсу поєднує стабілізуючий характер гарантійності, властивий парламентсько-президентським республікам, із посиленням безпековим виміром, зумовленим національними викликами. Президент України не є єдиним суб'єктом реалізації конституційного курсу, однак виступає його інституційним гарантом, відповідальним за стратегічну сталість, безпекову підтримку та конституційну узгодженість інтеграційного процесу. Саме через категорію гарантійності розкривається системна роль глави держави у механізмі забезпечення незворотності конституційно визначеного цивілізаційного вибору України.

6. Кабінет Міністрів України виступає суб'єктом забезпечення конституційного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, оскільки саме на нього покладено функцію організації виконання Конституції і законів України та проведення державної політики. Забезпечення у цьому контексті означає: нормативно-організаційне впровадження конституційної норми-принципу; координацію діяльності органів виконавчої влади; створення умов для досягнення стратегічної конституційної мети; реалізацію державної політики у межах визначеного конституційного напрямку.

7. Повноправне членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору у конституційно-правовому вимірі виступає: стратегічною метою держави, закріпленою в Основному Законі; юридичним результатом реалізації конституційного курсу; орієнтиром трансформації національного правопорядку; критерієм оцінки діяльності органів публічної влади. У цій системі координат Кабінет Міністрів України постає як суб'єкт забезпечення досягнення відповідної мети, оскільки саме через його діяльність здійснюється організація державної політики та практичне впровадження стратегічних приписів Конституції України.

8. Кабінет Міністрів України як суб'єкт забезпечення конституційного курсу поєднує у своїй діяльності: компетенційний вимір (наявність повноважень); функціональний вимір (організація реалізації державної політики); забезпечувальний вимір (створення умов для втілення стратегічної норми-принципу); інституційний вимір (здатність ефективно реалізовувати визначені повноваження).

9. Нормативний (Верховна Рада України), гарантійний (Президент України) та виконавчо-управлінський (Кабінет Міністрів України) рівні механізму не вичерпують повної архітектури реалізації конституційного курсу. Інтеграція до ЄС і НАТО передбачає трансформацію функціонування всієї системи публічної влади, включно з органами конституційного контролю, безпековими структурами, незалежними регуляторами та центральними органами виконавчої влади.

10. Обґрунтованим є виокремлення функціонально-диференційованого рівня інституційного механізму. Функціонально-диференційований рівень інституційного механізму реалізації конституційного курсу доцільно визначити як системно організовану сукупність державних органів, що здійснюють конституційний контроль, секторальну імплементацію, координацію, регулятивне та наглядове забезпечення інтеграційних процесів з метою досягнення відповідності держави стандартам Європейського Союзу та НАТО.

11. Конституційний Суд України у механізмі реалізації конституційного курсу виконує функцію інституційного гаранта конституційної сумісності

інтеграційних трансформацій, забезпечуючи збереження основ конституційного ладу та баланс між міжнародними зобов'язаннями України і принципом верховенства Конституції. Таким чином, функціонально-диференційований рівень механізму не лише доповнює нормативний і виконавчий рівні, а й забезпечує їх конституційну легітимність. За відсутності конституційного контролю інтеграційний процес ризикував би втратити системну узгодженість із Основним Законом.

12. Рада національної безпеки і оборони України у механізмі реалізації конституційного курсу має подвійний характер. З одного боку, вона забезпечує стратегічну координацію безпекової політики у напрямі інтеграції до НАТО. З іншого боку, через формування і реалізацію стратегічних документів вона сприяє інституційній модернізації сектору безпеки відповідно до європейських стандартів.

13. Центральні органи виконавчої влади у механізмі реалізації конституційного курсу виконують функцію операціоналізації інтеграційних трансформацій, забезпечуючи секторальну імплементацію *acquis* ЄС та стандартів НАТО через нормативне, організаційне та управлінське впровадження відповідних реформ.

14. Незалежні регулятори та антикорупційні інституції виступають індикаторами інституційної зрілості держави та необхідною передумовою її інтеграційної спроможності. Їх стабільність, автономність та ефективність є критеріями відповідності України європейським стандартам верховенства права і належного врядування.

15. Інституційний механізм реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та НАТО – це багаторівнева поліцентрична система органів державної влади та незалежних інституцій, діяльність яких спрямована на нормативне, гарантійне, виконавчо-управлінське, контрольне та регулятивне забезпечення довгострокової інтеграційної трансформації держави відповідно до вимог Конституції України та міжнародно-правових зобов'язань держави. Структурно інституційний механізм

реалізації конституційного курсу охоплює: нормативний сегмент (Верховна Рада України), гарантійний сегмент (Президент України), виконавчо-управлінський сегмент (Кабінет Міністрів України), функціонально-диференційований сегмент (органи конституційного контролю, координації, імплементації та регулювання), а також інституційну інфраструктуру доброчесності. Особливістю цієї моделі є те, що вона не є ієрархічною у класичному розумінні.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУТИ СУСПІЛЬСТВА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО КУРСУ НА НАБУТТЯ ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Й ОРГАНІЗАЦІЇ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ

3.1. Право на самовизначення українського народу як основа конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

Право на самовизначення є одним із фундаментальних принципів сучасного міжнародного права, що поступово трансформувався з політичної доктрини в юридично зобов'язальну норму. Його нормативне закріплення вперше на універсальному рівні було реалізоване в Статуті Організації Об'єднаних Націй 1945 року. Зокрема, у ст. 1 (2) Статуту визначено, що одним із завдань ООН є розвиток дружніх відносин між націями «на основі поваги до принципу рівноправності та самовизначення народів» [271].

Подальшої конкретизації право на самовизначення набуло у ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, відповідно до яких усі народи мають право на самовизначення, вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний та культурний розвиток. Обидва Пакти містять ідентичну норму: «Усі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно визначають свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» [170; 171].

Вважаємо необхідним зазначити, що такий основоположний документ, як Загальна декларація прав людини 1948 року [118], не містить прямої згадки про право на самовизначення, що зумовлено її орієнтованістю на індивідуальні права.

1966 року міжнародне співтовариство закріпило самовизначення як колективне право народів, розмістивши його у згадуваній нами ст. 1 обох Пактів, що засвідчує його пріоритетний характер.

Важливим етапом розвитку принципу самовизначення стала Декларація про принципи міжнародного права 1970 року (затверджена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV)), яка встановила, що народи мають право «вільно визначати без зовнішнього втручання свій політичний статус» [107]. Гельсінський заключний акт 1975 року додатково поєднав самовизначення з принципами суверенної рівності та непорушності кордонів, акцентуючи на його реалізації в межах міжнародної стабільності [104].

У міжнародно-правовій доктрині право на самовизначення традиційно представлено у двох взаємопов'язаних, але концептуально відмінних вимірах, а саме внутрішньому та зовнішньому. Таке розмежування сформувалося у другій половині ХХ століття внаслідок розвитку практики застосування цього принципу та його доктринального осмислення. Внутрішній вимір самовизначення охоплює право народу самостійно визначати форму правління, політичний режим, модель публічної влади, засади соціально-економічного устрою та напрями суспільного розвитку. У цьому аспекті самовизначення тісно пов'язане з демократичним принципом народного суверенітету, оскільки передбачає можливість вільного формування органів державної влади, участі у виборах, референдумах та інших формах безпосередньої демократії. Внутрішнє самовизначення реалізується в межах державності та спрямоване на забезпечення легітимності політичної системи. Зовнішній вимір самовизначення, своєю чергою, означає право народу встановлювати міжнародно-правовий статус держави, її зовнішньополітичну орієнтованість і характер участі в міжнародних відносинах. У сучасному значенні він передбачає право вступати до міжнародних організацій, інтеграційних об'єднань, обирати систему колективної безпеки, формувати договірні союзи та визначати геополітичний напрям розвитку. Якщо історично зовнішнє самовизначення асоціювалося передусім із правом на створення незалежної держави, то в сучасних умовах воно дедалі більше пов'язується з правом

суверенної держави обирати інтеграційну модель розвитку без зовнішнього втручання.

Важливо підкреслити, що внутрішній та зовнішній виміри самовизначення не існують ізольовано: демократична легітимність влади всередині держави є передумовою її міжнародної суб'єктності, натомість реалізація зовнішнього самовизначення впливає на внутрішній конституційний розвиток. Така взаємозалежність зумовлює розуміння самовизначення як тривалого процесу встановлення народом політичного та цивілізаційного вектора держави.

У міжнародно-правовій доктрині право на самовизначення є предметом активних дискусій щодо його природи та співвідношення внутрішнього й зовнішнього вимірів. Зокрема, Антоніо Кассезе у праці *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal* [9] тлумачить його як єдиний принцип з різними стадіями реалізації – від внутрішньої участі у формуванні політичної волі до визначення міжнародно-правового статусу. Еволюція цього права засвідчує його трансформацію від інструменту деколонізації до універсального принципу демократичної легітимації влади та міжнародної суб'єктності народів. У сучасному міжнародному праві воно охоплює не лише створення держави, а й визначення політичного устрою, соціально-економічного розвитку та характеру міжнародних зв'язків. Отже, самовизначення набуває характеру постійно діючого принципу, що забезпечує легітимність влади й участь держави в міжнародній спільноті.

Українські дослідники виокремлюють взаємозв'язок внутрішнього і зовнішнього самовизначення. У наукових працях зазначено, що внутрішній аспект охоплює право народу формувати політичну систему та брати участь у публічній владі, водночас зовнішній – визначає міжнародно-правовий статус і характер участі у міжнародних відносинах [240, с. 136–146]. У працях І. Кресіної та О. Кресіна право на самовизначення проаналізовано як еволюційну категорію, що поєднує внутрішній (участь у формуванні політичної системи) та зовнішній (визначення міжнародного статусу) виміри [159, с. 579–588]. Подібний підхід представлено в дослідженні О. Тарасова [281]. У ньому акцентовано, що зовнішнє

самовизначення має обмежені юридичні підстави, натомість внутрішнє є універсальною формою реалізації народного суверенітету.

Тому внутрішній та зовнішній виміри самовизначення слід тлумачити як взаємопов'язані, оскільки вони взаємно посилюють один одного: внутрішня демократична легітимація створює основу для зовнішньополітичного вибору, а зовнішній вимір розширює можливості міжнародної участі народу.

У цьому контексті вибір українським народом європейського та євроатлантичного напрямку розвитку є формою реалізації зовнішнього виміру права на самовизначення, що ґрунтується на внутрішній демократичній легітимації.

Для України право на самовизначення набуло особливого, визначального значення у процесі відновлення державності наприкінці ХХ століття. Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року [221] та його підтвердження на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року стали формою безпосереднього здійснення зовнішнього самовизначення українського народу. Участь більшості громадян і підтримка Акта проголошення незалежності засвідчили не лише політичну волю до створення суверенної держави, а й реалізацію міжнародно-правового принципу самовизначення в його класичному значенні як права народу вільно визначати свій політичний статус. Цей історичний акт мав не лише політичний, а й правовий характер. Саме референдум 1991 року надав легітимності українській державності в міжнародному вимірі та став підставою для міжнародного визнання України як незалежної держави. Тому зовнішнє самовизначення українського народу було закріплене не лише у формі внутрішнього рішення, а й у міжнародно-правових відносинах.

Подальшим етапом інституціоналізації цього вибору стало прийняття Конституції України 28 червня 1996 року [156]. Основний Закон закріпив результати реалізованого самовизначення в нормативній формі у ст. 5, згідно з якою носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ. Установча воля Українського народу, виявлена у 1991 році, отримала конституційне

оформлення та була трансформована у принцип народного суверенітету як основу конституційного ладу.

У цьому контексті необхідно зауважити, що самовизначення українського народу не завершилося актом проголошення незалежності, а набуло характеру безперервного процесу визначення політичного та цивілізаційного розвитку держави. Конституція 1996 року не лише закріпила факт державної незалежності, а й створила правову основу для подальшої реалізації права народу визначати стратегічні напрями внутрішньої та зовнішньої політики.

Конституційна рецепція права на самовизначення в Україні реалізується через категорію народного суверенітету. Як стверджує М. Савчин, народний суверенітет є конституційною формою вираження установчої влади, що передує державній організації та визначає її легітимність [247, с. 40–65].

У конституційно-правовій доктрині народний суверенітет традиційно пов'язується з категорією установчої влади. Установча влада народу передує державній владі, не походить від неї та окреслює засади її організації. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово акцентував, що народ є первинним суб'єктом влади, а органи державної влади здійснюють свої повноваження похідно від нього. Зокрема, у Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 [245] Суд зазначив, що органи державної влади здійснюють повноваження від імені народу та в межах, визначених Конституцією України, що підтверджує установчий характер народної волі та її визначальне значення для функціонування всієї системи публічної влади. Така позиція відображає розуміння самовизначення як постійного джерела легітимності публічної влади.

У Висновку Конституційного Суду України від 22 листопада 2018 року № 3-в/2018 [94] щодо змін до Конституції в частині стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО Суд фактично визнав, що відповідні положення не змінюють засад конституційного ладу, а конкретизують їх. Це дає змогу стверджувати, що геополітичний вибір був інтерпретований як такий, що впливає із народного суверенітету.

У цьому контексті право на самовизначення українського народу трансформується у принцип конституційної ідентичності держави. Після внесення змін до Конституції України у 2019 році стратегічний курс на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору перестав бути лише політичною програмою та набув статусу конституційно закріпленого орієнтира розвитку держави.

Отже, геополітичне самовизначення постає як форма реалізації зовнішнього виміру народного суверенітету. Воно означає здійснення народом установчої влади щодо визначення інтеграційної моделі державного розвитку та системи колективної безпеки. У цьому сенсі європейська та євроатлантична інтеграція є не лише напрямом зовнішньої політики, а й конституційно легітимованим виявом права українського народу на самовизначення.

У цьому контексті особливого значення набуває категорія правосуб'єктності українського народу. Як обґрунтовує Ф. Веніславський, правосуб'єктність народу є закріпленою Конституцією реальністю його участі в конституційно-правових відносинах, що виявляється як у безпосередніх формах волевиявлення (вибори, референдум), так і через представницькі механізми. Правосуб'єктність у цьому сенсі є юридичною формою народного суверенітету, тобто інституційним способом реалізації права на самовизначення [93].

Подібної позиції дотримується О. Колодій, який зазначає, що загальний конституційно-правовий статус українського народу має первинний, невідчужуваний та самостійний характер, оскільки зумовлений сутністю народного суверенітету як основою конституційного ладу [142, с. 14–18]. Такий статус не може бути переданий чи делегований будь-якому іншому суб'єкту публічної влади, адже він передує державній організації та визначає її легітимність [141, с. 12–17]. Натомість конкретний конституційно-правовий статус народу виявляється через передбачені Конституцією форми здійснення влади, тобто вибори, референдуми, інші механізми безпосередньої демократії, а також через діяльність представницьких органів, що реалізують повноваження від його імені.

Розмежування загального та конкретного статусу дає змогу визначати народ не як абстрактну політико-правову категорію, а як реального суб'єкта конституційно-правових відносин, який бере участь у формуванні та функціонуванні системи публічної влади. У цьому контексті право на самовизначення набуває інституційного виміру: воно реалізується через встановлені Конституцією механізми, що забезпечують участь народу у визначенні основ державної політики та стратегічних напрямів розвитку.

Такий підхід дає підстави тлумачити право на самовизначення не як одноразовий історичний акт, пов'язаний із проголошенням незалежності, а як сталий конституційний принцип, що визначає межі й зміст діяльності органів державної влади. Органи публічної влади у своїй діяльності зобов'язані діяти в межах установчої волі народу, вираженої в Конституції України, і не можуть змінювати засадничі орієнтири розвитку держави всупереч цій волі. Саме тому стратегічні напрями державної політики, закріплені в Конституції, є результатом реалізації установчої влади народу, що має вищу юридичну силу порівняно з поточними політичними рішеннями. У цьому аспекті право на самовизначення трансформується у нормативний орієнтир, який визначає не лише форму державності, а й основні засади її подальшого розвитку, зокрема з вибором інтеграційної моделі та системи колективної безпеки.

У такому значенні право на самовизначення набуває не лише функціонального, а й ідентифікаційного значення для конституційної системи. Воно встановлює фундаментальні орієнтири існування та розвитку держави, формує ціннісну основу конституційного ладу й окреслює межі допустимих трансформацій публічної влади. Саме через установчу волю народу, закріплену в Конституції, відбувається формування конституційної ідентичності держави – сукупності принципів, цінностей та стратегічних орієнтирів, що визначають її самобутність у внутрішньому та міжнародному вимірах.

Тому право на самовизначення є не лише передумовою народного суверенітету, а й підґрунтям конституційної ідентичності України. Воно забезпечує безперервність державного розвитку, стабільність засад

конституційного ладу та легітимність стратегічних рішень, що визначають цивілізаційний та геополітичний вектори держави. У цьому контексті інтеграційні пріоритети, закріплені в Конституції, можуть тлумачитися як результат еволюції реалізації права на самовизначення, що трансформувалося з історичного акту проголошення незалежності у постійно діючий принцип конституційного розвитку.

З методологічної позиції право на самовизначення не є статичною категорією, зміст якої вичерпується актом проголошення незалежності. Воно функціонує як багатовимірний конституційно-правовий принцип, що змінює свою форму реалізації залежно від характеру історичних викликів і трансформацій державності. У різні періоди розвитку України право на самовизначення виконувало різні функції, а саме: установчу – у момент відновлення державності; гарантійну – у процесі захисту демократичної легітимності влади; ідентифікаційну – під час визначення цивілізаційного та геополітичного вектора розвитку; та захисну – в умовах збройної агресії, коли постає питання збереження самої державності.

Саме функціональна еволюція права на самовизначення дає змогу виокремити відповідні історичні етапи його реалізації в Україні:

- 1) 1991 рік як акт державного (зовнішнього) самовизначення;
 - 2) 2004 рік як вияв гарантійної функції внутрішнього демократичного самовизначення;
 - 3) 2013–2014 роки як етап цивілізаційного та геополітичного самовизначення;
 - 4) 2022 рік як реалізацію захисного, екзистенційного виміру цього права.
- Така періодизація відображає не суто політичну хронологію, а зміну змісту й функціонального призначення права на самовизначення у структурі конституційної ідентичності держави та надає можливість уникнути редукції цього права виключно до міжнародно-правового інституту створення держави.

Процес державного самовизначення українського народу не виник раптово у 1991 році. Його передумовою стали події жовтня 1990 року, відомі як Революція

на граніті³, що засвідчили формування активної політичної суб'єктності українського суспільства ще в умовах формального існування УРСР у складі СРСР. Масові студентські протести, спрямовані на утвердження реального суверенітету, проведення нових виборів на багатопартійній основі та недопущення підписання нового союзного договору стали виявом внутрішнього політичного самовизначення народу [10, с. 52–72]. Саме в цей період право на самовизначення вперше набуло практичного вияву як вимога трансформації державного статусу України та заклало підґрунтя для проголошення незалежності у 1991 році. 1991 рік став класичною формою зовнішнього самовизначення – проголошення незалежності 24 серпня 1991 року [122] та її підтвердження на референдумі 1 грудня 1991 року [272]. Референдум виступив актом установчого характеру, що надав легітимності державності [192]. Водночас він мав і міжнародно-правові наслідки, забезпечивши визнання України та її зовнішню правосуб'єктність [255]. Прийняття Конституції України 1996 року закріпило ці результати на нормативному рівні.

Події 2004 року (Помаранчева революція) слід розглядати як форму реалізації внутрішнього самовизначення, спрямовану на захист демократичних процедур. Масові протести були реакцією на кризу легітимності виборчого процесу й мали на меті відновлення народного суверенітету. Важливу роль відіграли конституційні механізми: рішення Верховного Суду України щодо повторного голосування дало змогу врегулювати кризу в межах правового поля [241]. Дослідники зауважують, що Помаранчева революція була спрямована на захист демократичних процедур (Е. Вілсон [71]) і сприяла розвитку громадянського суспільства (В. Хеслі [32, с. 168–177]; [44, с. 91–115]). У теоретичному вимірі 2004 рік засвідчив, що самовизначення є постійно діючим принципом, який забезпечує демократичну легітимність влади.

Події 2013–2014 років (Євромайдан, Революція Гідності) стали новим етапом самовизначення, пов'язаним із визначенням цивілізаційного та

³ Революція на граніті (2–17 жовтня 1990 року) – це перша успішна, широкомасштабна кампанія ненасильницької громадянської непокори в УРСР, організована студентами.

геополітичного вектора розвитку. Каталізатором стало призупинення підписання Угоди про асоціацію з ЄС [283], що сприймалося як відмова від обраного курсу. У конституційно-правовому вимірі ці події є формою ціннісного самовизначення, що охоплює вибір моделі розвитку держави. Дослідження підтверджують, що Євромайдан відобразив прагнення до демократичних цінностей та прав людини [41, с. 599–607; 54]. Він сприяв формуванню нової громадянської ідентичності та консолідації суспільства навколо європейського вибору, який згодом було конституціоналізовано у 2019 році.

Повномасштабна агресія російської федерації проти України 2022 року актуалізувала екзистенційний вимір самовизначення – право народу на збереження державності, суверенітету та конституційного ладу. У наукових дослідженнях акцентовано, що війна вплинула на конституційну ідентичність і функціонування держави (П. Стецюк [273]; О. Бориславська [89, с. 3–14]; М. Савчин [248, с. 3–14]; [42, с. 250–258]; [148]). У цих умовах самовизначення виявляється як право на захист уже обраного курсу розвитку. Міжнародне право також пов'язує його з правом держави на самооборону (ст. 51 Статуту ООН) [271], що перетворює опір агресії на форму практичної реалізації самовизначення.

Отже, 2022 рік є етапом підтвердження та захисту попередньо здійсненого геополітичного вибору. Екзистенційне самовизначення є логічним продовженням попередніх етапів, спрямованим не на зміну, а на збереження обраної моделі державності й інтеграційного курсу. Історичні форми реалізації права українського народу на самовизначення (державне, демократичне, цивілізаційне та екзистенційне) свідчать про його еволюційний характер і здатність набувати різного змістового наповнення залежно від викликів державного розвитку. Однак динаміка народного волевиявлення потребує нормативного оформлення, адже лише через конституційне закріплення воля народу трансформується у стабільний правовий орієнтир діяльності органів публічної влади. У цьому аспекті внесення у 2019 році змін до Конституції України щодо стратегічного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору [203] стало актом перетворення геополітичного

вибору на конституційний принцип. Така трансформація означає, що інтеграційний курс перестає бути виключно політичною програмою та набуває статусу елементу конституційної ідентичності держави, що визначає зміст і межі функціонування інституційного механізму реалізації відповідного стратегічного напрямку розвитку. Тобто еволюція форм реалізації права українського народу на самовизначення отримала своє нормативне закріплення у 2019 році, коли до Конституції України були внесені зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Відповідні положення були інтегровані до ст. 85, 102 і 116 Конституції України, що визначають повноваження Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України. Закріплення інтеграційного курсу на рівні Основного Закону означало перехід від політичного декларування до конституційної імперативності. Якщо до 2019 року європейська та євроатлантична інтеграція визначалися як стратегічні напрями державної політики, то після внесення змін вони набули статусу нормативно визначених орієнтирів діяльності органів публічної влади. Ідеться не лише про уточнення зовнішньополітичного вектора, а й про юридичне закріплення результатів попередніх форм самовизначення: цивілізаційного та геополітичного.

Висновок Конституційного Суду України від 22 листопада 2018 року № 3-в/2018 [94] засвідчив, що відповідні зміни не посягають на засади конституційного ладу, а перебувають у межах установчої волі народу, вираженої в Конституції. Суд не визнав їх такими, що змінюють основи конституційного устрою, що надає можливість тлумачити інтеграційний курс як розвиток уже закладених у Конституції принципів суверенітету, демократії та верховенства права.

У теоретичному вимірі 2019 рік став етапом трансформації геополітичного самовизначення у складову конституційної ідентичності держави. Закріплення стратегічного курсу в Конституції означає, що відповідний вибір набуває підвищеного рівня стабільності та захищеності від ситуативних політичних коливань. Тому право на самовизначення, реалізоване у формі визначення

інтеграційної моделі розвитку, отримує юридичну форму принципу, що визначає зміст діяльності органів державної влади та межі їх дискреції у сфері зовнішньої політики.

У цьому контексті конституціоналізація інтеграційного курсу є завершальним (станом на зараз) етапом еволюції права українського народу на самовизначення від історичного акту проголошення незалежності до нормативного закріплення стратегічної моделі державного розвитку. Саме через зміни 2019 року геополітичний вибір трансформувався з політичного рішення у складову конституційної архітектури держави, що інтегрується в систему її базових цінностей та принципів.

Системний аналіз міжнародно-правової природи права на самовизначення, його конституційної рецепції в Україні та історичних форм реалізації дає змогу дійти *висновку*, що це право є не лише засадничим принципом державності, а й структурною основою інституційного механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

По-перше, право на самовизначення забезпечує легітимацію діяльності органів державної влади у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. Закріплення стратегічного курсу в Конституції України означає, що відповідні повноваження Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України у цій сфері мають установчо-правову основу. Вони здійснюються не як політична ініціатива поточного складу влади, а як реалізація конституційно вираженої волі народу.

По-друге, право на самовизначення виконує функцію обмеження дискреції органів публічної влади. Оскільки стратегічний інтеграційний курс є результатом реалізації установчої влади народу та складовою конституційної ідентичності, органи державної влади не можуть довільно змінювати його напрям або відмовлятися від нього з міркувань політичної доцільності. Їхня діяльність має відповідати закріпленим у Конституції орієнтирам розвитку держави.

По-третє, конституціоналізація інтеграційного вибору надає йому імперативного характеру. Ідеться не про декларативне формулювання стратегічної мети, а про нормативно визначений обов'язок державних органів сприяти реалізації відповідного курсу. Це означає, що політика у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції набуває статусу конституційно зумовленої діяльності.

По-четверте, право на самовизначення забезпечує стабільність зовнішньополітичної орієнтації держави, оскільки інтеграційний вибір закріплений на рівні Основного Закону. Такий рівень нормативного закріплення мінімізує вплив короткострокових політичних циклів і сприяє формуванню довгострокової стратегії розвитку.

Водночас право на самовизначення визначає межі можливого конституційного перегляду в цій сфері. Оскільки інтеграційний курс впливає з установчої волі народу та пов'язаний з конституційною ідентичністю держави, будь-які зміни відповідних положень мають тлумачитися крізь призму захисту засад конституційного ладу. У цьому контексті право на самовизначення є не лише джерелом легітимності, а й критерієм допустимості конституційних трансформацій.

Тому право українського народу на самовизначення є не лише історичною передумовою державності, а й сучасним конституційним принципом, що формує зміст і межі інституційного механізму реалізації стратегічного курсу на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору. Саме через нього забезпечується поєднання установчої волі народу, конституційної ідентичності держави та діяльності конкретних органів публічної влади.

Викладене дає підстави для таких *висновків*. Право на самовизначення є фундаментальним принципом міжнародного права, закріпленим у Статуті ООН і міжнародних пактах 1966 року, а також колективним правом народу вільно визначати свій політичний статус і напрями розвитку. У сучасній доктрині його тлумачать у внутрішньому та зовнішньому вимірах: не лише як право на

створення держави, а і як право визначати інтеграційну модель розвитку та систему міжнародних зв'язків.

У Конституції України право на самовизначення набуло вияву через категорії народного суверенітету, установчої влади та правосуб'єктності Українського народу. Стаття 5 Конституції України закріплює народ як носія суверенітету і єдине джерело влади, що відображає трансформацію міжнародно-правового принципу самовизначення у внутрішньодержавний конституційний принцип.

Історичний розвиток української державності свідчить про багаторівневу реалізацію права на самовизначення:

- у 1991 році – як державне (зовнішнє) самовизначення, що забезпечило міжнародне визнання незалежності України;
- у 2004 році – як захист внутрішнього демократичного самовизначення;
- у 2013–2014 роках – як цивілізаційне та геополітичне самовизначення;
- у 2022 році – як екзистенційне самовизначення, спрямоване на збереження державності та конституційної ідентичності в умовах збройної агресії.

Конституціоналізація стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору 2019 року є нормативним вираженням геополітичного самовизначення українського народу. Вона трансформувала інтеграційний вибір з політичної програми у конституційно закріплений орієнтир розвитку держави.

Право на самовизначення є основою інституційного механізму реалізації конституційного курсу, оскільки:

- забезпечує легітимацію діяльності органів державної влади у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції;
- обмежує їх дискрецію щодо зміни стратегічного напрямку розвитку держави;
- надає інтеграційному курсу імперативного характеру;
- сприяє стабільності зовнішньополітичної орієнтації;

– визначає межі допустимого конституційного перегляду відповідних положень.

Отже, право українського народу на самовизначення слід розглядати не лише як історичну підставу відновлення державності, а і як сучасний принцип конституційної ідентичності України, що визначає стратегічні орієнтири її розвитку та зміст діяльності інститутів публічної влади.

3.2. Політичні партії та інші інститути громадянського суспільства в системі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору

У межах дисертаційного дослідження, присвяченого інституційному механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО, особливого значення набуває аналіз місця й ролі політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства у відповідній системі суб'єктів. Конституційне закріплення стратегічного курсу України на членство в ЄС і НАТО, здійснене шляхом внесення змін до ст. 85, 102 і 116 Конституції України [156; 203], означає трансформацію євроінтеграційного та євроатлантичного вектора з площини політичної до площини конституційно-правової. Відповідно, ідеться не лише про програмну декларацію, а й про нормативно визначений напрям діяльності органів державної влади, який потребує належного інституційного забезпечення та функціональної узгодженості всіх елементів механізму його реалізації.

У цьому контексті політичні партії та інші інститути громадянського суспільства постають не як допоміжні, а як структурні складові інституційного механізму реалізації конституційного курсу. Саме вони забезпечують формування та виголошення суспільного запиту на європейську та євроатлантичну інтеграцію, інституціоналізують відповідні політичні пріоритети в програмних документах,

впливають на зміст законодавчої політики, а також здійснюють суспільний контроль за виконанням зобов'язань держави у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції.

З огляду на те, що євроінтеграція та вступ до НАТО були визначені як цивілізаційний вибір українського народу, зокрема в контексті подій Революції Гідності, їх конституційне закріплення засвідчило новий етап розвитку українського конституціоналізму – етап нормативного закріплення стратегічної ідентичності держави [99, с. 145–150]. Дослідження політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства у підрозділі, присвяченому інституційному механізму реалізації відповідного курсу, дає можливість проаналізувати не лише формально-організаційний, а й соціально-політичний вимір конституційної модернізації України. Аналіз діяльності політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства у цьому аспекті є необхідним елементом комплексного дослідження інституційного механізму реалізації конституційного курсу, оскільки саме через їхню взаємодію з органами публічної влади забезпечується перетворення конституційної норми на реальний вектор державної політики та практику правозастосування.

Конституційне закріплення стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО визначає не лише зовнішньополітичний вектор держави, але й внутрішньо конституційний вимір відповідного розвитку, зміну стандартів публічного врядування, права, інституційної спроможності та демократичної участі. Саме тому реалізація такого курсу не належить винятково до компетенції органів публічної влади; вона потребує стійкої суспільної підтримки, демократичної легітимації та контролю, які забезпечують політичні партії та інші інститути громадянського суспільства.

З огляду на методологічні засади конституційно-правового дослідження, зокрема принцип системності та вимоги формально-юридичного аналізу, дослідження місця й ролі політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства в механізмі реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО потребує попереднього уточнення їх

понятійно-категоріального змісту. У межах конституційної доктрини будь-який функціональний аналіз має ґрунтуватися на чіткому визначенні правової природи відповідних суб'єктів та їхнього місця в системі демократичного ладу.

Методологічно виправданим у цьому контексті вважаємо рух від загального до спеціального. Насамперед необхідно *визначити громадянське суспільство* як ширшу соціально-правову систему, що охоплює сукупність автономних від держави інституцій, форм участі та механізмів публічного впливу, через які забезпечують реалізацію прав і свобод людини, демократичну легітимацію влади та контроль за її діяльністю. Лише в межах цієї системи доцільно виокремити політичні партії як особливий інститут громадянського суспільства, що має специфічний конституційно-правовий статус і безпосередньо інтегрований у механізм формування та здійснення державної влади. Така послідовність дасть змогу чітко розмежувати правову природу, функціональне призначення та обсяг повноважень різних суб'єктів, уникнути термінологічної невизначеності й забезпечити концептуальну цілісність дослідження. Водночас вона створює належне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу їх конкретного місця й ролі в механізмі реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО, а також для з'ясування взаємодоповнювального характеру їхньої участі у здійсненні стратегічного вектора державного розвитку.

Поняття громадянського суспільства в юридичному дискурсі доцільно тлумачити як сукупність інституцій та практик самоорганізації громадян, що функціонують автономно від держави, але взаємодіють із нею через механізми участі, впливу й контролю [260, с. 15–20]. У конституційно-правовому вимірі ядро громадянського суспільства становлять гарантії свободи об'єднання (ст. 36), політичної багатоманітності (ст. 15), участі в управлінні державними справами (ст. 38) і демократичних форм народовладдя [156]. Практичний зміст цих норм, як слушно зазначено в наукових публікаціях про конституційну демократію, полягає в тому, що громадянське суспільство забезпечує канал зворотного зв'язку між народом і публічною владою, сприяє відповідальності політичних акторів і попереджає формалізацію демократії [247, с. 40–65].

У вітчизняній науковій літературі сформувалася консолідована позиція щодо того, що громадянське суспільство є не лише соціальним середовищем реформ, а й самостійним суб'єктом впливу на формування та реалізацію інтеграційної політики держави. Зокрема, Ф. Барановський стверджує, що в українському контексті інститути громадянського суспільства відіграють роль каталізатора європейських та євроатлантичних перетворень, забезпечуючи експертний супровід реформ, суспільну підтримку інтеграційного курсу й контроль за виконанням міжнародних зобов'язань [80, с. 198–218]. Автор зауважує, що ефективність інтеграційної політики безпосередньо залежить від рівня залучення недержавних акторів до процесів публічного управління й комунікації між владою та суспільством.

Подібну позицію розвиває А. Костенко, яка системно досліджує вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України. У її роботі обґрунтовано, що громадські організації, аналітичні центри, правозахисні структури та професійні асоціації виконують функції експертно-аналітичного забезпечення реформ, адвокації європейських стандартів і формування суспільного консенсусу щодо європейського вибору. Водночас авторка зосереджує увагу на проблемі інституційної слабкості окремих громадських структур і потребу в нормативному вдосконаленні механізмів їхньої участі в державній політиці [158]. О. Лотюк, своєю чергою, визначає громадянське суспільство як чинник євроінтеграції крізь призму конституційних засад його розвитку та функціонування. У монографічному дослідженні авторка доводить, що свобода об'єднання, політична багатоманітність, свобода слова й участь громадян в управлінні державними справами становлять нормативне підґрунтя для інституційної взаємодії держави та громадянського суспільства у процесі адаптації законодавства до *acquis* ЄС. Зокрема, зазначено, що громадянське суспільство є механізмом «конституційної корекції» публічної політики та сприяє приведенню її у відповідність до принципів верховенства права, прав людини та демократичного врядування [163].

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України особливого значення набуває вимір стійкості громадянського суспільства. А. Луньова акцентує, що під час війни інститути громадянського суспільства виконують функції гуманітарної підтримки, правового захисту постраждалих, документування воєнних злочинів, а також міжнародної адвокації інтересів України [164]. Така активність посилює суб'єктність держави на міжнародній арені та сприяє консолідації євроатлантичної підтримки України, що безпосередньо впливає на динаміку реалізації конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО.

У порівняльному аспекті заслуговує на увагу концептуальний підхід, запропонований D. Dunkerley та S. Fudge, які визначають громадянське суспільство як ключовий посередницький рівень між національною державою та наднаціональними інституціями Європейського Союзу. На їхню думку, ефективність європейської інтеграції переважно залежить від здатності громадянського суспільства забезпечувати двосторонню комунікацію: «знизу вгору», шляхом артикуляції суспільних інтересів, та «згори вниз», через імплементацію європейських норм у національну правову систему [23, с. 237–254]. Застосування цієї моделі до українського контексту дає змогу визначати громадянське суспільство як елемент багаторівневого конституційного механізму інтеграції.

Узагальнюючи позиції наведених авторів, можна стверджувати, що в механізмі реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО громадянське суспільство виконує щонайменше чотири взаємопов'язані функції:

а) легітимаційну, яка полягає у формуванні та підтримці суспільного консенсусу щодо європейського та євроатлантичного вибору;

б) контрольну, тобто здійснення моніторингу діяльності органів публічної влади й оцінювання відповідності реформ європейським стандартам;

в) експертно-аналітичну, власне підготовка пропозицій щодо гармонізації законодавства та впровадження *acquis* ЄС і стандартів НАТО;

г) комунікативну та адвокаційну – представництво інтересів України на міжнародному рівні та інформування суспільства про зміст інтеграційних процесів.

Після 2014 року, а особливо після 24 лютого 2022 року, громадянське суспільство в Україні продемонструвало високий рівень мобілізаційної спроможності. Волонтерські, правозахисні, аналітичні й професійні об'єднання стали активними учасниками процесів реформування сектору безпеки, антикорупційної політики, судової реформи, тобто тих сфер, які є ключовими у процесі набуття членства в ЄС і НАТО. Отже, громадянське суспільство постає не допоміжним, а структурним елементом конституційного механізму реалізації стратегічного курсу держави. Його участь забезпечує демократичну якість інтеграційних трансформацій, посилює підзвітність публічної влади та гарантує відповідність реформ фундаментальним цінностям європейського конституціоналізму.

У межах окресленої системи громадянського суспільства особливе місце посідають політичні партії, правова природа та конституційний статус яких потребують окремого теоретико-правового осмислення. Політичною партією в українському законодавстві, відповідно до ст. 2 Закону України Про політичні партії в Україні від 05 квітня 2001 р. № 2365-III, є «зареєстроване відповідно до закону добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має на меті сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян та бере участь у виборах та інших політичних заходах» [220]. Такий підхід є нормативно закріпленим і має принципове значення для конституційно-правового аналізу ролі партій в механізмі реалізації стратегічного курсу держави, оскільки поєднує програмний (ідеологічний) компонент партії з її представницько-виборчою функцією, через яку забезпечується інституціоналізація суспільних інтересів у публічній владі. У доктрині конституційного права політичні партії тлумачать ширше – як інститути громадянського суспільства, що виконують посередницьку функцію між суспільством і державою, забезпечують політичну мобілізацію, формування

публічного порядку денного та сталість демократичного режиму. Зокрема, Є. Журкін визначає політичні партії як специфічний різновид інститутів громадянського суспільства, що поєднує функції представництва, участі у здійсненні влади та вираження інтересів соціальних груп у межах конституційного ладу [116, с. 24–31]. Такий підхід дає змогу розглядати політичні партії не лише як суб'єктів виборчого процесу, а і як структурні елементи механізму конституційної демократії, через які реалізується принцип народного суверенітету. Тобто політичні партії – це невід'ємний елемент механізму здійснення народного суверенітету та функціонування представницької демократії. Їхню правову природу визначає поєднання публічно-правового та приватноправового компонентів, тому, що з одного боку, партії є добровільними об'єднаннями громадян, з іншого – виконують конституційно значущу функцію формування й вираження політичної волі народу.

Політичні партії в конституційному праві України посідають особливе місце, оскільки поєднують у собі ознаки як форми реалізації індивідуальної свободи об'єднання, так і інституційного механізму здійснення народом влади у представницьких формах [307, с. 519–525]. Їхній конституційно-правовий статус безпосередньо впливає з основоположних принципів конституційного ладу, насамперед із положень ст. 5 Конституції України про народ як носія суверенітету та єдине джерело влади, а також ст. 15, яка гарантує політичну та ідеологічну багатоманітність суспільного життя [156]. Саме в умовах політичного плюралізму політичні партії набувають значення організованої форми участі громадян у здійсненні влади, забезпечуючи конкурентність політичного процесу та представництво різних суспільних інтересів.

Конституційні засади діяльності політичних партій конкретизовано у ст. 36 і 37 Основного Закону [156]. Частина перша ст. 36 визнає право громадян на свободу об'єднання в політичні партії для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних інтересів, що становить правову основу інституціоналізації політичної участі. Водночас ст. 37 встановлює принципові конституційні обмеження діяльності політичних партій, забороняючи утворення

та функціонування тих із них, програмні завдання чи дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, посягання на територіальну цілісність держави або порушення прав і свобод людини. У контексті закріпленого стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО це положення набуває додаткового змісту: антиєвропейська або антиєвроатлантична діяльність, якщо вона поєднується із запереченням суверенітету або підтримкою держави-агресора, може кваліфікуватися як така, що суперечить основам конституційного ладу.

Отже, Конституція України не лише гарантує свободу політичної діяльності, а й визначає її ціннісні та правові межі, поєднуючи принцип політичного плюралізму з імперативом захисту державного суверенітету та конституційного ладу. Вважаємо, що у цьому контексті політичні партії є не просто учасниками виборчого процесу, а й конституційно значущими інститутами реалізації народного суверенітету, через які забезпечується формування стратегічних напрямів розвитку держави. Відтак саме через їхню програмну діяльність, участь у формуванні представницьких органів влади та вплив на законодавчий процес відбувається інституціоналізація конституційно визначених пріоритетів, зокрема стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО. Згідно з цим підходом, політичні партії є структурним елементом механізму реалізації цього курсу, що забезпечує його демократичну легітимацію та сталість у межах конституційного порядку.

Тому лише після уточнення понятійно-категоріальних засад дослідження можливим є системний аналіз інституційної архітектоніки реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО. Саме в цьому контексті підлягає дослідженню місце та функціональна роль політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства як взаємодоповнювальних елементів демократичного механізму здійснення публічної влади.

Наступним етапом дослідження є аналіз *політичних партій* як інституційно оформленого елемента демократичного механізму здійснення публічної влади, через який забезпечується формування та практична реалізація стратегічного

інтеграційного курсу держави. Визначення нами хронологічних меж дослідження 2014–2024 рр. зумовлене не політичною доцільністю, а логікою конституційного розвитку України. Саме 2014 рік започатковує якісну трансформацію конституційної парадигми держави, що виявилася у зміні зовнішньополітичного вектора як елементу конституційної ідентичності й утвердженні європейської та євроатлантичної інтеграції як стратегічного напрямку розвитку. Подальшим нормативним етапом цієї трансформації стало конституційне закріплення у 2019 році стратегічного курсу на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО, що надало інтеграційному вектору характеру конституційного імперативу та забезпечило його інституціоналізацію в системі органів публічної влади. Період 2014–2024 рр. відображає цілісний етап еволюції стратегічної функції Конституції від зміни політико-правової орієнтації держави до її нормативного закріплення та практичної реалізації в умовах нових безпекових викликів. Обрання саме цих меж, на нашу думку, відповідає принципу наступності конституційного розвитку та надає можливість дослідити трансформацію ролі політичних партій у процесі реалізації конституційно визначеного стратегічного курсу.

Після подій 2013–2014 років у партійних програмах більшості політичних сил відбулося чітке посилення європейської та безпекової риторики. Якщо до 2014 року питання членства в НАТО залишалося дискусійним і часто обережно сформульованим, то після початку збройної агресії російської федерації воно поступово стало складовою безпекової стратегії держави.

Аналіз програм парламентських партій, представлених у Верховній Раді України IX скликання (обраній у 2019 році), свідчить про наявність спільного вектора на підтримку інтеграції до ЄС. Водночас ступінь деталізації та інтенсивність риторики щодо НАТО відрізнялися. Частина політичних сил декларувала повну підтримку членства як стратегічної мети, інші акцентували на співпраці з Альянсом і наближенні стандартів сектору безпеки до стандартів НАТО. Після внесення змін до Конституції України 2019 року партійні програми почали узгоджуватися із закріпленим стратегічним курсом. У цьому аспекті спостерігається трансформація політичної конкуренції, а саме – дискусія

зміщується з питання щодо необхідності європейського курсу до питання щодо темпів і засобів його реалізації.

Зокрема, у програмних положеннях партії «Європейська Солідарність» інтеграція до Європейського Союзу та поглиблення співробітництва з НАТО були визначені як стратегічна мета державного розвитку, що кореспондує з ідеєю закріплення відповідного курсу на конституційному рівні. Формулювання програми вирізнялося чіткою безпековою аргументацією та акцентом на незворотності зовнішньополітичного вектора. У передвиборчій програмі політичної партії «Європейська Солідарність» прямим чином проголошується цивілізаційний вибір України та європейський вектор розвитку, що свідчить про підтримку повноцінної інтеграції до ЄС і наближення стандартів сектору безпеки до вимог НАТО: «...об'єднання відповідальних громадян довкола принципів ... європейського цивілізаційного вибору» як складової політичної ідентичності партії [183].

Натомість у програмі партії «Слуга Народу» європейський напрям розвитку виявляється переважно крізь призму внутрішніх реформ, зокрема, модернізації державного управління, боротьби з корупцією, цифровізації та оновлення інституцій. Євроінтеграція у цьому випадку постає як контекст реалізації реформаторського порядку денного, а не як самостійно деталізований блок зовнішньої політики. Позиція щодо НАТО не була акцентована окремо, що свідчить про обережний або узагальнений характер безпекової риторики на той момент. Зокрема, у передвиборчій програмі партії «Слуга народу» зазначено «...гармонізацію вітчизняного законодавства з європейськими стандартами та зміцнення міжнародних партнерств у сфері безпеки», що підтверджує інструментально-проєвропейську спрямованість реформ [185].

У програмі партії «Голос» європейська інтеграція поєднувалася з акцентом на демократичні стандарти, верховенство права та реформування сектору безпеки відповідно до західних практик. Євроатлантичний вектор визначено в контексті модернізації оборонної системи та зміцнення міжнародного партнерства, що відображало орієнтованість на ціннісний вимір інтеграції. У самій програмі

позиція партії «Голос» містить чіткий акцент на демократії та наближенні до стандартів західних інтеграційних інституцій: «...ми підтримуємо розбудову демократичної держави та її повноцінну інтеграцію у європейські політичні, економічні та безпекові структури...» [182].

Програмні положення партії «Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина"» також містили підтримку європейського курсу, однак інтеграційне питання не завжди виступало центральним елементом програми, поступаючись соціально-економічним і внутрішньополітичним питанням. Європейська інтеграція декларувалася як стратегічний напрям розвитку, проте без докладної конкретизації механізмів наближення до членства в ЄС чи НАТО, що свідчить про поміркований та програмно менш деталізований підхід. Зокрема, у програмних положеннях партії «Батьківщина» проголошено підтримку курсу на європейську інтеграцію: «...підтримку європейської інтеграції України, захист національних інтересів та інтеграцію у європейську економічну та правову спільноту...» [186].

Водночас позиції партії «Опозиційна платформа – За життя»⁴ (з 15 вересня 2022 року цю партію заборонено в Україні) вирізнялася критичним ставленням до усталеного євроатлантичного вектора, зокрема через акцент на переосмисленні окремих аспектів зовнішньополітичного курсу та необхідності альтернативних моделей безпекового позиціювання держави. Така програмна риторика демонструвала наявність політичної варіативності в питанні стратегічної орієнтованості України щодо конституційного закріплення курсу на членство в ЄС і НАТО. У самому тексті передвиборчої програми «Опозиційної платформи – За життя» містяться пропозиції щодо переосмислення зовнішньої політики: «...перегляд деяких зовнішньополітичних орієнтирів України...», що може свідчити про дискусійність позиції, тобто про скептичний або про інший підхід у питанні традиційної євроатлантичної орієнтації [184].

Таблиця

⁴ Діяльність проросійської політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» (ОПЗЖ) в Україні остаточно заборонено відповідно до Рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду 15 вересня 2022 року

Порівняння партійних позицій у передвиборчих програмах 2019 р.

Партія	Позиція щодо ЄС	Позиція щодо НАТО	Коментар/Джерело
Європейська Солідарність	чітка підтримка курсу на інтеграцію до ЄС	підтримка співробітництва з НАТО	відповідно до аналізу програм 2019 р. [183].
Слуга Народу	загальна проєвропейська спрямованість	не виступала з окремими деклараціями про НАТО, але вказує на міжнародну співпрацю	відповідно до аналізу програм 2019 р. [185]
Голос	проголошення реформ і співпраці з ЄС	згадка про зміцнення безпеки, орієнтація на стандарти західних союзів	відповідно до аналізу програм 2019 р. [182]
Опозиційна платформа – За життя (з 15 вересня 2022 року заборонена в Україні)	радше критичні позиції щодо курсу ЄС	критична або менш чітка позиція щодо НАТО	відповідно до аналізу програм 2019 р. [184]
Батьківщина	підтримка євроінтеграції	загальні твердження про безпеку, але без чітких формулювань по НАТО	відповідно до аналізу програм 2019 р. [186]

Узагальнюючи, можна констатувати, що виборчі програми 2019 року відображали поступову консолідацію проєвропейського вектора в українському партійному спектрі, зберігаючи відмінності у ступені його нормативної визначеності, інституційної деталізації та безпекового акцентування. Саме ці відмінності становлять важливу емпіричну основу для подальшого аналізу ролі політичних партій в механізмі реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО. Водночас показовою є зміна партійних заяв після 24 лютого 2022 року. Повномасштабна агресія російської федерації фактично усунула з парламентського спектра антиєвропейські та антиєвроатлантичні позиції. Європейська інтеграція стала сприйматися не лише як економічний чи цивілізаційний вибір, а як питання виживання держави та гарантій безпеки. Тому програмна еволюція партій свідчить про поступову конституціоналізацію європейського та євроатлантичного курсу у внутрішньополітичному просторі.

Формально-юридичний аналіз діяльності парламентських фракцій дає змогу оцінити не лише декларативну, а й реальну участь політичних партій у забезпеченні інтеграційного процесу, зокрема через активну участь у законотворчій діяльності та підтримку ключових законодавчих актів. Одним із найважливіших маркерів такої участі стало поіменне голосування Верховної Ради України за зміни до Конституції, внесені 7 лютого 2019 року [203], які закріпили стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО. Це рішення підтримали 334 народні депутати із 385 зареєстрованих у сесійній залі, що засвідчує широкий політичний консенсус у парламенті щодо євроатлантичної орієнтованості [194]. Надалі парламентська активність виявлялася в ухваленні законів, спрямованих на імплементацію положень Угоди про асоціацію з ЄС [283], і рекомендацій Європейської комісії [114]. Зокрема, це стосується законодавчих ініціатив у сфері судової реформи та забезпечення незалежності судів, реформування прокуратури, посилення антикорупційної інфраструктури та приведення законодавства у відповідність до стандартів ЄС, що були умовами для прогресу в євроінтеграційних процесах. Такі законодавчі зусилля відображають виконання парламентом вимог «Семи кроків» Європейської комісії, які мали бути реалізовані для просування в порядку денному переговорів про членство.

Окремою сферою парламентської діяльності стало законодавче забезпечення реформування сектору безпеки й оборони відповідно до стандартів НАТО. До таких ініціатив належать зміни до законів про національну безпеку й оборону, які узгоджують правове регулювання сектору оборони із принципами плану дій щодо членства в НАТО (NATO Membership Action Plan), а також посилюють механізми цивільного контролю над Збройними Силами України [2].

Після надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу 2022 року законодавча активність парламенту у сфері євроінтеграції значно посилилася. В оновлених національних програмах щодо виконання Угоди про асоціацію та планів імплементації стандартів НАТО Верховна Рада послідовно підтримує відповідні законопроекти, узгоджуючи позиції фракцій та

забезпечуючи необхідну парламентську більшість. Цей процес охоплює підтримку актів, які спрямовані на адаптацію національного законодавства до стандартів ЄС, а також модернізацію системи національної безпеки, оборони та співпраці із союзами.

Отже, політичні партії в парламенті є не лише каналами артикуляції суспільних інтересів, а й безпосередніми інструментами трансформації правової системи України відповідно до стандартів ЄС і НАТО, що відображено в їхній активній участі в голосуваннях, законотворчих ініціативах і підтримці інтеграційних реформ на етапах як конституційного закріплення, так і практичної імплементації відповідних міжнародних зобов'язань.

Особливої уваги в контексті реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО потребує практика заборони окремих політичних партій у період воєнного стану. Застосування відповідних механізмів не може тлумачитися виключно як ситуативний безпековий захід, зумовлений збройною агресією російської федерації, а має оцінюватися як складова системи захисту конституційного ладу та національної безпеки держави. Відповідно до ст. 37 Конституції України, заборонено діяльність політичних партій, програмні завдання чи дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, посягання на її суверенітет і територіальну цілісність, підрив безпеки держави або пропаганду війни [156]. Тому конституційна модель демократії в Україні передбачає можливість обмеження політичного плюралізму, якщо його використовують як інструмент дестабілізації державності.

Показовим прикладом реалізації зазначених положень є судова заборона діяльності політичної партії «Опозиційна платформа – За життя». Рішенням Восьмого апеляційного адміністративного суду у червні 2022 року [242] було задоволено позов Міністерства юстиції України про заборону діяльності цієї партії. Постановою Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15 вересня 2022 року [198] апеляційну скаргу партії залишено без задоволення, а рішення суду першої інстанції – без змін. Постанова набрала законної сили з

моменту її проголошення та підтвердила правомірність заборони діяльності партії як такої, що становила загрозу національній безпеці та територіальній цілісності України.

З огляду на конституційне закріплення стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО, антидержавна діяльність політичних сил набуває додаткового правового значення. Ідеться не лише про загрозу суверенітету чи територіальній цілісності, а й про підрив стратегічного вектора розвитку держави, який набув нормативного закріплення на рівні Основного Закону. У цьому сенсі судова практика щодо заборони політичних партій у період воєнного стану може тлумачитися як вияв принципу демократії, здатної до самозахисту, що узгоджується з європейськими стандартами конституціоналізму та практикою захисту демократичного ладу.

Водночас у науковому вимірі важливо зосередити увагу на необхідності дотримання принципу пропорційності та гарантій політичного плюралізму. Захист конституційного курсу не може перетворюватися на інструмент необґрунтованого обмеження політичної конкуренції. Баланс між безпекою та демократією є ключовим у період воєнного стану.

Воєнний стан зумовив трансформацію партійної системи України від моделі інтенсивної конкурентної взаємодії до моделі функціональної консолідації навколо питань національної безпеки та збереження державності. У науковому вимірі такі процеси можуть бути проаналізовані крізь призму концепції «демократії, здатної до самозахисту» (*wehrhafte Demokratie*)⁵, сформульовану К. Левенштейном [48, с. 417–432] у міжвоєнний період, розвинену в конституційній практиці Федеративної Республіки Німеччина, а також в європейській конституційній традиції після Другої світової війни. Відповідно до цієї доктрини, демократична держава має право обмежувати діяльність політичних акторів, якщо їхня активність спрямована на підрив демократичного

⁵ *Wehrhafte Demokratie* (з нім. – «оборонна» або «войовнича демократія») – це політико-правова концепція, яка означає, що демократичний режим здатний захистити себе від спроб знищення законними засобами. Вона передбачає право держави обмежувати певні права (свободу слова, діяльність партій) для запобігання антидемократичним рухам та захисту конституційного ладу

ладу або суверенітету держави. У цьому контексті трансформація української партійної системи в умовах воєнного стану є виявом механізмів конституційного самозахисту. Ідеться не про згортання політичного плюралізму, а про тимчасову переорієнтацію політичної конкуренції з ідеологічних і програмних розбіжностей на консолідацію навколо фундаментальних цінностей – незалежності, територіальної цілісності та стратегічного конституційного курсу держави. Європейська та євроатлантична інтеграція в цих умовах фактично набула характеру надпартійного консенсусу, що, з одного боку, забезпечує стабільність стратегічного напрямку розвитку, а з іншого – звужує простір для альтернативних політичних дискусій щодо темпів і механізмів реалізації відповідного курсу.

Важливим чинником легітимації діяльності політичних партій у сфері реалізації стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО є стабільно високий рівень суспільної підтримки відповідних інтеграційних орієнтирів. Соціологічні дослідження провідних українських центрів громадської думки у 2022–2024 роках фіксують безпрецедентний рівень консенсусу щодо європейського та євроатлантичного вектора розвитку держави.

Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), у червні 2022 року 80 % респондентів підтримували вступ України до Європейського Союзу, а 76 % – вступ до НАТО [126]. У 2023–2024 роках ці показники залишалися стабільно високими або демонстрували тенденцію до зростання. Аналогічні результати оприлюднили Соціологічна група «Рейтинг» [270] і Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [288], які також фіксували підтримку вступу до ЄС на рівні понад 80 %, а підтримку членства в НАТО – на рівні близько 75 % опитаних. Відповідно до результатів опитування Київського міжнародного інституту соціології, оприлюдненого 2023 року, 82 % громадян підтримували вступ до Європейського Союзу (у разі проведення референдуму), а 79 % – вступ до НАТО [127].

Ці емпіричні показники мають принципове значення для конституційно-правового аналізу. По-перше, вони свідчать про наявність широкого суспільного консенсусу щодо стратегічного курсу держави, що посилює його демократичну

легітимність. По-друге, для політичних партій підтримка інтеграційного курсу означає не лише виконання конституційного припису, закріпленого після внесення змін до Конституції України 2019 року, а й відображення волі більшості громадян як джерела влади (ст. 5 Конституції України). Отже, партії реалізують європейський та євроатлантичний курс одночасно як конституційний обов'язок і як відповідь на чітко виражений суспільний запит.

Здійснений аналіз дає змогу зробити деякі узагальнення. У 2014–2024 роках політичні партії в Україні пройшли еволюцію від суб'єктів дискусії щодо доцільності європейської та євроатлантичної інтеграції до інституційних суб'єктів реалізації конституційно визначеного стратегічного курсу. Їхня програмна діяльність, парламентська активність, участь у формуванні уряду, підтримка законодавчих змін, спрямованих на імплементацію стандартів ЄС і НАТО, свідчать про інтеграцію відповідного вектора у внутрішню структуру української конституційної демократії. Водночас запровадження воєнного стану та практика заборони антидержавних політичних партій актуалізували проблему балансу між захистом конституційного ладу і збереженням політичного плюралізму як фундаментального принципу демократичної держави. У цьому контексті партійна система функціонує в умовах підвищеної конституційної відповідальності: з одного боку, як механізм забезпечення національної єдності та реалізації стратегічного курсу, з іншого – як гарант інституційної конкуренції та представництва різних суспільних інтересів. Саме тому політичні партії залишаються ключовими суб'єктами, без яких інституційний механізм реалізації стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО не може бути повноцінним і демократично легітимним.

Окрім політичних партій, важливу роль у реалізації конституційного курсу відіграють інші інститути громадянського суспільства, які функціонують поза межами державного апарату, однак здійснюють істотний вплив на формування та реалізацію публічної політики. У контексті нашого дослідження вони тлумачаться як складові елементи механізму народного суверенітету, що забезпечують

демократичну легітимацію, експертний супровід і суспільний контроль інтеграційних процесів.

У межах дослідження механізму реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО необхідним є аналіз не лише політичних партій, а й ширшого кола інститутів громадянського суспільства, які впливають на формування, супровід і легітимацію інтеграційної політики. Саме тому увагу зосереджено на громадських об'єднаннях та неурядових організаціях, аналітичних центрах й експертних спільнотах, волонтерському русі, ветеранських організаціях, професійних асоціаціях і галузевих об'єднаннях, а також незалежних медіа. Кожен із цих суб'єктів виконує специфічну функцію в інституційному механізмі реалізації стратегічного курсу: від експертного супроводу реформ та участі у формуванні публічної політики до суспільної мобілізації, забезпечення прозорості, комунікації та публічної легітимації інтеграційних рішень. Їх аналіз зумовлений тим, що сучасна конституційна демократія передбачає взаємодію держави та суспільства за допомогою різноманітних способів, а стратегічний курс на членство в ЄС і НАТО реалізується не лише через владні інститути, а й через систему позадержавних учасників, які впливають на зміст, темп і суспільне сприйняття відповідних трансформацій.

Громадські об'єднання та неурядові організації. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI, громадські об'єднання є добровільними об'єднаннями фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права, створеними для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів [204]. У конституційно-правовому розумінні вони виступають складовим елементом громадянського суспільства та реалізують принцип свободи об'єднання, закріплений у ст. 36 Конституції України [156].

Після 2014 року громадські об'єднання та неурядові організації набули особливої ролі у процесах структурних реформ, безпосередньо пов'язаних з європейською інтеграцією України. Їхня діяльність охоплювала ключові напрями трансформації публічної влади, зокрема антикорупційну політику, реформу

судової системи, модернізацію публічної служби, децентралізацію, захист прав людини та реформування сектору безпеки й оборони. У цих сферах громадські об'єднання та неурядові організації виконували функції експертної підтримки, аналітичного супроводу й громадського контролю за реалізацією державної політики.

Після надання Україні статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі 2022 року участь громадських організацій у процесі виконання рекомендацій Європейської комісії набула більш системного характеру. Вони долучилися до підготовки альтернативних аналітичних звітів щодо прогресу реформ, брали участь у робочих групах при органах державної влади, здійснювали експертну оцінку законопроектів і забезпечували публічний моніторинг процедур добору суддів, членів Вищої ради правосуддя та керівників антикорупційних органів.

Показовим прикладом такої діяльності є участь експертів⁶ громадянського суспільства у формуванні та роботі конкурсних комісій із добору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів [233] та Вищої ради правосуддя [202], що відбувалося за участю міжнародних експертів і за процедур, узгоджених із партнерами ЄС. Іншим прикладом є системна аналітична діяльність коаліцій громадських організацій, спрямована на моніторинг виконання так званих семи рекомендацій Європейської комісії, оприлюднених у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата. У цьому аспекті неурядові організації виконують функцію своєрідного суспільного аудитора євроінтеграційних реформ. Вони забезпечують додатковий рівень прозорості та підзвітності органів публічної влади, що сприяє підвищенню довіри міжнародних партнерів до процесу трансформації державних інститутів. Водночас така діяльність має значення й у конституційно-правовому вимірі, оскільки є формою реалізації принципів народного суверенітету та участі громадян у здійсненні публічної влади.

⁶ Формально у складі Етичної ради та конкурсної комісії йдеться про міжнародних експертів, делегованих міжнародними партнерами (ЄС, США, міжнародні організації). Проте процес їхнього формування та моніторингу активно супроводжувався українськими громадськими організаціями (наприклад, через публічні консультації, аналітичні висновки, моніторинг прозорості процедур).

Отже, громадські об'єднання та неурядові організації у період 2014–2024 років перетворилися з допоміжного елемента публічної політики на повноцінних суб'єктів впливу в механізмі реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО, поєднуючи функції експертизи, адвокації та демократичного контролю.

Аналітичні центри й експертні спільноти. Аналітичні центри (think tanks) посідають особливе місце в інституційному механізмі реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО. Їхня діяльність має виразно експертний характер і спрямована на формування змісту реформ, необхідних для імплементації стандартів ЄС і НАТО. Зокрема, вони здійснюють порівняльно-правовий аналіз національного законодавства та *acquis* Європейського Союзу, готують аналітичні висновки щодо відповідності законопроектів європейським критеріям, розробляють концепції трансформації сектору безпеки й оборони та пропозиції щодо інституційної модернізації органів публічної влади.

Показовою у цьому контексті є діяльність Центру політико-правових реформ [291], який здійснює експертний супровід реформ у сфері судоустрою, конституціоналізму та публічної адміністрації. Аналітичні матеріали Центру неодноразово стосувалися питань реформування Вищої ради правосуддя, Конституційного Суду України та імплементації європейських стандартів у сфері верховенства права. У сфері безпеки та євроатлантичної інтеграції активну експертну роль відіграє Центр Разумкова [292], який проводить аналітичні дослідження щодо оборонної політики, цивільного контролю над сектором безпеки, а також моніторинг громадської підтримки членства України в ЄС і НАТО. Підготовлені центром звіти використовують як джерело експертних оцінок у процесі розроблення державної політики.

В умовах набуття Україною статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі роль аналітичних центрів посилилася у зв'язку з необхідністю системного моніторингу виконання рекомендацій Європейської комісії та підготовки фахових оцінок законодавчих змін. Через експертні висновки, участь у публічних консультаціях і робочих групах при органах

державної влади вони впливають на якість нормативних рішень і сприяють їх узгодженості з європейськими стандартами. З позицій аксіологічного підходу діяльність експертних інституцій має не лише технічний, а й ціннісно-нормативний вимір. Вони сприяють утвердженню принципів верховенства права, інституційної прозорості, підзвітності та належного врядування, тобто базових елементів європейської моделі конституційної демократії. У цьому аспекті аналітичні центри виконують функцію інтелектуального посередника між європейською нормативною моделлю та національною правовою системою, забезпечуючи адаптацію інтеграційних вимог до українського конституційного контексту.

Волонтерський рух як фактор трансформації безпекової політики. Волонтерський рух, що активізувався після 2014 року та набув системного й масштабного характеру після початку повномасштабної збройної агресії 2022 року, став вагомим елементом українського громадянського суспільства у сфері безпеки й оборони. Його діяльність охоплює матеріально-технічну підтримку Збройних Сил України, забезпечення засобами індивідуального захисту й спеціальним обладнанням, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, реалізацію медичних і гуманітарних програм. У такий спосіб волонтерські ініціативи фактично доповнюють публічну політику у сфері національної безпеки, виконуючи функції оперативної підтримки в умовах воєнного стану.

У контексті євроатлантичної інтеграції волонтерський рух має подвійне значення. По-перше, він об'єктивно сприяє посиленню обороноздатності держави, що є важливою передумовою поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору та наближення до стандартів НАТО у сфері оборонного планування, логістики та цивільно-військової взаємодії. По-друге, високий рівень суспільної мобілізації та горизонтальної солідарності відображає сформованість активного громадянства, яке є характерною рисою європейської демократичної традиції.

Показовими прикладами інституціоналізації волонтерської діяльності є функціонування Фонду «Повернись живим» [289], який системно забезпечує

потреби оборонного сектору та реалізує освітні й аналітичні проєкти у сфері безпеки, а також діяльність Українського волонтерського сервісу [285], організації, яка займається координацією волонтерських ініціатив, навчанням волонтерів, розвитком культури добровільності та взаємодією громадянського суспільства з державними інституціями. Обидва приклади демонструють перехід від стихійних ініціатив до структурованих механізмів взаємодії з державними органами та міжнародними партнерами.

Поступова формалізація волонтерського сектору, через створення фондів, запровадження прозорої звітності, координацію з Міністерством оборони України та іншими органами виконавчої влади, свідчить про його трансформацію з переважно неформальної самоорганізації у впливовий компонент публічної політики у сфері безпеки. У цьому сенсі волонтерський рух стає не лише соціальним явищем, а й чинником еволюції моделі взаємодії держави та громадянського суспільства в умовах реалізації стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію.

Ветеранські організації. В умовах тривалої збройної агресії проти України та збільшення кількості осіб, які брали або беруть участь у захисті держави, ветеранські організації набувають статусу вагомого інституту громадянського суспільства. Їхня діяльність спрямована на представництво інтересів ветеранів у сфері соціального захисту, медичної та психологічної реабілітації, професійної адаптації, а також на участь у розробленні державної політики щодо забезпечення прав осіб, які виконували військовий обов'язок. Через механізми громадських консультацій, участь у підготовці пропозицій до законопроектів і публічне обговорення нормативних ініціатив ветеранські об'єднання впливають на формування правового регулювання у сфері соціального забезпечення та реабілітації. У цьому контексті вони є формою інституціоналізованого представництва специфічної соціальної групи, безпосередньо пов'язаної з функціонуванням сектору безпеки й оборони.

Прикладом такої діяльності є Всеукраїнське об'єднання «Рух ветеранів України» [102], яке здійснює адвокаційну діяльність у сфері ветеранської політики

та бере участь у публічних обговореннях нормативних змін. Залучення подібних організацій до процесу формування рішень сприяє врахуванню практичного досвіду ветеранів під час розроблення законодавчих і програмних документів. У контексті євроатлантичної інтеграції належне правове врегулювання статусу ветеранів та забезпечення їх соціальних гарантій відповідає принципам демократичного цивільного контролю над сектором безпеки й належного врядування. Отже, ветеранські організації виконують не лише соціально-представницьку, а й інституційно значущу функцію у процесі трансформації безпекової політики держави. Наявність таких механізмів свідчить про поступовий перехід від фрагментарних ініціатив до системної участі ветеранського середовища у розробленні державної політики.

Професійні асоціації та галузеві об'єднання. Професійні об'єднання юристів, суддів, підприємців, журналістів, науковців та інших фахових спільнот відіграють важливу роль у процесі адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Їхня участь має експертний та консультативний характер і спрямована на забезпечення фахової якості нормативних рішень, що приймаються у межах євроінтеграційних реформ. На відміну від загальних громадських організацій, професійні асоціації діють у межах конкретних сфер правового регулювання, що надає змогу здійснювати спеціалізований аналіз законодавчих змін.

Особливо важливою є їх участь у гармонізації технічних регламентів і стандартів із правом ЄС, реформуванні корпоративного управління відповідно до європейських принципів прозорості та підзвітності, запровадженні антикорупційних механізмів у професійній діяльності, а також у формуванні стандартів свободи слова й медіарегулювання. Через надання експертних висновків, участь у публічних консультаціях та робочих групах при органах державної влади професійні об'єднання сприяють узгодженості законодавчих ініціатив із вимогами *acquis communautaire*. Показовим прикладом є діяльність Асоціації правників України [73], яка бере участь у підготовці експертних висновків щодо реформ у сфері судочинства, антикорупційної політики та

правового регулювання бізнесу. У сфері медіарегулювання та свободи слова відповідний експертний супровід здійснює Національна спілка журналістів України [175], яка долучається до обговорення законодавчих змін у сфері медіа та захисту професійних прав журналістів.

Професійні асоціації виконують функцію інституційного посередника між галузевими спільнотами й органами публічної влади. Через механізми експертної участі вони впливають на зміст і якість реформ, забезпечуючи їх відповідність європейським стандартам і принципам верховенства права. У ширшому конституційно-правовому вимірі це є формою реалізації принципу участі громадян у здійсненні публічної влади через професійно організовані структури громадянського суспільства.

Незалежні медіа як інструмент публічної легітимації інтеграції. Незалежні засоби масової інформації посідають важливе місце в механізмі реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО, виконуючи інформаційно-комунікативну та контрольну функції. Через систематичне висвітлення переговорного процесу з ЄС, аналіз виконання рекомендацій Європейської комісії, інформування про законодавчі зміни та реформи медіа забезпечують відкритість інтеграційного процесу для суспільства. Крім того, журналістські розслідування та аналітичні матеріали сприяють підвищенню прозорості діяльності органів публічної влади та формуванню відповідального ставлення до виконання міжнародних зобов'язань. У контексті комунікативної теорії громадянського суспільства незалежні медіа є складовою публічної сфери, у межах якої формується суспільна думка щодо стратегічного напрямку розвитку держави. Саме в публічному дискурсі відбувається осмислення змісту реформ, оцінка їх відповідності європейським стандартам та визначення ступеня довіри до державної політики у сфері інтеграції. У ширшому конституційно-правовому вимірі діяльність незалежних медіа є формою реалізації принципу свободи слова та гарантією відкритості публічної влади. Через інституціоналізований публічний дискурс медіа забезпечують комунікативний зв'язок між державою та

суспільством, що є необхідною передумовою демократичної легітимності стратегічного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Отже, інші інститути громадянського суспільства: неурядові організації, аналітичні центри, волонтерські та ветеранські об'єднання, професійні асоціації, незалежні медіа, формують багатовимірну систему суспільної участі в процесі реалізації стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору. Їхня діяльність сприяє підвищенню якості нормативних рішень, забезпечує додаткові механізми громадського контролю за діяльністю органів публічної влади, формує та підтримує суспільний консенсус щодо інтеграційного вектора розвитку держави, а також утверджує у внутрішньому правопорядку цінності верховенства права, підзвітності та відкритості.

У цьому вимірі громадянське суспільство виступає не зовнішнім спостерігачем інтеграційних процесів, а активним учасником їх змістовного наповнення. Його участь не замінює владних повноважень державних органів, проте доповнює їх через механізми експертного супроводу, суспільної легітимації та публічної комунікації реформ. Інституційний механізм реалізації конституційного курсу може бути формально завершеним у нормативному сенсі, однак без розвинених форм громадянської участі він не набуває повної демократичної легітимності та довгострокової стійкості.

Попри істотну активізацію політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства у процесі реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору, їхня діяльність супроводжується низкою системних викликів, що мають правовий, організаційний та соціально-політичний характер. Їх урахування є необхідним для забезпечення стійкості інтеграційного процесу та збереження його демократичної легітимності. Зокрема, слід зосередити увагу на таких викликах, як:

1. Нерівномірність інституційного розвитку. Однією з ключових проблем залишається нерівномірність розвитку громадянського суспільства в

регіональному вимірі. У великих містах функціонують розвинені аналітичні центри, правозахисні організації та професійні спільноти, натомість серед територіальних громад громадська активність має обмежений характер. У контексті реалізації конституційного курсу це зумовлює різний рівень залученості громадян до обговорення та підтримки інтеграційних реформ, що потенційно створює ризики асиметрії суспільного сприйняття стратегічного вектора держави.

2. Залежність від зовнішнього фінансування. Суттєва частина неурядових організацій реалізує проекти за підтримки міжнародних донорів, зокрема програм Європейського Союзу. Така співпраця об'єктивно сприяє імплементації європейських стандартів та підвищенню експертної спроможності громадянського сектору. Водночас надмірна фінансова залежність від зовнішніх джерел може зумовлювати дискусії щодо автономності окремих організацій та впливати на їх сприйняття частиною суспільства. У цьому аспекті важливим є забезпечення балансу між відкритістю до міжнародної підтримки та зміцненням внутрішньої легітимності громадянських інституцій.

3. Ризики політизації. Окремі громадські структури можуть зазнавати ризику політизації або трансформації у квазіпартійні утворення. У таких випадках їхня діяльність втрачає характер незалежного суспільного контролю та набуває ознак політичної ангажованості. Для механізму реалізації конституційного курсу це створює небезпеку зниження довіри до громадянського суспільства як до автономного експертного середовища, здатного забезпечувати неупереджену оцінку реформ.

4. Обмеження, пов'язані з воєнним станом. Запровадження воєнного стану об'єктивно зумовило певні обмеження прав і свобод, що впливають на функціонування політичних партій та громадських організацій, зокрема у сфері виборчих процесів, проведення публічних зібрань і реалізації окремих форм політичної активності. Попри те, що такі обмеження мають легітимну мету захисту держави, їх застосування потребує дотримання принципів пропорційності й тимчасовості. Збереження простору для громадянської участі є необхідною умовою демократичної легітимності інтеграційних процесів.

З огляду на зазначені виклики, доцільним є сформулювати науково обґрунтовані *пропозиції щодо вдосконалення інституційного механізму взаємодії держави та громадянського суспільства*.

По-перше, потребує подальшої інституціоналізації участь громадських інституцій у євроінтеграційних процесах через уточнення процедур їх залучення до підготовки законопроектів, пов'язаних з виконанням зобов'язань перед ЄС і НАТО. Ідеться не про створення нових органів, а про підвищення ефективності вже наявних консультативних механізмів.

По-друге, перспективним є розвиток інструментів публічної участі, зокрема цифрових платформ консультацій та елементів електронної демократії, що надасть можливість розширити коло громадян, залучених до обговорення інтеграційної політики.

По-третє, важливо забезпечити системну інформаційну підтримку реформ, спрямовану на підвищення рівня правової культури та розуміння громадянами змісту європейських та євроатлантичних стандартів.

По-четверте, в умовах воєнного стану особливого значення набуває збереження балансу між вимогами безпеки та принципами політичного плюралізму. Захист конституційного ладу має поєднуватися з дотриманням верховенства права та пропорційності обмежень.

Викладене є підставою для таких *висновків*: політичні партії є центральними суб'єктами реалізації конституційно закріпленого курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору, оскільки через механізми парламентської діяльності, формування уряду й участі в законотворчому процесі забезпечують нормативне оформлення, інституційне впровадження та політичну підтримку інтеграційних реформ.

Інші інститути громадянського суспільства – неурядові організації, аналітичні центри, волонтерські та ветеранські об'єднання, професійні асоціації, незалежні медіа – доповнюють представницьку демократію механізмами експертної участі, громадського контролю та публічної комунікації. Їхня

діяльність сприяє підвищенню якості реформ, формуванню суспільного консенсусу та забезпеченню прозорості інтеграційного процесу.

Умови воєнного стану зумовили трансформацію партійної системи та форматів функціонування громадянського суспільства, що виявилось у зростанні рівня політичної консолідації та зміщенні акценту з ідеологічної конкуренції на питання національної безпеки. Водночас це актуалізувало необхідність дотримання балансу між вимогами захисту конституційного ладу та збереженням принципу політичного плюралізму.

Порівняльно-правовий аналіз досвіду держав Центрально-Східної Європи засвідчує, що розвинене громадянське суспільство та стабільна партійна система є важливими чинниками інституційної стійкості реформ, послідовності інтеграційної політики та довіри з боку міжнародних партнерів.

Отже, інституційний механізм реалізації конституційного курсу України має комплексний характер і ґрунтується на взаємодії владних і позавладних суб'єктів. Хоча формально-правове закріплення стратегічного вектора здійснюється органами державної влади, його ефективність і незворотність переважно залежать від рівня розвитку партійної системи та інститутів громадянського суспільства.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи дослідження інститутів суспільства у механізмі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору є усі підстави запропонувати наступні підсумкові положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції:

1. Європейська та євроатлантична інтеграція є не лише напрямом зовнішньої політики, а конституційно легітимованим проявом права Українського народу на самовизначення. У сучасній доктрині воно розглядається у внутрішньому та зовнішньому вимірах, що дозволяє тлумачити його не лише як право на створення

держави, але й як право визначати інтеграційну модель розвитку та систему міжнародних зв'язків.

2. Право на самовизначення Українського народу функціонує як багатовимірний конституційно-правовий принцип, що змінює свою форму реалізації залежно від характеру історичних викликів та трансформацій державності. У різні періоди розвитку України право на самовизначення виконувало різні функції, а саме: установчу, у момент відновлення державності; гарантійну, у процесі захисту демократичної легітимності влади; ідентифікаційну, під час визначення цивілізаційного та геополітичного вектора розвитку; захисну, в умовах збройної агресії, коли постає питання збереження самої державності.

3. Функціональна еволюція права на самовизначення дозволяє виокремити відповідні історичні етапи його реалізації в Україні:

а) 1991 рік, як акт державного (зовнішнього) самовизначення;

б) 2004 рік, як прояв гарантійної функції внутрішнього демократичного самовизначення;

в) 2013–2014 роки, як етап цивілізаційного та геополітичного самовизначення;

г) 2022 рік, як реалізацію захисного, екзистенційного виміру цього права.

Така періодизація відображає не суто політичну хронологію як таку, а зміну змісту й функціонального призначення права на самовизначення у структурі конституційної ідентичності держави та дозволяє уникнути редукції цього права виключно до міжнародно-правового інституту створення держави.

4. Право на самовизначення Українського народу виступає не лише засадничим принципом державності, а й структурною основою інституційного механізму реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, оскільки: забезпечує легітимацію діяльності органів державної влади у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції; виконує функцію обмеження дискреції органів публічної влади; конституціоналізація інтеграційного вибору надає йому імперативного характеру; забезпечує стабільність

зовнішньополітичної орієнтації держави; визначає межі можливого конституційного перегляду у цій сфері.

5. У механізмі реалізації конституційного курсу України на членство в ЄС і НАТО громадянське суспільство виконує щонайменше чотири взаємопов'язані функції: а) легітимаційну, яка полягає у формуванні та підтримці суспільного консенсусу щодо європейського і євроатлантичного вибору; б) контрольну, тобто здійснення моніторингу діяльності органів публічної влади та оцінка відповідності реформ європейським стандартам; в) експертно-аналітичну, власне підготовка пропозицій щодо гармонізації законодавства та впровадження *acquis* ЄС і стандартів НАТО; г) комунікативну та адвокаційну – представництво інтересів України на міжнародному рівні та інформування суспільства про зміст інтеграційних процесів.

6. Емпіричні показники підтримки громадянами вступу України до Європейського Союзу та НАТО мають принципове значення для конституційно-правового аналізу. По-перше, вони свідчать про наявність широкого суспільного консенсусу щодо стратегічного курсу держави, що підсилює його демократичну легітимність. По-друге, для політичних партій підтримка інтеграційного курсу означає не лише виконання конституційного припису, закріпленого після внесення змін до Конституції України у 2019 році, але й відображення волі більшості громадян як джерела влади (ст. 5 Конституції України). Таким чином, партії реалізують європейський та євроатлантичний курс одночасно як конституційний обов'язок і як відповідь на чітко виражений суспільний запит.

7. Партійна система в Україні функціонує в умовах підвищеної конституційної відповідальності: з одного боку, як механізм забезпечення національної єдності та реалізації стратегічного курсу, з іншого, як гарант інституційної конкуренції та представництва різних суспільних інтересів. Саме тому політичні партії залишаються ключовими суб'єктами, без яких інституційний механізм реалізації стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО не може бути повноцінним і демократично легітимним.

8. Інші інститути громадянського суспільства: неурядові організації, аналітичні центри, волонтерські та ветеранські об'єднання, професійні асоціації, незалежні медіа, формують багатовимірну систему суспільної участі у процесі реалізації стратегічного курсу України на членство в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору. Їхня діяльність сприяє підвищенню якості нормативних рішень, забезпечує додаткові механізми громадського контролю за діяльністю органів публічної влади, формує та підтримує суспільний консенсус щодо інтеграційного вектора розвитку держави, а також утверджує у внутрішньому правопорядку цінності верховенства права, підзвітності та відкритості.

9. Діяльність політичних партій та інших інститутів громадянського суспільства у процесі реалізації конституційного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору супроводжується низкою системних викликів, серед них, заслуговують особливої уваги такі: нерівномірність інституційного розвитку; залежність від зовнішнього фінансування; ризики політизації; обмеження, пов'язані з воєнним станом.

10. Вдосконаленню інституційного механізму взаємодії держави та громадянського суспільства сприяли б: подальша інституціоналізація участі громадських інституцій у євроінтеграційних процесах через уточнення процедур їх залучення до підготовки законопроектів, пов'язаних із виконанням зобов'язань перед ЄС і НАТО; розвиток інструментів публічної участі, зокрема цифрових платформ консультацій та елементів електронної демократії; системна інформаційна підтримка реформ, спрямована на підвищення рівня правової культури та розуміння громадянами змісту європейських і євроатлантичних стандартів; збереження балансу між вимогами безпеки та принципами політичного плюралізму.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі комплексного аналізу сформульовано теоретичні положення та практичні висновки, що розв'язують наукове завдання щодо визначення інституційного механізму реалізації конституційного курсу України на набуття членства в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору.

1. Обґрунтовано, що сучасний стан наукового дослідження проблеми реалізації конституційного курсу України на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору вирізняється фрагментарністю та браком цілісної теоретичної моделі його осмислення. Встановлено, що в національній конституційно-правовій науці сформувалися кілька порівняно автономних підходів до розуміння правової природи відповідного курсу, які не

інтегровані в єдину концепцію. Зокрема, конституційний курс розглянуто як політичну декларацію стратегічного характеру як конституційно-правовий принцип розвитку держави або як елемент засад конституційного ладу. Водночас виявлено наявність доктринальної асиметрії в дослідженні європейського та євроатлантичного напрямів інтеграції, що зумовлена відмінністю їх правової природи, рівнем нормативної визначеності та домінуванням різних наукових підходів. У дослідженні було систематизовано наукові підходи й обґрунтовано необхідність формування цілісної доктрини реалізації конституційного курсу.

2. Обґрунтовано, що конституційний курс України на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору має складну багатовимірну правову природу, яка не може бути зведена до одного рівня правового регулювання. Доведено, що він функціонує одночасно як конституційна цінність, що відображає цивілізаційний вибір держави; як принцип конституційного ладу, що визначає спрямованість діяльності органів публічної влади; як інституційно організований напрям державної політики, що реалізується через відповідний механізм. Встановлено, що розвиток цього курсу має еволюційний характер і проходить шлях від політичного наміру до конституційно

закріпленого обов'язкового напрямку державного розвитку. У роботі запропоновано трирівневу модель розуміння конституційного курсу.

3. Доведено, що нормативна регламентація конституційного курсу України характеризується багаторівневістю та охоплює конституційний, законодавчий, стратегічний і міжнародно-правовий рівні, які перебувають у постійній взаємодії. Встановлено, що кожен із цих рівнів виконує специфічну функцію – від закріплення стратегічної мети до її конкретизації та практичної реалізації. Водночас виявлено, що зазначена система вирізняється певною фрагментарністю, дублюванням нормативних приписів і недостатньою узгодженістю, що ускладнює ефективну реалізацію інтеграційної політики. Порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що, на відміну від України, більшість держав – членів Європейського Союзу не закріплюють стратегічну мету членства на рівні конституції. У дослідженні обґрунтовано унікальність української моделі як випереджальної форми конституціоналізації інтеграції.

4. Обґрунтовано необхідність формування цілісної моделі інституційного механізму реалізації конституційного курсу як системи, здатної забезпечити узгоджене функціонування всіх елементів державної влади в напрямі досягнення стратегічної мети. Доведено, що такий механізм має бути багаторівневим, функціонально диференційованим і поліцентричним за своєю природою. Визначено, що формування відповідної моделі є відповіддю на брак у сучасній науці комплексного підходу до інституційного забезпечення інтеграційних процесів. У цьому дослідженні закладено теоретичну основу авторської моделі інституційного механізму.

5. Доведено, що Верховна Рада України відіграє системоутворювальну роль у механізмі реалізації конституційного курсу, оскільки саме через її діяльність формується нормативна основа інтеграційних перетворень. Парламент забезпечує імплементацію міжнародних зобов'язань України, адаптацію національного законодавства до стандартів Європейського Союзу та створення правових передумов для інтеграції в безпекові структури Організації Північноатлантичного договору. Водночас Верховна Рада України виконує функцію легітимації

стратегічних рішень як інституція представницької демократії, через яку реалізується воля народу. Парламент визначено як ключовий елемент інституційного механізму, а не лише суб'єкт нормотворчості.

6. Обґрунтовано, що Президент України є інституційним гарантом реалізації конституційного курсу, діяльність якого спрямована на забезпечення незворотності інтеграційного напрямку розвитку держави. Доведено, що в межах системи стримувань і противаг глава держави виконує комплекс взаємопов'язаних функцій – стратегічно-орієнтаційну, координаційну, зовнішньополітичну та безпекову. Особливість ролі Президента України полягає в поєднанні стабілізаційної функції, притаманної парламентсько-президентській формі правління, з посиленням безпековим виміром, що зумовлено сучасними викликами. У роботі висвітлено функціональну модель Президента як гаранта реалізації конституційного курсу.

7. Доведено, що Кабінет Міністрів України є ключовим суб'єктом забезпечення реалізації конституційного курсу, оскільки саме через його діяльність відбувається практичне впровадження інтеграційної політики. Уряд здійснює організацію виконання законодавства, координацію органів виконавчої влади та створення необхідних умов для досягнення стратегічної мети. Встановлено, що забезпечувальна функція Кабінету Міністрів має комплексний характер й охоплює нормативно-організаційний, управлінський та інституційний виміри. У цьому контексті окреслено зміст забезпечувальної функції уряду як ключового елементу механізму.

8. Обґрунтовано, що інституційний механізм реалізації конституційного курсу має поліцентричний характер і охоплює не лише вищі органи державної влади, а й широкий спектр інших суб'єктів, зокрема органи конституційного контролю, безпекові структури, центральні органи виконавчої влади й незалежні регулятори. Доведено, що ці інституції забезпечують секторальну імплементацію інтеграційних стандартів, здійснюють контроль за їх дотриманням і формують інституційну спроможність держави до інтеграції.

9. Доведено, що конституційний курс України на членство в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору є конституційно-правовою формою вираження та реалізації права Українського народу на самовизначення, яке в сучасних умовах набуває розширеного змісту. Воно охоплює не лише створення держави, а й визначення її цивілізаційного, політичного та правового розвитку. Встановлено, що право на самовизначення виконує легітимаційну, обмежувальну та стабілізаційну функції в механізмі державної влади. Водночас обґрунтовано, що право на самовизначення та конституційна ідентичність є самостійними, хоча і взаємопов'язаними правовими явищами, де перше визначає можливість стратегічного вибору розвитку держави, а друге – забезпечує його закріплення та стабільність у системі конституційного ладу.

10. Обґрунтовано, що інститути громадянського суспільства, зокрема політичні партії, є невіддільними елементами механізму реалізації конституційного курсу, оскільки забезпечують формування суспільного консенсусу, здійснення контролю за діяльністю органів влади, експертно-аналітичний супровід реформ і комунікацію інтеграційних процесів. Водночас встановлено наявність системних викликів, що позначаються на ефективності їх діяльності, зокрема інституційної нерівномірності, політизації та обмежень, пов'язаних із воєнним станом. У дослідженні окреслено напрями вдосконалення взаємодії держави та громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Act XX of 1949 on the Constitution of the Republic of Hungary (Конституція Угорської Республіки 1949 року). URL: <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=94900020.TV> (не чинна)
2. Annual National Programme under the auspices of the NATO-Ukraine Commission. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/nato-ukraine>
3. Basic Law for the Federal Republic of Germany (Основний закон Федеративної Республіки Німеччини) від 23.05.1949 / Gesetze im Internet (офіційний правовий сервіс Федеральної республіки Німеччина). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/
4. Beschluss des Bundesverfassungsgerichts vom 29.05.1974 – 2 BvL 52/71 (Solange I) / Bundesverfassungsgericht. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/1974/05/ls19740529_2bvl005271.html
5. Bouzora Y. The value of democracy in EU law and its enforcement. *European Papers*. 2023. Vol. 8. No 2. P. 809–851. DOI: 10.15166/2499-8249/690
6. Boyko O., Kamionka M. The Granite Revolution: A Role Model or a Missed Opportunity. *Codrul Cosminului*. 2023. Vol. 29. No. 1. P. 53–72. DOI: <https://doi.org/10.4316/CC.2023.01.03>.
7. Brack N., Wolfs W. European political parties poorly identified political bodies? Institut Jacques Delors, 2023. 76 p. URL: https://institutdelors.eu/content/uploads/2025/04/E_230522_Partis-politiques-europeens_Brack-et-Wolfs_EN.pdf
8. Bysaga Yu., Homonai V. Mechanism of legal cooperation between Ukraine and the EU: concept and structure. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. No. 2. P. 7–15.
9. Cassese A. Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. XVIII. 375 p. URL: <https://archive.org/details/selfdeterminatio00anto/page/n15/mode/2up?>

10. Codogni P. The 1990 Revolution on Granite: Lessons from the First Maidan. *East European Politics and Societies*. 2023. Vol. 38. No. 1. P. 52–72. DOI: <https://doi.org/10.1177/08883254231172384>

11. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union : COM(2022) 407 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022DC0407>

12. Conclusions of the Presidency – Copenhagen European Council (21–22 June 1993). SN 180/1/93 REV 1. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>

13. Consolidated version of the Treaty on European Union (TEU). *Official Journal of the European Union*. 2016. P. 202. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?format=PDF&uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0006.01/DOC_2

14. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). *Official Journal of the European Union*. 2016. P. 202. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?format=PDF&uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0006.01/DOC_3

15. Constitución Española de 27 de diciembre de 1978 (Конституція Іспанії від 27.12.1978). *Boletín Oficial del Estado*. URL: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf>

16. Constituția României (8 December 1991, revised 2003) (Конституція Румунії від 08.12.1991). *Parliament of Romania*. URL: <https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>

17. Constitution du 4 octobre 1958 (Конституція Французької Республіки від 04.10.1958). *Legifrance*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356>

18. Costituzione della Repubblica Italiana del 27 dicembre 1947 (Конституція Італійської Республіки від 27.12.1947). *Normattiva*. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:costituzione:1947-12-27>

19. Darvas Z., Dabrowski M., Grabbe H., Moffat L. L., Sapir A., Zachman G. The impact on the European Union of Ukraine's potential future accession. *Bruegel Report*. 11 April 2024. URL: <https://www.bruegel.org/system/files/2024-04/Report%2002.pdf>
20. Décision n°92-308 DC du 9 avril 1992, Traité sur l'Union européenne. *Conseil constitutionnel*. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/1992/92308DC.htm>
21. Declaración 1/1992, de 1 de julio, sobre el Tratado de la Unión Europea. *Tribunal Constitucional de España*. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-T-1992-16144>
22. Deshko L. M., Hospodarets D. M. The interaction of the President of Ukraine with the Parliament and bodies of the executive power: problems of theory and practice. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. No. 1. P. 76–81. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.1.10>
23. Dunkerley D., Fudge S. The role of civil society in European integration: a framework for analysis. *European Societies*. 2014. Vol. 6. No. 2. P. 237–254. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616690410001690673>
24. Eesti Vabariigi põhiseadus (28 June 1992) (Конституція Естонської Республіки від 28.06.1992). URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013003/consolide>
25. Engagement of civil society in Ukraine's European integration processes. URL: <https://razumkov.org.ua/en/news/engagement-of-civil-society-in-ukraines-european-integration-processes/>
26. Ensuring the irreversibility of Ukraine's European and Euro-Atlantic course (Constitutional and legal aspects) : analytical report / Razumkov Centre, PACT, USAID ENGAGE. July 2023. 12 p. Kyiv; Washington (possible imprint if available). URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/08/30/2023-PAKT-July-ENGL.pdf>
27. European Council conclusions on Ukraine and membership applications (23 June 2022). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership->

applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/

28. European Council. Conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations : Council of the European Union Press Release, 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022>

29. European Parliament. Resolution of 23 June 2022 on the candidate status of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia (2022/2716(RSP)). *Official Journal of the European Union*. 2023. C 32. P. 2–5. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2023_032_R_0002

30. Fedoronchuk A. Ukraine on the way to the European Union: Legal integration as one of the most important conditions for acquiring full membership. *Actual Problems of Improving of Current Legislation of Ukraine*. 2024. Vol. 65. P. 23–34. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8824>

31. Gawrich A., Wydra D. Conditions and Contestation: Ukraine on Its Way to EU-Membership. *The War Against Ukraine and the EU*. Palgrave Macmillan, Cham. 2024. P. 161–188. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-35040-5_8

32. Hesli V. L. The Orange Revolution: 2004 Presidential Election(s) in Ukraine. *Electoral Studies*. 2006. Vol. 25. No. 1. P. 168–177. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2005.06.006>

33. Hilpold P. 'Solange I, BverfGE 37, 291, 29 May 1974; Solange II, BverfGE 73, 339, 22 October 1986; Solange III, BverfGE 89, 155 12 October 1993; and Solange IV, BverfGE 102, 147, 7 June 2000', in Cedric Ryngaert, and others (eds). *Judicial Decisions on the Law of International Organizations* (2016; online edn, Oxford Law Pro). DOI: <https://doi.org/10.1093/law/9780198743620.003.0020>

34. Jean De Ruyt. The EU Rule of Law Mechanisms – a Basis of EU Identity. *How can an enlarging EU best protect rule of law and democracy*. European Council

experts debrief. 2024. P. 25–26. URL: <https://tepsa.eu/wp-content/uploads/2024/02/EUCO-Debrief-February-2024-1-1.pdf>

35. Judgment of the Constitutional Court of the Republic of Latvia of 07.04.2009 in Case No. 2008-35-01. *Constitutional Court of the Republic of Latvia*. URL: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/cases/?search=2008-35-01>

36. Kolodiy A. M., Kolodiy O. A., Petryshyna M. O. Methodology of research of the constitutional and legal status of the Ukrainian people. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. No. 28 (4). P. 93–103. DOI: [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(4\).2021.93-103](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(4).2021.93-103)

37. Kolotylo M. Ukraine's Accession Process to the EU: Judicial Reform in the Focus. *Kyiv-Mohyla Law & Politics Journal*. 2024. No. 10. P. 83–98. DOI: <https://doi.org/10.18523/kmlpj320051.2024-10.83-98>

38. Konstitucinis aktas «Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje» (Конституційний акт «Про членство Литовської Республіки в Європейському Союзі») від 13.07.2004. *Seimas of the Republic of Lithuania*. URL: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>

39. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Конституція Республіки Польща від 02.04.1997). *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

40. Koops J., Costea S., Pelosi G., Rishko V., Strelkov A., Tentler M. Parliaments in the EU enlargement process: Strengthening capacities of accession country parliaments under the evolving enlargement methodology. Brussels : European Union, 2025. 87 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/754467/EXPO_STU%282025%29754467_EN.pdf

41. Kotsiuk V. Ukrainian Revolution of Dignity 2013–2014: Origins, Progress, and Impact on Society. *Journal of Information Systems Engineering and Management*. 2025. Vol. 10. P. 599–607. DOI: <https://doi.org/10.52783/jisem.v10i12s.1868>

42. Kovalchuk V. Ukrainian constitutionalism in the conditions of war: the struggle for values, rights and identity. *Вісник Національного університету*

«Львівська політехніка». 2023. Вип. 3 (39). С. 250–258 DOI: <http://doi.org/10.23939/law2023.39.250>

43. Koziubra M. The Correlation of Constitutional and International Law: The Ukrainian Case. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2020. Vol. 6. P. 177–195. URL: <http://kmlpj.ukma.edu.ua>

44. Kuzio T. The Orange and Euromaidan Revolutions: Theoretical and Comparative Perspectives. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2016. No. 2. P. 91–115. DOI: <https://doi.org/10.18523/kmlpj88183.2016-2.91-115>

45. Latvijas Republikas Satversme (15 February 1922) (Конституція Латвійської Республіки від 15.02.1922). *Likumi.lv*. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/57980-the-constitution-of-the-republic-of-latvia>

46. Ley Orgánica 10/1985, de 2 de agosto, por la que se autoriza la adhesión de España a las Comunidades Europeas (Органічний закон Іспанії № 10/1985 від 02.08.1985). *Boletín Oficial del Estado*. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-16060>

47. Lietuvos Respublikos Konstitucija (25 October 1992) (Конституція Литовської Республіки від 25.10.1992). *Seimas of the Republic of Lithuania*. URL: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>

48. Loewenstein K. Militant Democracy and Fundamental Rights. *American Political Science Review*. 1937. Vol. 31. No. 3. P. 417–432. URL: https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi290/seminars/revolution/loewenstein_militant_democracy_i.pdf

49. Lukianets-Shakhova V., Pysarchuk V., Sokh K., Malatsai I., Tkachenko V. Ukraine's journey towards European integration: Successes and future outlook. *Multidisciplinary Reviews*. 2024. Vol. 7. DOI: <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe077>

50. Magyarország Alaptörvénye (25 April 2011) (Основний Закон Угорщини від 25.04.2011). *National Legislation Database*. URL: <https://njt.hu/translation/J2011T0001P>

51. NATO 2022 Strategic Concept (Madrid, 29 June 2022). URL: <https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/290622-strategic-concept.pdf>
52. New Europe Center team has made and is making efforts to achieve the most effective security model for Ukraine – full accession to NATO. 2024. URL: <https://neweurope.org.ua/en/project/ukrayina-v-nato/>
53. Petrov R. The Bumpy Road of Ukraine Towards EU Membership in Time of War: «Accession Through War» v «Gradual Integration». *European Papers*. 2023. Vol. 8. No. 3. P. 1057–1065 DOI: <https://doi.org/10.15166/2499-8249/701>
54. Pishchikova K., Ogryzko O. Civic awakening: The impact of Euromaidan on Ukraine's politics and society. FRIDE Working Paper No. 124. Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE), July 2014. 26 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/182317/Civic%20awakening_%20The%20impact%20of%20Euromaidan%20on%20Ukraine%E2%80%99s%20politics%20and%20societ.pdf
55. Program of the European Solidarity Party 2019. *European Solidarity Party*. URL: https://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2019/06/es_program.pdf
56. Programme – International policy (translated). *Holos Party*. 2026. URL: <https://goloszmin.org/program/international-scene>.
57. Protsiuk I., Vasylchenko, O. The principle of separation of state powers: theoretical and legal analysis. *The Law Faculty Journal*. 2024. No. 2 (26). P. 35–57. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.26.319905>
58. Protsyk O. Intra-Executive Competition between President and Prime Minister: Patterns of Institutional Conflict and Cooperation under Semi-Presidentialism. *Political Studies*. 2006. Vol. 54. No. 2. P. 219–244. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2006.00604.x>
59. Ryngaert C. Cedric, Ige F. Dekker, Ramses A. Wessel, Jan Wouters. *Judicial Decisions on the Law of International Organizations* (2016; online edn, Oxford Law Pro). DOI: <https://doi.org/10.1093/law/9780198743620.001.0001>
60. Sentenza n. 113/1985 del 10.05.1985. Corte costituzionale della Repubblica Italiana. URL:

<https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=1985&numero=113>

61. Sentenza n. 170/1984 (Granital) del 08.06.1984. Corte costituzionale della Repubblica Italiana. URL: <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=1984&numero=170>

62. Sentenza n. 183/1973 (Frontini) del 27.12.1973. Corte costituzionale della Repubblica Italiana. URL: <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=1973&numero=183>

63. Sentenza n. 232/1989 (Fragd) del 21.04.1989. Corte costituzionale della Repubblica Italiana. URL: <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=1989&numero=232>

64. Slin'ko T., Tkachenko Ye., Letnianchyn L., Fedchyshyn S. The doctrine of limited government in the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2025. Vol. 8. Issue 1. P. 41–61. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000107>.

65. Statement on Ukraine's membership in the European Union and NATO. *European Solidarity Party*. 2024. URL: <https://eurosolidarity.org/2024/03/01/72304/>

66. The North Atlantic Treaty (Washington, D.C., 4 April 1949). URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1949/04/04/the-north-atlantic-treaty>

67. Urteil des Bundesverfassungsgerichts vom 12.10.1993 in den Verfahren 2 BvR 2134/92 und 2 BvR 2159/92 (Maastricht-Urteil). *Bundesverfassungsgericht* (Федеральний Конституційний Суд Німеччини). URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/1993/10/rs19931012_2bvr213492en.htm

68. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992 (Конституція Чеської Республіки від 16.12.1992). *Parlament České republiky*. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>

69. Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992 (Конституція Словацької Республіки від 01.09.1992). *Národná rada Slovenskej republiky*. URL: https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava.pdf

70. Ústavný zákon č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie (Конституційний закон Словацької Республіки № 397/2004 Z. z.). *Slov-Lex*. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/397>

71. Wilson A. *Ukraine's Orange Revolution*. New Haven ; London : Yale University Press, 2005. 232 с.

72. Александров О. С. Україна – НАТО: нові умови та реалії співробітництва : аналіт. доп. / упоряд. В. М. Бегма, Н. Г. Діденко, О. О. Резнікова ; за заг. ред. О. В. Литвиненка. Київ : НІСД, 2011. 56 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-11/Ukraine_NATO-09864.pdf

73. *Асоціація правників України* : [сайт]. URL: <https://uba.ua>

74. Бабенко К. А. Становлення громадянського суспільства в Україні: конституційний вимір. *Юридична бібліотека. Шостий апеляційний суд*. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/109-stanovlennya-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrajini-konstitutsijnij-vimir.html>

75. Баймуратов М., Кофман Б. Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів. *Право України*. 2013. Вип. 5. С. 63–76. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/prvoukr_2013_5/Baimuratov-Kofman_5_2013

76. Барабаш Ю. Г. Ідеологічна функція Конституції України: проблеми інтерпретації та трансформації. *Конституція України – основа розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 23–24 черв. 2011 р.). Харків : Право, 2011. С. 45–51.

77. Барабаш Ю. Г. Конституційна реформа і стабільність конституційного ладу: конфліктологічно-правовий аналіз системного взаємозв'язку. *Право України*. 2012. № 1/2. С. 77–96. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_ukr_1_2_ukr

78. Барабаш Ю. Г. Український конституціоналізм як пріоритетний об'єкт наукових досліджень. *Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку* : матеріали вступів учасників круглого столу. Харків : Право, 2009. С. 93–99.

79. Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2003. 205 с.

80. Барановський Ф. Вплив громадського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 3. С. 198–218. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/baranovskyi_vplyv.pdf

81. Баріловська Т. Зовнішні функції Президента України в контексті забезпечення безпеки держави. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. 4. С. 402–405. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.70>

82. Батанов О. В. Конституційний лад України: протиріччя, конфліктогенний потенціал, виклики сучасності. *Юридична наука: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 14 трав. 2019 р.). Київ : Юрид. думка, 2019. С. 79–85.

83. Батанов О. В. Парламентаризм у системі категорій сучасного конституціоналізму. *Часопис Київського університету права*. 2024. Вип. 2. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.5>

84. Батанов О. Концептуальні аспекти реформи конституційної моделі місцевого самоврядування в Україні. *Право України*. 2009. Вип. 12. С. 117–125. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2009-12-pravoukr_2009_12.pdf

85. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія. Харків : Юрайт, 2014. 208 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14347>.

86. Бобко М. Європейська інтеграція України в світлі конституційного права. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 2 (27). С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.2.2023.6>

87. Бондаренко Н. Громадянське суспільство в процесі європейської інтеграції в умовах війни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. Вип. 5. С. 100–110. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2022\(124\)09](https://doi.org/10.31617/3.2022(124)09)

88. Бориславська О. Державна мова і конституційна ідентичність України: природа взаємозв'язків. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 3 (28). С. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2023.1>

89. Бориславська О. Концепт конституційної ідентичності: між викликами війни та вимогами європейської інтеграції. *Український часопис конституційного права*. 2025. Вип. 3. С. 3–14. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1>

90. Бориславський Л. Політико-правові наслідки вступу України до Європейського Союзу та НАТО: нове актуальне дослідження польських та українських вчених. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 3 (36). С. 110–112. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.9>

91. Борисочева Н. Теоретичні підходи до розуміння системи органів виконавчої влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Вип. 6. С. 111–116. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.18>

92. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / [редкол.: О. В. Петришин та ін.]. Харків : Право, 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. 952 с.

93. Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 376 с.

94. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції

України від 22 листоп. 2018 р. № 3-в/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-18>

95. Відносини з Україною. *NATO*. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine?selectedLocale=uk>

96. Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції : зб. матеріалів і тез II Маріуп. конст. форуму (Київ, 6 жовт. 2023 р.) / Конституційний Суд України, Програма підтримки ОБСЄ для України. Київ : ВАІТЕ, 2023. 176 с.

97. Вітковський З., Врублевська І. Принцип поділу влади: архаїчна і небезпечна «пам'ятка доктрини» чи міцний «наріжний камінь» і гарантія діалогу між гілками влади у справжній демократії. *Український часопис конституційного права*. 2019. Вип. 3. С. 17–31. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2019.2>

98. Водянніков О. Конституція і Європейська інтеграція: моделі конституційного пристосування до членства в ЄС. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції* : зб. матеріалів і тез Міжнар. конф. (Київ, 28 черв. 2023 р.). Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 36–66.

99. Войтко О., Солонніков В., Полякова О. Особливості застосування методу фрактального аналізу сталості процесу розвитку громадської думки при реалізації стратегічного наративу держави. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2020. Вип. 2 38. С. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2020-38-2-145-150>

100. Волошин Ю. О., Стрельцова О. В. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: конституційно-правові аспекти. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. Вип. 4 (37). С. 6–20. DOI 10.37566/2707-6849-2021-4(37)-1

101. Волошин Ю. А. До проблеми нормопроектного забезпечення діяльності Президента України в умовах глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. Вип. 2. С. 23–34.

102. *Всеукраїнське об'єднання «Рух ветеранів України»* : [сайт]. URL: <https://rvu.org.ua>

103. Гедульянов В. Є. Інститут представницької демократії в умовах сучасної конституційної реформи в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2025. 425 с.

104. Гельсінський заключний акт 1975 р. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі, підписаний у Гельсінкі 1 серп. 1975 р. URL: <https://www.osce.org/helsinki-final-act>

105. Гомонай В. В. Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору : монографія. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2020. 321 с.

106. Декларація про державний суверенітет України : міжнар. док. від 16 лип. 1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

107. Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations) : міжнар. док. від 24 жовт. 1970 р. URL: [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV))

108. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навч. посіб. / [В. А. Яценко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Пилипчука. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

109. Деякі питання координації європейської та євроатлантичної інтеграції : постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовт. 2017 р. № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/759-2017-п>

110. Деякі питання Урядового офісу з питань європейської інтеграції : постанова Кабінету Міністрів України від 13 серп. 2014 р. № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/34-2014-п> (втратила чинність)

111. Доктринальні підходи в діяльності Конституційного Суду України : зб. матеріалів і тез наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 28 жовт. 2020 р). Київ : Ваїте, 2020. 100 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zbirka_28.10.2020.pdf

112. Дрозд О. Ю, Романов М. Ю. Конституційне право на мирні зібрання в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Наукові праці Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 4 (121). С. 36–45. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211214.36>

113. Європейська Комісія. Opinion of 17 June 2022 on the application for EU membership submitted by Ukraine, COM(2022)0407. *EEAS – Delegation of the EU to Ukraine*. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk

114. Європейська комісія. Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union (2022). *European Commission*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en

115. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки : послання Президента України до Верховної Ради України від 30 квіт. 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>

116. Журкін Є. Політичні партії як інститути громадянського суспільства в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. 2023. Вип. 157 (2). С. 24–31. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2023.157.4>.

117. Забокрицький І. І. Проблеми правового статусу міжнародних договорів України у системі джерел конституційного права України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 825. С. 69–78. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4872/zabokrytskyu.pdf>

118. Загальна декларація прав людини (Universal Declaration of Human Rights : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

119. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

120. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 484 с

121. Захаров Т. Переосмислення концепту «інституційна спроможність»: євроінтеграційний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2024. Вип. 55. С. 292–299. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.35>

122. Здобуття незалежності України 1991. Історія проголошення, документи, свідчення : у 2 т. / [редкол.: О. Барабаш (голова), Я. Зайко (відп. ред.), І. Бойко та ін.]. Житомир : Рута, 2011. Т. 1. 752 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi59/0044089.pdf>

123. Зозуля О. І. Особливості контролю комітетів Верховної Ради України за додержанням і виконанням законодавства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 26–31. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/7.pdf

124. III Маріупольський конституційний форум «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції» : зб. матеріалів (Київ, 4 жовт. 2024 р.). Київ : ВАІТЕ, 2024. 238 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/maket_do_druku.pdf

125. Інститут Президента України в системі державної влади України : матеріали наук. конф. Київ : Київ. ун-т, 2014. 472 с. URL: https://knu.ua/pdfs/konfer/Konfer_tezy.pdf

126. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка ставлення українців до вступу до ЄС та НАТО (червень 2022 р.). URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1122>

127. Київський міжнародний інститут соціології. Ставлення українців до вступу до ЄС та НАТО (2023 р.). URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports>

128. Ковальчук В. Конституційна, громадянська та національна ідентичність через призму формування політичної нації в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 4. С. 65–76. DOI: 10.30970/jcl.4.2021.5

129. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України*. 2023. № 7. С. 115–127. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-07-115>

130. Козюбра М. І. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. Вип. 3. С. 6–18. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-3-pravoukr_2010_3-1.pdf

131. Козюбра М. І. Перамбула. *Конституція України* : наук.-практ. комент. / [за ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина, Ю. Г. Барабаш та ін.]. Київ : ВАІТЕ, 2024. С. 12–14. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kozyubra_m.i._preambula.pdf

132. Козюбра М. І. Принцип верховенства права і судова влада. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Юридичні науки»*. 2011. Т. 116. С. 3–10.

133. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2007. Т. 64. С. 3–9. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6972/Kozyubra_Pry%60ncy%60ry%60_verhovenstva.pdf

134. Козюбра М. Основні цінності європейського конституціоналізму та їх втілення у Конституції України: досягнення і виклики. *Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня*. Київ : ВАІТЕ, 2021. Ч. 2. С. 128–137.

135. Козюбра М. Цінності конституціоналізму та межі їх трансформації в умовах війни. *Конституціоналізм в умовах війни* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 верес. 2022 р.). Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2022. С. 17–23.

136. Колодій А. М. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України*. 2010. Вип. 7. С. 12–17. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-7-pravoukr_2010_7-1.pdf

137. Колодій А. М. Теоретичні проблеми розвитку конституційного права України. *Право України*. 2014. № 7. С. 130–136. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_7_14/Kolodii_7_14

138. Колодій А. М. Демократія, верховенство права та права людини у контексті європейської інтеграції України. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник», «Повітряне і космічне право»*. 2008. Вип. 2. С. 33–38.

139. Колодій А., Тернавська В., Тарасенко В. Національна конституційна ідентичність та європейська інтеграція: аспекти співвідношення. *Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції* : зб. матеріалів III Маріуп. конст. форум (Київ, 4 жовт. 2024 р.). Київ : ВАІТЕ, 2024. С. 114–122.

140. Колодій О. А. Конституційно-правовий статус українського народу : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 432 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9805947b-68df-4073-b242-c91197eada7b/content>

141. Колодій О. А. Організаційно-легітимаційні права та обов'язки Українського народу. *ScienceRise. Juridical Science*. 2020. № 2. С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.211034>

142. Колодій О. А. Правосуб'єктність українського народу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 14–18. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).556](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).556)

143. Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://comeuroint.rada.gov.ua/>

144. Константий О. В. Внесення змін до Конституції при вступі України до Європейського Союзу. *Київський часопис права*. 2023. Вип. 3. С. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.2>

145. Конституция на Република България от 12 юли 1991 г. (Конституция Републики Болгария від 12.07.1991). *Народно събрание на Република България*. URL: <https://www.parliament.bg/en/const>

146. Конституційне право : навч.-метод. посіб. / [Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан та ін.] ; за заг. ред. Д. Терлецького. Одеса : Фенікс, 2023. 200 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/26048>

147. Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 21 квіт. 2023 р.). Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2023. 372 с.

148. Конституційне право і війна. Український часопис конституційного права : наук. журн. / [редкол.: О. Бориславська, С. Різник та ін.]. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2022. № 2. 80 с. URL: <https://ccu.gov.ua/library/ukrayinskyu-chasopys-konstytuciynogo-prava-no-2-2022-konstytuciyne-pravo-i-viyna>

149. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків : Право, 2021. 592 с.

150. Конституційне право України : підручник. 11-те вид. (присвячене 30-й річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), переробл. та доповн. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.

151. Конституційне право : підручник / [за заг. ред. М. І. Козюбри, Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська та ін.]. Київ : Ваїте, 2021. 528 с.

152. Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму : монографія / [Ю. С. Шемшученко, О. В. Батанов, А. Р. Крусян та ін.] ; наук. ред. Ю. С. Шемшученко ; відп. ред. Н. М. Пархоменко. Київ : Юрид. думка, 2014. 262 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/df80ef9d-5db6-48da-9686-9bdfc98532b7>

153. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / В. О. Антонов ; наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/antonov-v.o.-konstitutsiyno-pravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini-_d_.pdf

154. Конституційно-правові та теоретичні засади модернізації українського парламентаризму в умовах реалізації європейського вибору : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка, О. В. Батанова. Київ, 2025. 444 с.

155. Конституція і конституційні зміни в Україні : зб., присвяч. пам'яті В. Мусіяки / відп. ред. А. Рачок, Ю. Якименко ; упоряд. П. Стецюк. Київ : Заповіт, 2020. 300 с.

156. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

157. Корж І. Ф. Європейські принципи партисипативної демократії та їх впровадження в Україні. *Інформація і право*. 2022. Вип. 1 (40). С. 35–45. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1\(40\).254340](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.1(40).254340)

158. Костенко А. М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія. Суми : Сум. держ. ун-т, 2018. 411 с.

159. Кресін О. В. Право народів на самовизначення та протидія сепаратизму в міжнародному праві. *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки»*. 2014. Вип. 65. С. 579–588.

160. Кулик Т., Прошин Д. Стратегічна концепція НАТО 2022: пріоритети, виклики та імплементація. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Вип. 2. С. 43–52. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-43-52>

161. Лемак В. В. Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. *Право України*. 2010. № 7. С. 18–24. https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-7-pravoukr_2010_7-1.pdf

162. Лотюк О. С. Громадянське суспільство як чинник євроінтеграції в Україні. *Право і громадянське суспільство*. 2013. Вип. 1. С. 70–78. URL: <http://lcslaw.knu.ua/2013-1.pdf>

163. Лотюк О. С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія. Київ, 2015. 356 с.

164. Луньова А. Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. *Zmina*. 2022. URL: <https://zmina.info/columns/rol-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny/>

165. Марущак Н. В. Поділ влади як принцип організації та діяльності державних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. Вип. 2. С. 31–33. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2019/8.pdf

166. Марцеляк О. В. Конституційна реформа як важливий чинник конституціоналізації європейського і євроатлантичного курсу України. *Політико-правові наслідки вступу України до Європейського Союзу та НАТО* : монографія. Rzeszów : Bonus Liber, 2024. С. 53–72. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/44193701-9d60-47b4-9699-93599b680dee?>

167. Марцеляк О. В. Конституціоналізація Україною права Європейського Союзу: перспективи та напрями. *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 21 квіт. 2023 р.). Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2023. С. 48–52. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10624/Konferentsiia_21-04-2023_Zbirka_tez%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y

168. Марцеляк О. В. Конституційна реформа як важливий чинник конституціоналізації європейського курсу України. *Право України*. 2025. Вип. 3. С. 15–24. DOI: 10.33498/loou-2025-03-015

169. Мельничук О. Ф., Павліченко І. М. Конституційно-правове забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу: становлення та розвиток. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. № 67. С. 49–53. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.9>

170. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (International Covenant on Civil and Political Rights) : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

171. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) : міжнар. док. від

16 груд. 1966 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>

172. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри ; [упоряд. та авт. комент.: В. Венгер, С. Головатий, А. Заєць та ін.]. Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2021. 151 с. URL: <https://rm.coe.int/rol-2021-web-ukr/1680a4a0ea>

173. Муравйов В. І. Гармонізація законодавства і європейська інтеграція. *Право України*. 2013. Вип. 6. С. 12–50. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_6-13/Muraviov_6_13

174. Муравйов В. І. Угода про асоціацію щодо гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу. *Law of Ukraine*. 2013. Vol. No. 3. P. 208–215. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/Law_of_ukr/pravoukr-en_3_13

175. *Національна спілка журналістів України* : [сайт]. URL: <https://nsju.org>

176. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О. О. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 9037) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 22 листоп. 2018 р. № 3-в/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ng03d710-18>

177. Омелько І. І. Конституційне закріплення принципу взаємодії гілок влади: досвід України і зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 90. Ч. 1. С. 314–320. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.41>

178. Омелько І. І. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 166–170. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.28>

179. Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2014. 20 с.

180. Партнерство заради миру : міжнар. док. від 10 січ. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001

181. Патюк Є. Трансформація України до європейських та євроатлантичних стандартів у контексті російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Національна безпека»*. 2024. Вип. 2. Т. 2. С. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-9/11>

182. Передвиборча програма політичної партії «ГОЛОС» / Центральна виборча комісія України. Позачергові вибори народних депутатів України 21 лип. 2019 р. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp502pf7171=389pt001f01=919.htm>

183. Передвиборча програма політичної партії «Європейська Солідарність» / Центральна виборча комісія України. Позачергові вибори народних депутатів України 21 лип. 2019 р. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp502pt001f01=919pf7171=335.html>

184. Передвиборча програма політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» / Центральна виборча комісія України. Позачергові вибори народних депутатів України 21 лип. 2019 р. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp502pt001f01=919pf7171=393.html>

185. Передвиборча програма політичної партії «Слуга народу» / Центральна виборча комісія України. Позачергові вибори народних депутатів України 21 лип. 2019 р. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp502pt001f01=919pf7171=403.html>

186. Передвиборча програма політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» / Центральна виборча комісія України. Позачергові вибори народних депутатів України 21 лип. 2019 р. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp502pt001f01=919pf7171=328.html>

187. Петришин О. В., Петришин О. О. Форма правління України в умовах євроінтеграції: традиції і новації. *Правнича наука та законодавство України:*

європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія. Харків : Право, 2023. С. 73–82.

188. Петров Р. А. Поняття «транспозиція» права, як складова процесу приведення законодавства України у відповідність до «acquis» Європейського Союзу. *Право України*. 2013. Вип. 6. С. 70–76. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/pravoukr-2013-6-pravoukr_6-12.pdf

189. Петров Р. Конституційні аспекти імплементації Угод про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, Молдовою і Грузією. *Право України*. 2015. № 8. С. 32–39. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_ukr_08_15/Petrov_8_15

190. Погорєлова З. О. Нормотворчі повноваження Президента України: поняття і правова природа. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 72. С. 67–72. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.11>

191. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2006. 366 с.

192. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2000. 248 с.

193. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2010. 432 с.

194. Поіменне голосування про проєкт Закону про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО) (№ 9037) від 7 лют. 2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=22057

195. Політико-правові наслідки вступу України до Європейського Союзу та НАТО / ред. К. Eckhardt, Р. Stetsyuk. Rzeszów : Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, 2024. 368 с. URL: <https://wspia.eu/media/c2ydaqip/wersja-ukr-ca%C5%82o%C5%9B%C4%87.pdf>

196. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / [кол. авт.: Г. І. Зеленько (кер., наук. ред.) та ін.]. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Politychna_systema_Ukrainy_konstytutsijna_model_ta_polit_ychni-praktyku.pdf

197. Положення про Міністерство закордонних справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 берез. 2016 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п>

198. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15 верес. 2022 р. Справа № 9901/11/22 (за позовом Міністерства юстиції України про заборону діяльності політичної партії «Опозиційна платформа – За життя»). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

199. Правові засади організації та здійснення публічної влади : зб. тез VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті д-ра юрид. наук, проф., акад.-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Л. П. Юзькова (Хмельницький, 17 трав. 2024 р.). Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2024. 255 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/pravovi_zasady_organizaciyi_ta_zdiysnennya_publichnoyi_vlady_2024.pdf

200. Правові основи розвитку сучасних політичних систем: досвід та перспективи : монографія / [О. В. Скрипнюк та ін.]. Київ : Юрид. думка, 2013. 289 с.

201. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовт. 2017 р. № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1106-2017-п>

202. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

203. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лют. 2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>

204. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

205. Про Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України : Указ Президента України від 30 серп. 2002 р. № 791/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791/2002>

206. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19>

207. Про дипломатичну службу : Закон України від 7 черв. 2018 р. № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2449-1>

208. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>

209. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

210. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2411-17>

211. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 черв. 1998 р. № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (втратив чинність)

212. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1934-12>

213. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/794-18>

214. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квіт. 1995 р. № 116/95-ВР (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80#Text>

215. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

216. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15>

217. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

218. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19>

219. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1932-12>

220. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

221. Про проголошення незалежності України : постанова Кабінету Міністрів України від 24 серп. 1991 р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

222. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 берез. 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>

223. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1678-18>

224. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1861-17>

225. Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО : Указ Президента України від 24 лют. 2021 р. № 72/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/72/2021>

226. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 верес. 2015 р. № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (втратила чинність)

227. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020>

228. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 26 серп. 2021 р. № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/448/2021>

229. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>

230. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25 берез. 2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

231. Про Стратегію національної безпеки України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0005525-20>

232. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

233. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (зі змінами щодо формування ВККС та конкурсної процедури)

234. Про тимчасові слідчі та спеціальні комісії Верховної Ради України : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 400-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>

235. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 берез. 2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

236. Проблеми інформаційного забезпечення та розвитку парламентського контролю в контексті Європейської та Євроатлантичної інтеграції України :

матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2024 р.) / упоряд.: В. М. Фурашев, С. О. Дорогих, О. В. Лебединська, О. Г. Радзієвська. Київ ; Одеса : Фенікс, 2024. 150 с.

237. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Вид. 9-те, зі змін. Львів : Край, 2007. 188 с.

238. Рада асоціації. *Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції України*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/authorities/sections/rada-asotsiatsiyi/>

239. Расторгуєва Н. Принцип верховенства права в правовій системі ЄС та України: порівняльний аналіз. *Ерліхівський журнал*. 2025. Вип. 13. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-13.06>

240. Рафальський І. Суб'єкти права на самовизначення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 4 (66). С. 136–146. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_subiekty.pdf

241. Рішення Верховного Суду України у справі за скаргою довіреної особи кандидата на пост Президента України В. А. Ющенко на дії Центральної виборчої комісії : постанова Верховного Суду України від 3 груд. 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005700-04#Text>

242. Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду від 20 черв. 2022 р. Справа № 9901/11/22 (за позовом Міністерства юстиції України про заборону діяльності політичної партії «Опозиційна платформа – За життя»). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.u>

243. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 46, 48 Конституції України (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) від 20 берез. 2002 р. № 5-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-02#Text>

244. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів України про Державний бюджет України

(справа про соціальні гарантії громадян) від 9 лип. 2007 р. № 6-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07#Text>

245. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовт. 2005 р. № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>

246. Роль Конституційного Суду України в реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі : зб. матеріалів Міжнар. конф. (Київ, 28 черв. 2022 р.). Київ, 2022. 193 с.

247. Савчин М. В. Конституційна демократія: конституційні цінності у дискурсі субстантивної і процедурної демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 40–65. DOI: 10.33498/loiu-2019-10-040

248. Савчин М. В. Конституціоналізм і війна. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 3–14. DOI: 10.30970/jcl.2.2022.1

249. Савчин М. Руссо-українська війна та трансформація конституційного права. *Право України*. 2023. Вип. 1. С. 12–53. DOI: 10.33498/loiu-2023-01-012

250. Савчук К., Проценко І. Особливості правового регулювання членства в Організації Північноатлантичного договору. *Часопис Київського університету права*. 2019. Вип. 3. С. 258–265. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2019.44>

251. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 494 с.

252. Селіванов А. Конституційність державності в Україні: смисл і форми забезпечення в нормах Конституції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 82–88.

253. Селіванов А. Право народу управляти своєю країною. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. Вип. 3. С. 80–87. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnyk_3_2014.pdf

254. Сергієнко Н. Взаємодія міжнародного та національного права в практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*.

2004. № 6. С. 116–125. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/22.03.2004-6.pdf>

255. Сич О. Революція на граніті 1990 р. і Помаранчева революція 2004 р.: динаміка впливу націоналістичних структур. *Історико-політичні студії*. 2018. № 1 (9). С. 95–106.

256. Сич О. М. Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти трансформації парадигми : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01. Київ, 2020. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Dysertatsiia-Sycha-Oleksandra-Maksymovycha.pdf>

257. Скрипнюк О. В. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади. *Право України*. 2009. Вип. 11. С. 92–100. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2009-11-pravoukr_2009_11.pdf

258. Скрипнюк О. В. Державна влада в Україні: питання вдосконалення її організації та розвитку на сучасному етапі. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 8–11. URL: <https://ccu.gov.ua/library/derzhavna-vlada-v-ukrayini-pytannya-vdoskonalennya-yiyi-organizaciyi-ta-rozvytku-na>

259. Скрипнюк О. В. Конституційна реформа в Україні: етапи поступу та методологія сучасної модернізації Основного Закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 25–34. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2014-7-pravoukr_7_14.pdf

260. Скрипнюк О. В. Конституційні основи розвитку громадянського суспільства в Україні: досвід і перспективи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. Вип. 2. С. 15–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_2_4

261. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України. Київ : Акад. ПрН України, 2005. 168 с.

262. Скрипнюк О. Конституційний процес і конституційна реформа в Україні: здобутки, проблеми та перспективи розвитку (за матеріалами круглого столу). *Право України*. 2015. № 7. С. 183–191.

263. Скрипнюк О. Стратегія конституційного оновлення України на сучасному етапі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 157–166.

264. Скрипнюк О. В. Чвертьстолітній ювілей Основного Закону України: європейські цінності та перспективи конституційного вдосконалення. *Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 24 черв. 2021 р.). Львів : Каменярь, 2021. С. 69–74.

265. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2010. 672 с.

266. Слінько Т. М., Ткаченко Є. В. Гарантування конституційної національної ідентичності органами конституційного контролю. *Право України*. 2023. Вип. 7. С. 70–84. DOI: 10.33498/loou-2023-07-070.

267. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс : навч. посіб. 2-ге вид., стереотип., Київ : Юрінком Інтер, 2023. 556 с.

268. Совгиря О. Демократія як ключова європейська цінність: загальна характеристика юридичних позицій Конституційного Суду України. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції* : зб. матеріалів і тез Міжнар. конф. (Київ, 28 черв. 2023 р.). Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 152–153.

URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/zbirnyk_konferenciyi_ksu_28_chervnya_2023_r.pdf

269. Сокурєнко О. Д. Правосуб'єктність України: історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 18 с. 10.

270. Соціологічна група «Рейтинг». Підтримка вступу України до ЄС та НАТО (результати загальнонаціонального опитування). URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine>

271. Статут Організації Об'єднаних Націй. Charter of the United Nations. Сан-Франциско, 26 чер. 1945 р. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

272. Стефанчук Р. О., Федоренко В. Л. Всеукраїнський референдум у системі референдної демократії : монографія. Одеса : Гельветика, 2020. 162 с. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/stefanchuk_r_o_fedorenko_v_l_referendum_u_systemi_konstytuciynoyi_demokratiyi.pdf

273. Стецюк П. Вплив російсько-української війни на конституційний розвиток України. 2023. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/stecyuk_p_vplyv_rosiysko-ukrayinskoji_viyny_na_konstytuciynuu_rozvytok_ukrayiny_2023_0.pdf

274. Стецюк П. Забезпечення незворотності Європейського та Євроатлантичного курсу України (конституційно-правові аспекти) : аналіт. доп. USAID, Центр Разумкова, 2023. 13 с.

275. Стецюк П. Конституційні зміни щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО (проблеми реалізації). *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19 листоп. 2021 р.). Львів : Каменярь, 2022. С. 11–14.

276. Стецюк П. Конституція і конституціоналізм в умовах війни: проблеми забезпечення прав людини, збереження конституційних цінностей та національної державності українського народу. *Конституціоналізм в умовах війни* : зб. матеріалів учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 верес. 2022 р.). Львів, 2022. С. 27–30.

277. Стецюк П. Незворотність європейського та євроатлантичного курсу України як складова національної безпеки. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 28 квіт. 2023 р.). Київ : КНТ, 2023. С. 30–32.

278. Стецюк П. Незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (фактор конституційного розвитку). *Правові засади європейської та*

євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи : зб. матеріалів учасників VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25 листоп. 2022 р.). Львів : Каменярь, 2023. С. 37–40.

279. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 532 с.

280. Суходольська А. А. Функції парламенту та Регламент Верховної Ради України. *Право та державне управління*. 2025. Вип. 1. С. 472–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.66>

281. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2015. 40 с.

282. Тацій В. Я. Актуальні питання конституційної реформи та державного розвитку на сучасному етапі. *Право України*. 2014. № 7. С. 10–18.

283. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнар. док. від 27 черв. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011

284. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 черв. 1994 : Закон України від 10 листоп. 1994 р. № 237/94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (втратила чинність)

285. *Український волонтерський сервіс* : [сайт]. URL: <https://volunteer.country>

286. Федоренко В. Л. Комітети, тимчасові спеціальні та слідчі комісії Верховної Ради України: поняття, функції та повноваження, структура та порядок діяльності. *Право і суспільство*. 2021. Вип. 6. С. 9–21. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.2>

287. Федоренко В. Л. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. Вип. 12. С. 32–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_12_7

288. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Громадська думка щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України. URL: <https://dif.org.ua>

289. Фонд «Повернись живим» : [сайт]. URL: <https://savelife.in.ua>

290. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору : міжнар. док. від 9 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

291. Центр політико-правових реформ : [сайт]. URL: <https://pravo.org.ua>

292. Центр Разумкова : [сайт]. URL: <https://razumkov.org.ua>

293. Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2012. 259 с.

294. Шаповал В. М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики). Київ : Мишалов Д. В., 2021. 116 с.

295. Шаповал В. М. Сутнісні характеристики конституційного контролю. *Право України*. 2005. Вип. 3. С. 23–27.

296. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 18 с.

297. Шевчук С. В. Принцип верховенства права як основа доктрини європейської ідентичності та конституційна ідентичність держав-членів ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 92. Ч. 5. С. 343–352.

298. Шевчук С. В. Роль порівняльного права у процесі європейської інтеграції України. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку* : Міжнар. наук.-практ. семінар. Київ, 2006. С. 167–174.

299. Шпакович О. М., Каграманян Д. Д. Внутрішнє право міжнародних організацій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 93–101. DOI: <https://doi.org/10.33270/02202002.93>

300. Щербанюк О. Адаптація конституційного законодавства України до права Європейського Союзу. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : зб. матеріалів учасників

VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25 листоп. 2022 р.). Львів : Каменяр, 2023. С. 25–28. URL:

https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_o._adaptaciya_konstytuciynogo_za_konodavstva_ukrayiny_do_prava_yevropeyskogo_soyuzu_2022.pdf

301. Щербанюк О. Правовладдя як метапринцип конституційної системи ЄС. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції* : зб. матеріалів і тез Міжнар. конф. (Київ, 28 черв. 2023 р.). Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 193–202.

302. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5. 2003. 736 с.

303. Яворська Г. М. Стратегічна адаптація НАТО до нових безпекових викликів: опції для України. Київ : НІСД, 2018. 72 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/dr_Vlasiuk_Oleksandr/Stratehichna_adaptatsiia_NATO_do_novykh_bezpekovykh_vyprobuvan_optsii_dlia_Ukrainy.pdf

304. Якимович Я. До принципів організації виконавчої влади в сучасному конституціоналізмі. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/c46cb60a-11e2-435a-b103-ec4a3a4096b5/download>

305. Яковлев А. Питання євроатлантичної інтеграції в сучасному конституційному процесі України. *ScienceRise: Juridical Science*. 2019. Вип. 3 (9). С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2019.180048>

306. Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми реалізації. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 24. С. 37–49. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2036/1/Yakoviuk_37.pdf

307. Янчак П. О. Принципи належної діяльності політичних партій в сучасних умовах розвитку України як конституційної держави (держави конституційної демократії): виклики воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 6. Ч. 3. С. 519–525. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.79>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

5. Гора М. І. Інституційні аспекти взаємодії органів державної влади в конституційному курсі на європейську та північноатлантичну інтеграцію України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. № 5(68). С. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.2>

6. Гора М. І. Стан наукового дослідження конституційного курсу на європейську та північноатлантичну інтеграцію України. *Наукові перспективи*. 2023. № 6 (36). С. 293–303 DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-6\(36\)-293-303](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-6(36)-293-303)

7. Гора М. І. Політичні партії та інші інститути громадянського суспільства у системі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському союзі та в організації Північноатлантичного договору. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4 (93). С. 17–27. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-17-27>

8. Гора М. І. Органи державної влади у механізмі реалізації європейського та євроатлантичного курсу України. *Право і суспільство*. 2026. № 1. С. 193–207 DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2026.1.2.26>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гора М. І. Кабінет Міністрів України як суб'єкт забезпечення конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО. *Право і правоохоронна діяльність: сучасний вимір і виклики глобалізації : матеріали круглого столу (Київ, 1 груд. 2023 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 51–54.

2. Гора М. І. Особливості конституційного курсу на європейську та північноатлантичну інтеграцію України : *Вплив сучасної науки на права людини* :

матеріали науково-практичного круглого столу (Київ, 08 грудня 2023 року). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 43–47.

3 Гора М. І. Верховна Рада України у механізмі реалізації конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО. *Сучасна доктрина юридичної практики та правоохорони : матеріали круглого столу (Київ, 22 берез. 2024 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 63–66.

4. Гора М. І. Президент України як гарант реалізації конституційного курсу на членство в ЄС і НАТО. Актуальні питання реформування правової системи держави: теорія та практика : матеріали круглого столу (Київ, 30 трав. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 76–79.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2026 року

АКТ

20. 03. 2026

м. Київ

№ 66-017

Впровадження результатів дисертації
Гори М.І. на тему «Інституційний механізм
реалізації конституційного курсу на
набуття повноправного членства України
в Європейському Союзі та в Організації
Північноатлантичного договору»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу, старшого лейтенанта
поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
філософських наук, старшого дослідника майора поліції Аліпової Ольги
Петрівни;
- завідувача кафедри конституційного права ННПП, кандидата юридичних
наук, доцента Сьох Катерини Ярославівни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці аспіранта кафедри
конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ
Гори М.І. на тему «Інституційний механізм реалізації конституційного курсу на
набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації
Північноатлантичного договору».

Проаналізовано основні результати дослідження Гори М.І., зокрема наукові
праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, а саме:

1. Гора М. І. Інституційні аспекти взаємодії органів державної влади в
конституційному курсі на європейську та північноатлантичну інтеграцію
України. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.
Юридичні науки. С. 12–19. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.2>.

2. Гора М. І. Стан наукового дослідження конституційного курсу на
європейську та євроатлантичну інтеграцію України. Наукові перспективи.
<https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.2>.

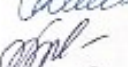

3. Гора М. І. Політичні партії та інші інститути громадянського суспільства у

системі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському союзі та в організації Північноатлантичного договору. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4 (93). С. 17–27. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-17-27>.

4. Гора М. І. Органи державної влади у механізмі реалізації європейського та євроатлантичного курсу України. *Право і суспільство*. 2026. № 1.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Гори М.І., містять науково обгрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання навчальних дисциплін «Право Європейського Союзу», «Основи права Європейського Союзу», «Міжнародний механізм європейської та євроатлантичної інтеграції», «Міжнародне публічне право» підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК
 Ольга АНТШОВА
 Катерина СЬОХ
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

20.03.2026

м. Київ

№ 67-40

Впровадження результатів дисертації
Гори М.І. на тему «Інституційний механізм
реалізації конституційного курсу на
набуття повноправного членства України
в Європейському Союзі та в Організації
Північноатлантичного договору»
у наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги
Петрівни;

– завідувача кафедри конституційного права ННПП, кандидата юридичних
наук, доцента Сьох Катерини Ярославівни;

– т.в.о. завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем державотворення
та правозастосування ННПП, кандидата юридичних наук, доцента Старицької
Ольги Олексіївни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці аспіранта кафедри
конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ
Гори М.І. на тему «Інституційний механізм реалізації конституційного курсу на
набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації
Північноатлантичного договору».

Проаналізовано основні результати дослідження Гори М.І., зокрема наукові
праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації, а саме:

1. Гора М.І. Інституційні аспекти взаємодії органів державної влади в
конституційному курсі на європейську та північноатлантичну інтеграцію
України. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.
Юридичні науки. С. 12–19. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.2>.

2. Гора М.І. Став наукового дослідження конституційного курсу на

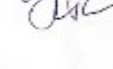
європейську та євроатлантичну інтеграцію України. Наукові перспективи. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.2>.

3. Гора М. І. Політичні партії та інші інститути громадянського суспільства у системі реалізації конституційного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському союзі та в організації Північноатлантичного договору. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4 (93). С. 17–27. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-17-27>.

4. Гора М. І. Органи державної влади у механізмі реалізації європейського та євроатлантичного курсу України. *Право і суспільство*. 2026. № 1.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку про те, що зазначені вище наукові праці Гори М.І., мають високий теоретичний рівень та практичну значущість і можуть бути використані під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Ольга АНТИПОВА
 Катерина СЬОХ
 Ольга СТАРИЦЬКА
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

Паперова копія
електронного документа

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань інтеграції України
до Європейського Союзу

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Гори Миколи Ігоровича на тему: «Інституційний механізм реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» зі спеціальності 081 «Право»

Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу отримав результати дисертаційного дослідження Гори Миколи Ігоровича на тему: «Інституційний механізм реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» в частині, що стосуються стану наукових досліджень, особливостей конституційно-правової регламентації інтеграційного напрямку, проблематики конституційного курсу України на вступ до ЄС і НАТО, діяльності державних органів як ключових суб'єктів механізму реалізації конституційного курсу, інституційної спроможності парламентських процедур у сфері інтеграційної політики, взаємодії державних інституцій і суспільства.

За результатами розгляду дисертаційного дослідження інформую, що запропоновані автором узагальнення, висновки, пропозиції та рекомендації відрізняються істотним теоретичним, методологічним рівнем і практичною значимістю та можуть бути використані у діяльності Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу.

**Голова Комітету з питань
інтеграції України
до Європейського Союзу**

КЛИМПУШ-ЦИНЦАДZE I. O.

ЗГІДНО З ОРИГІНАЛОМ

Керівник секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань інтеграції України
до Європейського Союзу

19.02.26 *[Підпис]* *[П.І.Б.]*

(дата) (підпис) (П.І.Б.)

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Климпуш-Цинцадзе Іванна Орестівна
Сертифікат: 3FAA9288358FC00304000000FEED52F0043BFDC00
Дійсний до: 16.12.2026 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-20/16-2026/34301 від 17.02.2026

2151761